

Optimalisatie en rationalisatie van het hoger onderwijslandschap en -aanbod

***Rapport van de Ministeriële Commissie
aan de heer Frank Vandenbroucke,
Vlaams minister van Werk, Onderwijs en
Vorming***

Februari 2008

Inhoudsopgave

Inleiding

Deel 1: De uitdaging

- 1.1. Situering
- 1.2. Rationalisatie en Optimalisatie: invulling van de begrippen
  - 1.2.1. Doelstellingen en randvoorwaarden van rationalisatie: algemene beschouwingen
    - 1.2.1.1. De geografische toegankelijkheid en nabijheid
      - 1.2.1.1.1. Professionele bacheloropleidingen
      - 1.2.1.1.2. Academische opleidingen
    - 1.2.1.2. Mobiliteit als noodzaak in een Europese context
    - 1.2.1.3. Concurrentie binnen Vlaanderen en positie van het Vlaamse hoger onderwijs in Europa en in de wereld
    - 1.2.1.4. Levensbeschouwelijk pluralisme
    - 1.2.1.5. Knelpuntberoepen
  - 1.2.2. Richtsnoeren voor het opleidingsaanbod in de Vlaamse hoger onderwijsruimte
  - 1.2.3. Methodes van rationalisering en optimalisering
    - 1.2.3.1. Beoogde effecten van rationalisatie
    - 1.2.3.2. Vormen van rationalisatie en optimalisatie
    - 1.2.3.3. Operationele beschouwingen
    - 1.2.3.4. Samenvattend
  - 1.2.4. Rationalisatie- en programmatienormen en principes
    - 1.2.4.1. Kwantitatieve rationalisatienormen
    - 1.2.4.2. Afwijkingen op de rationalisatienormen
    - 1.2.4.3. Principes programmatie nieuwe opleidingen

Deel 2: Ontwikkeling van de structuur

- 2.1. Vanwaar komen wij?
  - 2.1.1. Bachelor-masterstructuur
  - 2.1.2. Accreditatie
  - 2.1.3. Vorming van associaties
- 2.2. Het lopende academiseringsproces
- 2.3. Inkanteling van de academische bachelor – en masteropleidingen van de hogescholen in de universiteiten na 2012-2013
  - 2.3.1. Het binaire hoger onderwijsstelsel
  - 2.3.2. Mogelijkheden en beperkingen van de huidige decreten
  - 2.3.3. De gewenste decretale wijzigingen voor een volledige overdracht aan de universiteiten na 2012-2013

- 2.4. Rol van de associaties
- 2.5. Uitdagingen voor de langere termijn
- 2.6. Samenvatting

Deel 3: Numerieke analyse van de bezettingsgraad van de bestaande opleidingen

- 3.1. Numerieke analyse van het aanbod van professioneel gerichte bacheloropleidingen
  - 3.1.1. Uitgangspunten
  - 3.1.2. Methodologie
  - 3.1.3. Vaststellingen bij de oefening rationalisatie en optimalisatie van het aanbod aan professioneel gerichte bacheloropleidingen
- 3.2. Numerieke analyse van het aanbod van academische opleidingen
  - 3.2.1. Uitgangspunten
  - 3.2.2. Methodologie
    - 3.2.2.1. Studentenaantal als primaire norm
    - 3.2.2.2. Berekening van de student/staf ratio
  - 3.2.3. Gebruik van de methode in functie van de rationalisatie

Deel 4: Aanbevelingen en voorstellen

- 4.1. Algemene aanbevelingen
- 4.2. Concrete aanbevelingen

Bijlage I

- Tabel I – inschrijvingscijfers professioneel gerichte bacheloropleidingen – norm 80
- Tabel II – inschrijvingscijfers professioneel gerichte bacheloropleidingen – norm 115

Bijlage II

- Tabel I – inschrijvingscijfers academische bacheloropleidingen – norm 60/80/115
- Tabel II – Student/staf ratio voor de opleiding Wiskunde
- Tabel III – Student/staf ratio voor de opleiding Fysica
- Tabel IV – Student/staf ratio voor de opleiding Chemie
- Tabel V – Student/staf ratio voor de opleiding Geografie en Geomatica

Annex 1: Taalregeling decreet

Optimalisatie en Rationalisatie van het Hoger Onderwijs in Vlaanderen

Inleiding

In maart 2007 heeft Frank Vandenbroucke, Vlaams Minister van Werk, Onderwijs en Vorming, een Ministeriële Commissie – hierna genoemd Commissie – ingesteld bestaande uit de rectoren Ben Van Camp (VUB), Paul Van Cauwenberge (UGent), Marc Vervenne (K.U.Leuven), vice-rector Bea Cantillon (UA); de voorzitters van de associaties Willy Claes (Associatie Universiteit Hogescholen Limburg), André Oosterlinck (Associatie K.U.Leuven), Luc Van den Bossche (Associatie Universiteit Gent); de algemeen directeurs Frank Baert (Katholieke Hogeschool Sint-Lieven, Associatie K.U.Leuven) en Johan Veeckman (Arteveldehogeschool, Associatie UGent); voorzitter Jan van den Nieuwenhuijzen (Karel de Grote-Hogeschool, Associatie Universiteit & Hogescholen Antwerpen). Luc Soete (UM) is voorzitter van de Commissie. De Commissie kreeg ondersteuning van Noël Vercruysse (afdelingshoofd Hoger Onderwijs) en op secretariael vlak van Linda De Kock (adjunct van de directeur, departement Onderwijs en Vorming).

In de loop van haar werkzaamheden in het afgelopen jaar heeft de Commissie zich op geregelde tijdstippen laten bijstaan door Jan Cornelis (VUB), Koenraad Debackere (K.U.Leuven), Luc Moens (UGent), Josse Van Steenberge (Associatie Universiteit & Hogescholen Antwerpen), Jean Luc Van Raes (Universitaire Associatie Brussel), Nicole Dekelver (Associatie Universiteit Hogescholen Limburg), Bart Heijnen (UA), Luc De Schepper (UHasselt), Dirk Van Dyck (UA) en Bieke Morlion (UGent).

Er is ook een beroep gedaan op inbreng vanuit de hogescholen en universiteiten met betrekking tot een aantal berekeningen van student/staf ratio voor verschillende opleidingen in het hoger onderwijs. Wat de professionele bacheloropleidingen betreft, zijn die berekeningen gebeurd door Frank Baert en Johan Veeckman; voor de universitaire opleidingen en de academische opleidingen van de hogescholen hebben Koen Debackere en Luc Moens de berekeningen uitgevoerd op basis van de eerder geschreven ontwerpnota “*Optimalisatie en rationalisatie van het hoger onderwijs*” van de associaties K.U.Leuven en UGent, nu verder uitgebreid met inbreng van alle associaties.

De Minister heeft de Commissie geïnstalleerd op 4 juni 2007. Zij heeft in uiterst kort tijdsbestek haar werkzaamheden verricht. Dat verklaart dat het voorgelegde eindrapport op een aantal punten slechts de brede contouren aangeeft van de optimalisatiestrategie die de commissie voorstelt, eerder dan een uitgewerkte handleiding, laat staan een gedetailleerde

beschrijving van de concrete optimalisatiemogelijkheden die zich aanbieden in het Vlaamse hoger onderwijs anno 2008.

Het rapport van de Commissie bestaat uit vier delen.

Een eerste deel geeft een beknopt overzicht van de uitdagingen waar het Vlaamse, en breder het Europese, hoger onderwijs vandaag voor staat (1.1 Situering); vervolgens bevat dit deel de concepten van optimalisatie en rationalisatie zoals de Commissie die hanteert (1.2 Optimalisatie en Rationalisatie).

Een tweede deel beschrijft de ontwikkeling van de structuur van het hoger onderwijs in Vlaanderen. Dat deel opent met een korte historiek (2.1 Vanwaar komen wij?) en gaat vervolgens in op de aan de gang zijnde academisering (2.2. Het lopende academiseringsproces); verder wordt in de drie volgende onderdelen stilgestaan bij de toekomstige ontwikkelingen in het Vlaamse hoger onderwijs (2.3. Inkanteling van de academische bachelor- en masteropleidingen van de hogescholen in de universiteiten na 2012-2013; 2.4. Rol van de associaties; 2.5. Uitdagingen voor de langere termijn).

Een derde deel bevat een eerste numerieke analyse van de bezettingsgraad van de bestaande opleidingen, in het bijzonder de professionele bacheloropleidingen (3.1. Numerieke analyse van het aanbod van professioneel gerichte bacheloropleidingen) en de academische bacheloropleidingen (3.2. Numerieke analyse van het aanbod van academische opleidingen). Die analyse vormt de kwantitatieve onderbouwing voor het door de commissie voorgestelde rationalisatie- en optimalisatieproces.

In deel vier ten slotte formuleert de Commissie een reeks aanbevelingen.

Deel 1: De uitdaging

1.1. Situering

De ontwikkelingen in het hoger onderwijs in Europa en in Vlaanderen in het bijzonder roepen aan het einde van het eerste decennium van de 21ste eeuw een aantal grote vragen op.

1. De vergrijzing van de Vlaamse bevolking neemt sterk toe, met een te verwachten versnelde uittocht van veel hooggeschoolde babyboomers uit het hoger onderwijs in de komende vijf tot vijftien jaar. Verder is er de sterke ontgroening van Vlaanderen, met nog 1,363 miljoen jongeren van 0-19 jaar in 2000 tot 1,299 miljoen in 2010 en 1,238 miljoen in 2020¹. Dat betekent een daling ten opzichte van de totale Vlaamse bevolking van 13,3% naar 11,5%. Daarnaast constateren we dat de participatie in het hoger onderwijs in Vlaanderen al vrij hoog ligt, zodat ook daar geen groei te verwachten valt. Integendeel, het toenemende aantal jongeren van allochtone herkomst vereist een bijkomende inspanning om de deelneming aan het hoger onderwijs op het huidige niveau te houden. In velerlei opzichten beantwoordt Vlaanderen aan het beeld van de zogenaamde “perfecte storm”, zoals onder meer in breder internationaal verband voor Europa en de VS beschreven door Jo Ritzen, de vroegere Nederlandse Minister van Onderwijs en Wetenschappen².

2. De Europeanisering/globalisering lijkt nu eindelijk ook het hoger onderwijs in het vizier te hebben. Ondanks de reeds lang bestaande Europese uitwisselingsprogramma's, zoals Erasmus (gestart in 1987), is de internationale mobiliteit van studenten nog steeds vrij beperkt gebleven. Met de invoering van het BAMA stelsel in Vlaanderen (structuurdecreet van 4 april 2003), en geleidelijk aan in vele andere Europese landen als onderdeel van het Bologna proces³, begint het concept van een Europese hoger onderwijsruimte vorm te krijgen. Op 28 en 29 april 2009 vindt in Leuven/Louvain-la-Neuve de 6de tweejaarlijkse Bologna Ministerconferentie plaats. We mogen verwachten dat zeker de masterbovenbouw van hoger onderwijsopleidingen steeds meer onderworpen zal zijn aan toenemende internationale concurrentiedruk, zowel betreffende de aantallen studenten die uit andere landen en regio's aangetrokken worden als betreffende de kwaliteit van de aangeboden masteropleidingen. Gezien Vlaanderens centraal gelegen positie in Europa, de nabijheid van Europese en andere internationale instellingen, en de goede reputatie van het hoger

---

¹ Hoewel de recente opwaartse trend in geboorten in Vlaanderen deze cijfers ongetwijfeld in positieve zin zullen beïnvloeden, zal er zeker op korte termijn nog steeds sprake zijn van een verdere ontgroening van de Vlaamse bevolking.

² Ritzen, J. (2007) *Higher Education's Perfect Storm*, Presentation UNU/UNESCO Conference, Tokyo, 29 Augustus, mimeo.

³ Europa omvat hier een veel breder gebied dan de 27 EU lidstaten met op dit ogenblik 46 landen die zich verenigd hebben in de European Association for Quality Assurance (ENQA).

onderwijs en het wetenschappelijk onderzoek biedt de Europeanisering kansen voor een scherpere profilering van het Vlaamse hoger onderwijs. In die context is het noodzakelijk de taalbeperkingen die het decreet oplegt te versoepelen. We moeten er immers durven van uitgaan dat competitie en samenwerking in het onderwijs tegelijk een gemeenschappelijke taal vereist. In Annex 1 van het rapport van de Commissie is een advies opgenomen over het gebruik van andere onderwijstalen dan het Nederlands in het hoger onderwijs in Vlaanderen.

3. Vanuit een internationaal perspectief bekeken is de invoering van de BAMA structuur in Vlaanderen gepaard gegaan met het vrij unieke proces van de vorming van “associaties” tussen hogescholen en universiteiten, alsook met het streven naar een vereenvoudigd binair hoger onderwijsstelsel. Het is de bedoeling het bestaande driedelige hoger onderwijsstelsel om te vormen tot een tweeledig systeem van professioneel gerichte opleidingen en academische gerichte opleidingen. Volgens het structuurdecreet houdt het professioneel onderwijs in dat de opleidingen gericht zijn op algemene vorming en op de verwerving van professionele kennis en competenties, gestoeld op de toepassing van wetenschappelijke of artistieke kennis, creativiteit en praktijkvaardigheid. Academisch onderwijs houdt in dat de opleidingen gericht zijn op de algemene vorming en op de verwerving van academische of artistieke kennis en competenties eigen aan het functioneren in een domein van de wetenschappen of van de kunsten. Academische opleidingen zijn op wetenschappelijk onderzoek gebaseerd. Met het streven naar dit nieuwe vereenvoudigde duaal stelsel is hoe dan ook in Vlaanderen reeds een grondige organisatorische hervorming ingezet in het hoger onderwijs die tientallen jaren zal vergen van interne herstructurering. Een punt van aandacht daarbij is de toekomst van de professionele opleidingen in het hoger onderwijslandschap, waarin het aandeel van de universiteiten groeit na de integratie van de geaccrediteerde academische opleidingen uit de hogescholen. Eén van de opmerkelijke gevolgen van de associatievorming in Vlaanderen is dat de professioneel gerichte bacheloropleidingen en de academische opleidingen – volledig in de geest van het pleidooi in de Bolognaverklaring voor “één Europese hoger onderwijsruimte” – binnen een zelfde structuur samenkomen. De professioneel gerichte bacheloropleidingen nemen een volwaardige plaats in de hoger onderwijsruimte en in de associaties in. Bijna de helft van de Vlaamse hoger onderwijsstudenten volgt een professionele bacheloropleiding. De aantrekkingskracht van deze opleidingen houdt zeker verband met het samengaan van kennisverwerving en praktijkgerichtheid en met de directe manier waarop ze inspelen op de behoeften van de arbeidsmarkt.

4. Ten slotte is er de transparante en professionele manier waarop de hoger onderwijsprogramma's binnen disciplines en in hoger onderwijsinstellingen beoordeeld en geaccrediteerd worden. Ook daarin loopt Vlaanderen voor in Europa met de oprichting,

samen met Nederland, van de NVAO in 2003⁴. Studentenevaluaties en externe *peer assessment* van opleidingen worden de norm in het hoger onderwijs in Vlaanderen. De internationale rangschikkingen van universitair onderzoek breiden zich uit naar het onderwijs dat de instellingen aanbieden. Recent economisch onderzoek⁵ wijst uit dat de autonomie van hogere onderwijsinstellingen naast beschikbare financiële middelen, eerder dan omvang of schaal, de belangrijkste factoren zijn die het internationale succes van universiteiten van een land of regio kunnen verklaren. Vanuit dat perspectief valt op hoe sinds de Hampton Court Europese top in oktober 2005 het succes of het falen van het hoger onderwijsstelsel in de verschillende EU lidstaten zich mag verheugen in een veel bredere belangstelling van Europese beleidsmakers dan enkel de verantwoordelijke ministers van Onderwijs. Het hoger onderwijs wordt tegenwoordig in ruime kring erkend als de sleutelfactor voor de kennismaatschappij. In Europa groeit dan ook beleidsbreed de erkenning dat de huidige onderinvestering in hoger onderwijs in verhouding tot de Verenigde Staten uitgegroeid is tot een structureel probleem van de Europese samenleving. Naast de zogenaamde 3% Barcelona-norm op het gebied van onderzoek en ontwikkeling wordt steeds meer gesproken van een 2% hogere onderwijsnorm: een voluntaristisch streefcijfer om binnen een beperkte periode (bv. 2015) in elk van de lidstaten 2% van het Bruto Binnenlands Product in hoger onderwijs te investeren. Echter, hoe die norm zich verhoudt tussen private versus publieke bijdragen blijft een punt van discussie, waarbij de politiek het slechts in enkele Europese landen aangedurfd heeft het debat niet alleen ten gronde te voeren, maar ook de conclusies ervan ten uitvoer te brengen. In Vlaanderen zal het nieuwe financieringsdecreet voor het hoger onderwijs de facto tot een hogere private inbreng leiden vanwege het niet langer financieren van de Master na Master opleidingen en deels ook van de Bachelor na Bachelor opleidingen.

Ruwe berekeningen van de investeringen in hoger onderwijs laten zien dat we de norm van 2% nog lang niet halen. Vlaanderen zit op dit moment op ongeveer 1.2%, waarbij dan nog het onderzoeksdeel in de werkingsuitkering is meegerekend.

---

⁴ Met op dit ogenblik slechts ongeveer 127 Vlaamse opleidingen beoordeeld op een totaal van 1656 opleidingen.

⁵ Zie onder meer Aghion, P, Dewatripont, M, Hoxby, C., Mas-Collel, A., Sapir, A. (2007), *Why Reform Europe's Universities?*, Bruegel Policy Brief, September 2007.

1.2. Rationalisatie en Optimalisatie: invulling van de begrippen

1.2.1. Doelstellingen en randvoorwaarden van rationalisatie: algemene beschouwingen

Sinds de samenstelling van de rapporten van erector Roger Dillemans (1997-1999) is er in Vlaanderen een vrij grote consensus gegroeid over wat we onder 'rationalisatie' moeten verstaan. Althans over de risico's van een weinig rationeel hoger onderwijslandschap en -aanbod is men het in beginsel eens. De belangrijkste risico's zijn: versnippering en onnodige duplicatie van aanbod; overlappend aanbod van gelijkaardige opleidingen; onvoldoende diversiteit van opleidingen; kwaliteitsverlies door gebrekkige personele, onderzoeksmatige en infrastructurele basis van opleidingen; ondoelmatige besteding van financiële en personele middelen, onevenwichtigheid in de inzet van personeel (te grote onderwijsbelasting en te weinig tijd voor onderzoek), en overbelasting van personeel en voorzieningen. De gevolgen van die risico's kunnen verreikend zijn: suboptimale kwaliteit van opleidingen, onvoldoende gediversifieerde en gespecialiseerde opleidingen, te geringe dynamiek in het opleidingsaanbod, en uiteindelijk verlies aan competitief vermogen van het Vlaamse hoger onderwijs in de Vlaamse en Europese kennismaatschappij.

Het doel van optimalisatie en rationalisatie van het opleidingsaanbod is helder. Het gaat meer bepaald om de volgende doelstellingen: de kwaliteit van onderwijs en onderzoek verbeteren door onder meer de kritische massa in personeel en materiële infrastructuur van opleidingen te vergroten; ruimte creëren voor onderwijskundige innovatie en studiebegeleiding, en bijkomend voor de academische opleidingen door de onderzoeksbasis van opleidingen te versterken en zwaartepuntvorming te bevorderen om aldus in Vlaanderen te kunnen excelleren in Europa. Daarnaast denken we aan de verhoging van de maatschappelijke relevantie en macrodoelmatigheid van de opleidingen, onder meer door de opleidingen beter af te stemmen op de maatschappelijke behoefte en op de vraag van studenten, inclusief nieuwe doelgroepen, en door de transparantie in het opleidingsaanbod te vergroten. Ten slotte kunnen we de efficiëntie en doelmatigheid van hogere onderwijsinvesteringen verhogen door een zo optimaal mogelijke verhouding te creëren tussen input (aantal studenten, aantal opleidingen, inzet van middelen) en output (studiesucces, kwaliteit van opleidingen) om ruimte vrij te maken voor nieuwe, toekomstgerichte opleidingen en specialisaties.

De hierboven genoemde brede doelstellingen vormen in grote lijnen de criteria waaraan de Commissie het Vlaamse opleidingsaanbod heeft getoetst. Optimalisatie en rationalisatie hebben niet alleen een kwantitatieve maar ook een kwalitatieve dimensie. Het moet immers ook gaan om een dynamisch proces, dat zich geregeld vernieuwt en versterkt, en waarin tijdig gesnoeid en afgebouwd wordt. In die zin passen de voorstellen van de Commissie in een reeds lang ingezet rationalisatieproces, soms lokaal, zoals in het geval van de fusie van de

Universiteit Antwerpen, soms tussen de verschillende soorten hogere onderwijsopleidingen, zoals met het hogescholendecreet van 1994 of de vorming van de associaties, soms over universiteiten en associaties heen, zoals de vorming van samenwerkingsverbanden.

Een ongenueanceerde benadering van optimalisatie en rationalisatie is contraproductief. Er zijn immers belangrijke randvoorwaarden en overwegingen die we mee in rekening moeten brengen, zonder evenwel afbreuk te doen aan de doelstellingen van de rationalisatie. De Commissie denkt in dat verband expliciet aan de volgende aspecten:

1.2.1.1. De geografische toegankelijkheid en nabijheid.

In het verleden is de democratisering van het hoger onderwijs in Vlaanderen ook vertaald in een geografische spreiding van instellingen en opleidingen. Vandaag stellen we vast dat nabijheid een belangrijke rol blijft spelen in de studiekeuze, vooral, maar zeker niet uitsluitend, in sociaaleconomisch zwakkere milieus en in sommige allochtone gemeenschappen. Uit de gegevens die de VUB de Commissie ter beschikking heeft gesteld, blijkt duidelijk dat bijna alle universiteiten en hogescholen een sterk regionaal begrensde instroom kennen. Hoewel er geen gedetailleerd beeld bestaat van de sociaaleconomische achtergrondkenmerken van studenten volgens onderwijsinstellingen blijkt uit de DTO-gegevens betreffende de school van herkomst (al dan niet GOK-school, school in de grootstad), uit het al dan niet ontvangen van een beurs en uit de vooropleiding, dat studenten die hun hoger onderwijs volgen in Antwerpen, Gent en Brussel een zwakker sociaaleconomisch profiel hebben.

De regio Brussel kent een aparte problematiek (zowel positief als negatief) ten aanzien van de rest van Vlaanderen en zijn steden. De kennis van die problematiek maakt deel uit van een visie over het hoger onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap in Brussel. Een specifiek voorbeeld is het tekort aan regionale structurele steun, zowel op stedelijk als op gewestelijk niveau. Ook de meertaligheid van de Brusselse regio moet vermeld, waarbij samenwerking op onderwijsvlak over de taalgemeenschappen heen veelal een verrijking betekent.

1.2.1.1.1. Professionele bacheloropleidingen

Professionele bacheloropleidingen vereisen een fijnmaziger spreiding dan academische opleidingen. De nabijheid van een hogeschool is voor studenten in een professionele bacheloropleiding nog dikwijls meebepalend in de studiekeuze, zeker voor studenten die tot nu toe de weg naar het hoger onderwijs niet gevonden hebben. Geografische spreiding van professionele bacheloropleidingen draagt eveneens bij tot regionale ontwikkeling en tot innovatie in kleine en middelgrote ondernemingen en in *not-for-profit* organisaties. De aanwezigheid van stageplaatsen in de nabijheid van een hogeschool is zowel voor het beroepenveld als voor de opleiding interessant.

Rationalisatie mag de verdere democratisering en de toegankelijkheid van het hoger onderwijs niet belemmeren. Daarom is voor professionele bacheloropleidingen een hoger aantal opleidingsplaatsen gespreid over Vlaanderen en Brussel aanvaardbaar. Studentenaantallen, beschikbare personeels- en infrastructurele capaciteit van kwalitatief hoog niveau, en relatie tot het afnemende veld vormen daarbij de parameters.

1.2.1.1.2. Academische opleidingen

Academische bacheloropleidingen hebben een binding met een performante onderzoeksbasis nodig. Maar de mate van rationalisatie is het grootst bij initiële en postinitiële masteropleidingen. Daarvoor is immers in nog grotere mate dan voor de academische bachelors een sterke onderzoeksbasis noodzakelijk. Concentratie van personeel en studenten én sterke vormen van samenwerking en taakafspraken zijn essentieel op alle niveaus.

We kunnen een verschil maken in aantal en spreiding van opleidingsplaatsen tussen het bachelor- en het masterniveau. Vanzelfsprekend blijft hier het uitgangspunt gelden dat elke academische bacheloropleiding, ook een brede bacheloropleiding, moet steunen op onderzoek. Voor meer gespecialiseerde masteropleidingen zijn in de regel slechts enkele opleidingsplaatsen in Vlaanderen wenselijk. In dit rapport doet de Commissie geen concrete voorstellen betreffende de optimalisatie van masteropleidingen omdat zij nog niet beschikte over de gegevens die daarvoor nodig zijn.

1.2.1.2. Mobiliteit als noodzaak in een Europese context.

De maatschappelijke context betreffende mobiliteit is fundamenteel anders dan veertig jaar geleden. Rekening houdend met de effecten op studiekosten en met cultureel bepaalde factoren die de mobiliteit afremmen, lijkt het essentieel studenten te confronteren met de realiteit van de Vlaamse en van de Europese hoger onderwijsruimte en hen te stimuleren tot een grotere mobiliteit. Flankerende maatregelen, bijvoorbeeld voor openbaar vervoer, kunnen daarbij een stimulans zijn.

1.2.1.3. Concurrentie binnen Vlaanderen en positie van het Vlaamse hoger onderwijs in Europa en in de wereld.

Essentieel is dat we Vlaanderen als een geïntegreerde hoger onderwijsruimte zien, die deel uitmaakt van de Europese hoger onderwijsruimte (EHOR). Dat betekent niet dat we naar een verregaande institutionele integratie moeten streven. In Vlaanderen, met zijn 6 miljoen inwoners, is er voldoende ruimte, capaciteit en kwaliteit aanwezig om concurrerende instellingen te laten bestaan. Al is het hoger onderwijs in snel tempo aan het internationaliseren en al speelt de competitie zich steeds meer op internationaal niveau af, in een nationale hoger onderwijsruimte is een monopolie geen gezonde situatie. De idee van

één geïntegreerde Vlaamse instelling voor hoger onderwijs is bijgevolg geen vruchtbare denkpiste.

Met een geïntegreerde hoger onderwijsruimte is bedoeld dat de instellingen en de overheid het eens zijn over het kader waarbinnen de opleidingen en instellingen zich bewegen, dat studenten zonder veel hinderpalen een grote mobiliteit kunnen ontwikkelen, en dat vanuit een gedeeld besef over de verantwoordelijkheid ten opzichte van de gemeenschap de instellingen ook tot verregaande samenwerking en taakafspraken in staat zijn. De geografische ruimte waarin de samenwerking van instellingen zich afspeelt, is Vlaanderen. Daarmee is niet gezegd dat regionale verankering en profilering niet langer zinvol zijn. Instellingen en clusters van instellingen vervullen een belangrijke rol in de regionale ontwikkeling, zowel sociaaleconomisch als cultureel. Zij nemen in de identiteitsontwikkeling van een regio een belangrijke plaats in. Regionale nabijheid blijft bovendien een troef voor het tot stand brengen van samenwerking rond onderwijs en onderzoek, alsook van effectieve vormen van rationalisering. Niet in het minst is de noodzakelijke samenwerking tussen universiteiten, hogescholen en secundaire scholen met het oog op de realisatie van de ‘ tweede democratiseringsgolf ‘ sterk gediend met regionale nabijheid. We moeten de regionale factor echter telkens weer zorgvuldig afwegen tegenover de noodzaak tot rationalisatie van het aanbod. Overigens, het nadeel van fysieke afstand kan in grote mate worden gecompenseerd door gebruik te maken van elektronisch ondersteund onderwijs.

De concurrentie onder opleidingen, instellingen en associaties en de daaruit voortvloeiende maximalisering van het aanbod zijn vaak het gevolg van pogingen van instellingen om hun marktaandeel ten opzichte van concurrerende instellingen te vergroten. Concurrentie tussen instellingen is een positief gegeven en zorgt voor dynamiek in het bestel. Zij mag echter nooit het dominante elan zijn in de definitie van het aanbod. Eenmalig aangeboden opleidingen zijn in principe uitzonderlijk en monopolies van instellingen en associaties in bepaalde studiegebieden kunnen niet de regel zijn. Inzonderheid op studiegebieden met een groot aantal studenten moeten we voldoende concurrentie garanderen. Tegelijk beseffen we dat de concurrentie binnen het hoger onderwijsbestel zich steeds meer op Europese en mondiale schaal afspeelt. In masteropleidingen, onderzoeksspecialisaties en opleidingen die een grote logistieke ondersteuning vergen is bovendien de capaciteit in Vlaanderen niet aanwezig om een steeds uitgebreider pallet aan opleidingen aan te bieden. Vandaar ook het belang van een versoepeling van de taalwetgeving, zeker op het niveau van de masters⁶.

1.2.1.4. Levensbeschouwelijk pluralisme.

---

⁶ Zie daarover in annex 1 bij dit rapport het advies van de Commissie aan de Minister.

Het hedendaagse Vlaanderen is een pluralistische samenleving, waarin levensbeschouwelijke aspecten een belangrijke rol spelen. In het onderwijsaanbod is daarom een zorgvuldig evenwicht noodzakelijk. Levensbeschouwelijke aspecten leveren in sommige studiegebieden een positieve bijdrage, maar dat is lang niet in de meeste domeinen het geval. Een erkenning van de normatieve aspecten in opleidingen heeft samenwerking in pluralistische verbanden niet in de weg te staan en kan deze zelfs bevorderen. Wederzijds respect van levensbeschouwelijke en filosofische identiteit kan ruimte scheppen voor de eigen invulling van normatieve aspecten van opleidingen, en tegelijk ook de grondslag leggen tot samenwerking op andere vlakken. De expertisenetwerken in de lerarenopleiding zijn in dat verband een interessant experiment. De Commissie hanteert de concrete vuistregel dat voor die studiegebieden waar het levensbeschouwelijke een manifeste rol speelt (zie 1.2.4.2.), een ‘gekleurde’ opleiding als een afzonderlijke opleiding wordt beschouwd.

1.2.1.5. Knelpuntberoepen

In een vergrijzende samenleving is het risico dat arbeidsmarkttekorten zich voordoen in bepaalde beroepsgebieden vrij groot. De lijst van knelpuntenberoepen die wordt bijgehouden op de website van de VDAB (<http://vdab.be/opleidingen/knelpuntberoepen.shtml>) geeft een vrij extensief overzicht van het soort beroepen waarin zich in Vlaanderen vanuit arbeidsmarktperspectief knelpunten voordoen. Als handleiding bij het eventueel toekennen van afwijkingen op het rationalisatie- en optimalisatieproces moet die lijst echter met de nodige omzichtigheid worden gehanteerd.

1.2.2. Richtsnoeren voor het opleidingsaanbod in de Vlaamse hoger onderwijsruimte

De Commissie kreeg in haar bestek een aantal richtsnoeren mee waarmee zij expliciet rekening heeft gehouden bij de uitvoering van haar opdracht.

Voor de academische opleidingen moet het aantal opleidingen in Vlaanderen, zowel aan universiteiten als aan hogescholen, per opleiding of groep van specialisaties/afstudeerrichtingen zo beperkt mogelijk worden gehouden. De studentenaantallen, de beschikbare wetenschappelijke, onderzoeksmatige en infrastructurele capaciteit en het intrinsieke belang van een opleiding voor een universiteit of een hogeschool vormen de parameters om over het precieze aantal opleidingen te beslissen. Gezamenlijke opleidingen tellen als één enkele opleiding. Dat veronderstelt vanzelfsprekend een sluitende definitie van ‘rationaliserende samenwerking’. Het theoretische kader daartoe wordt gegeven in 1.2.4.2.

De academische opleidingen moeten, voor zover mogelijk, op evenwichtige wijze gespreid zijn over de Vlaamse Gemeenschap en, voor zover relevant, over de levensbeschouwelijke oriëntatie van de aanbieders.

Uniciteit is wenselijk voor opleidingen met een vrij gering aantal studenten en met een zeer gespecialiseerde wetenschappelijke capaciteit en/of onderzoeksinfrastructuur. Overigens hoeven we niet elke denkbare opleiding in Vlaanderen aan te bieden. Binnen de Nederlandse taalruimte zijn nu al praktijken gegroeid over de inrichting van bepaalde opleidingen, zoals bv. lucht- en ruimtevaarttechnologie in Delft.

Er kan een verschil gemaakt worden in aantal en spreiding van opleidingen tussen het bachelor- en het masterniveau. Vanzelfsprekend geldt ook hier het uitgangspunt dat elke academische bacheloropleiding, ook een brede bacheloropleiding, moet steunen op onderzoek. Tegelijk is het noodzakelijk dat de academische bacheloropleiding verantwoord is ten aanzien van het mastervoltraject. Over de invulling van de nexus onderzoek-onderwijs in de academische opleidingen zullen verdere afspraken moeten gemaakt worden die verder in bindende afspraken zullen moeten worden vastgelegd. Uitgesproken gespecialiseerde masteropleidingen zijn in de regel slechts op enkele plaatsen in de Vlaamse Gemeenschap wenselijk.

Voor professionele bacheloropleidingen is een hoger aantal plaatsen gespreid over de Vlaamse Gemeenschap wel aanvaardbaar. Studentenaantallen, beschikbare personeels- en infrastructurele capaciteit van kwalitatief hoog niveau en relatie tot het afnemende veld vormen daarbij de parameters.

1.2.3. Methodes van rationalisering en optimalisering

Zoals in het verleden zal het proces van rationalisatie en optimalisatie rekening moeten houden met de grondwettelijke rechten van instellingen en studenten. De invloed van de overheid op het hoger onderwijs beperkt zich daarbij tot het uittekenen van een globaal kader. De vrijheid van inrichten en de keuzevrijheid van de student blijven centraal staan. Optimalisatie en rationalisatie zijn bijgevolg een verantwoordelijkheid en een opdracht van het Vlaamse hoger onderwijs in zijn geheel en van alle partners daarin. De autonomie van instellingen heeft de aandacht van instellingsverantwoordelijken verschoven naar het institutionele niveau, wat geleid heeft tot een beter bestuur van de instellingen. Goed bestuur in de publieke sector, die met gemeenschapsmiddelen werkt, houdt echter ook rekening met het algemeen belang. Het is bijgevolg een collectieve verantwoordelijkheid van het Vlaamse hoger onderwijsveld om de rationalisatie effectief aan te pakken. Dat impliceert dat er naast

associatie-interne maatregelen ook voldoende ruimte moet zijn om over associaties heen bindende afspraken te maken.

De vorming van de associaties heeft een belangrijke impuls gegeven aan de optimalisatie en rationalisatie van het hoger onderwijs in de Vlaamse Gemeenschap. Echter, met het oog op zwaartepuntvorming en verbetering van de kwaliteit van onderzoek en onderwijs is het nodig om over associaties en institutionele samenwerkingsverbanden heen – ook over de taalgrens in België en over de landgrenzen – naar de beste samenwerkingsverbanden te zoeken, rekening houdend met complementariteit en verdichting van kennis.

Rationalisatie houdt in dat we met een bepaald budget meer kwaliteit van onderwijs en onderzoek realiseren. Voor professionele bacheloropleidingen betekent dit dat de nodige middelen voorhanden zijn voor de organisatie van kwaliteitsvol onderwijs en voor de verwerving van professionele kennis en competenties door de studenten. Aan academische kant is kwaliteitsvol onderwijs slechts mogelijk indien het steunt op kwaliteitsvol onderzoek. De instellingen moeten zich inspannen om de hoogst mogelijke kwaliteit binnen een gegeven budget te realiseren. Criteria zoals toegankelijkheid en diversiteit zijn hier eveneens aan de orde. Dat vereist een grondige discussie en reflectie, die resulteren in voorstellen, zoals geformuleerd in deel 2 van dit rapport. In tegenstelling tot wat men soms naïevelijk denkt, vereist elke rationalisatieoefening ook extra middelen vanwege de noodzaak die ermee gepaard gaat opleidingen af te bouwen, de schaal van bepaalde infrastructuren te vergroten, docenten te herscholen of opnieuw toe te wijzen, enz. Dat betekent dat de overgangsmaatregelen die uit rationalisatie voortkomen ook de nodige budgettaire inspanningen vereisen. Ook de inspanningen uit het verleden, vanaf het hogeschooldecreet van 1994, verdienen daarbij in rekening te worden gebracht.

In de regelgeving voor het hoger onderwijs zijn al processen en maatregelen voorzien die een rationaliserend effect hebben. We verwijzen in het bijzonder naar de kwaliteitszorg en de accreditatie van opleidingen, naar de macrodoelmatigheidstoets door de Erkenningscommissie, naar de toets nieuwe opleidingen door de NVAO, naar de decretale opdrachten van de associaties, naar de capaciteitstoets in het kader van de uitbreiding van de studieduur van masteropleidingen, naar de samenwerking in expertisenetwerken in de lerarenopleiding. Daarnaast zijn er in het huidige wetenschaps- en onderzoeksbeleid tal van systemen voorzien van rationele planning en samenwerking. Het nieuwe financieringssysteem houdt eveneens een aantal maatregelen in die samenwerking en rationalisering bevorderen. De voorstellen van de Commissie bouwen in velerlei opzichten verder op die processen. Waar nodig versterken zij deze, sturen ze bij of buigen ze om.

1.2.3.1. Beoogde effecten van rationalisatie

- efficiëntie bij de inzet van de middelen door optimalisatie van de bezettingsgraad per opleidingsonderdeel en opleiding;
- kwaliteitsverbetering door vorming van kritische massa en door concentratie;
- vorming van speerpunten in het opleidingsaanbod en in het onderzoek;
- bredere studieprogramma's en opleidingen om in te spelen op de toenemende vraag naar academische multidisciplinariteit en een bredere academische vorming;
- transparantie van het opleidingsaanbod naar de studenten en naar de maatschappij;
- versterken van de internationale samenwerking en van de mobiliteit van studenten.

De na te streven effecten van de rationalisatie lopen niet altijd parallel aan elkaar. De efficiëntie van de inzet van middelen bv. kan verschillend zijn als men de schaal van een instelling bekijkt dan wel de schaal van het Vlaamse hoger onderwijs. Het kan efficiënt zijn een opleiding fysica te schrappen in Vlaanderen, maar minder efficiënt binnen een instelling waar ondersteuning door fysica noodzakelijk is voor andere opleidingen. De rationalisatie binnen een instelling door over opleidingen heen gemeenschappelijke elementen te versterken kan kwaliteitsverlagend zijn, maar zij kan ook versterking meebrengen. Een goede evaluatie is hier vereist. Ook het wegvallen van concurrentie door schrapping van opleidingen is niet noodzakelijk kwaliteitsbevorderend. Het bereiken van een optimalere afstemming tussen onderzoekszwaartepunten en onderwijsspeerpunten enerzijds en het opbouwen van de noodzakelijke schaalgrootte anderzijds werken kwaliteitsbevorderend.

Rationalisatie moet leiden tot een duidelijker aanbod van kwaliteitsvolle opleidingen voor de studenten. Die doelstelling staat op gespannen voet met andere beweegredenen die studenten hebben om op een bepaalde plaats te studeren (nabijheid, aantrekkelijkheid van een bepaalde omgeving). Op dezelfde wijze zal een beter gestructureerd aanbod een duidelijkere aansluiting geven tussen studie en maatschappij. Die relatie wordt soms vertroebeld door een onduidelijk aanbod, dat zich probeert te diversifiëren door 'modieuze' opties of door opvallende, maar weinig gekozen en weinig gevraagde opleidingen. De sterkte van de genoemde beweegredenen om te rationaliseren moet echter worden gerelativeerd:

- niet alle spelers, in het bijzonder jongeren die beslissen te studeren, worden gedreven door rationele overwegingen aangaande studies en toekomstperspectief;
- het aanbod moet voldoende soepel zijn om in te spelen op waardevolle ontwikkelingen en dus enige vrijheid toestaan (met mogelijke opties die uiteindelijk minder waardevol blijken te zijn);

- de maatschappij richt zich steeds meer op globale competenties, zeker in bepaalde sectoren, en is bijgevolg minder gericht op specifieke opleidingen (vacatures van het type: 'master in de humane wetenschappen');
- verder kan rationalisering ook op gespannen voet staan met democratisering van bepaalde opleidingen en met regionale behoeften van de arbeidsmarkt.

1.2.3.2. Vormen van rationalisatie en optimalisatie

Er zijn allerlei vormen van rationalisatie mogelijk. Zonder exhaustief te willen zijn, kunnen we de volgende vormen onderscheiden:

1. rationalisatie binnen een opleiding door een efficiëntere inzet van middelen: bv. reductie van het aantal opties en keuzemogelijkheden;

2. rationalisatie tussen opleidingen binnen een instelling: het opheffen van een opleiding in een instelling en/of het gemeenschappelijk maken van opleidingsonderdelen door de vorming van bredere opleidingen en studieprogramma's, en met name in de bacheloropleidingen; sluiten van een vestigingsplaats als de instelling dezelfde opleiding op meer dan één plaats aanbiedt; fusie van opleidingen binnen een instelling;

3. rationalisatie tussen opleidingen binnen een associatie: fusie van opleidingen en/of instellingen; sluiten van bepaalde vestigingsplaatsen; specialisatie en complementariteit van opleidingen;

4. rationalisatie tussen opleidingen in Vlaanderen: sluiten van bepaalde vestigingsplaatsen; gemeenschappelijke opleidingen al dan niet met gezamenlijk diploma; complementariteit tussen opleidingen door het aanbieden van specifieke trajecten op de verschillende plaatsen;

5. rationalisatie tussen opleidingen in de Vlaamse Gemeenschap, in de Franse gemeenschap of in het buitenland: gemeenschappelijke opleidingen met gezamenlijk diploma (al dan niet met complementariteit in trajecten) met instellingen buiten de Vlaamse Gemeenschap.

1.2.3.3. Operationele beschouwingen

De organisatie van gezamenlijke opleidingen en onderwijsactiviteiten lijkt een sterke vorm van rationalisatie te zijn. De operationele vormgeving daarvan moet echter goed doordacht zijn om mogelijke negatieve effecten te vermijden. Gezamenlijke opleidingen bieden studenten de kans een vorming te krijgen in verschillende omgevingen, al is het in sommige gevallen ook mogelijk die gezamenlijke opleiding op één plaats te organiseren. In alle geval moeten we in het oprichten van zulke gezamenlijke opleidingen rekening houden met het tijdgebruik van de

studenten en met de sociale en financiële lasten die deze opleidingen meebrengen voor de student. Zo is het bv. nuttig een dergelijke formule over de taalgemeenschappen heen mogelijk te maken en te ondersteunen (o.a. in Brussel VUB-ULB, die aanliggende campussen hebben). Bij gezamenlijke opleidingen moet de infrastructuur overigens slechts op één plaats in stand worden gehouden en kan het rationaliseringseffect derhalve het grootst zijn.

De boven geschetste organisatiewijze is aangewezen als het contact met de docent het efficiëntste didactische middel is en er geen dubbele infrastructuur (o.a. laboratoria) noodzakelijk is. Die werkwijze is weliswaar belastend voor het tijdgebruik van docenten, maar tegelijk leidt ze tot efficiëntieverhoging door het feit dat docenten hun onderwijsopdracht kunnen concentreren op een beperkt aantal opleidingsonderdelen. Het feit dat de docent verschillende leeromgevingen leert kennen is eveneens een positief element.

Technologisch kunnen verschillende vormen van afstandsonderwijs ingezet worden ter ondersteuning van rationalisatie, zoals bij voorbeeld. Het gaat bijvoorbeeld onder meer om:

- doceren via videoconferencing of internetcontact;
- samenwerking op afstand in practica en andere gemeenschappelijke werkvormen;
- onderwijs onder de vorm van afstandsmodules (type Open Universiteit) met beperkte ondersteuning / studiebegeleiding ter plaatse;
- collaboratief leren door studenten op verschillende locaties rond bepaalde opdrachten.

Voordelen daarvan zijn:

- geen mobiliteitsprobleem
- inzetbaarheid voor programma's die gericht zijn op werkstudenten
- flexibiliteit.

1.2.3.4. Samenvattend

Er zijn talrijke vormen van rationalisatie en optimalisatie mogelijk, gaande van een intensieve samenwerking tussen gelijkaardige opleidingen binnen een instelling en over instellingen heen tot fusie. De intensiteit van de samenwerking tussen opleidingen kan verschillen. Maar samenwerking genereert pas tastbare rationaliserende effecten wanneer opleidingen afspraken maken over gemeenschappelijke inzet van personeel, over mobiliteit van studenten die aan de verschillende instellingen opleidingsonderdelen volgen, over gemeenschappelijk gebruik van infrastructuur, over biddiplomering, enz. Een zeer sterke mate van samenwerking tussen opleidingen kan het mogelijk maken over te gaan naar gezamenlijke opleidingen, waar

de studiebekrachtiging ook in de vorm van een gezamenlijk diploma gebeurt. In feite gaat het dan nog om één opleiding, die twee of meer instellingen gezamenlijk aanbieden en waarbij elke individuele instelling niet meer het volledige studieprogramma organiseert. Verbreding van opleidingen en studieprogramma's vergt wel een verruiming van visitatie- en accreditatiekaders op het punt van de domeinspecifieke eisen voor opleidingen: ruimte maken voor multi-/interdisciplinaire en/of generaliserende invalshoek (nu enkel tot op zekere hoogte mogelijk via de "bijzondere kwaliteitskenmerken", die geen invloed hebben op de accreditatiebeslissing).

Naast samenwerking kunnen opleidingen en instellingen afspraken maken over zwaartepuntvorming en specialisatie, vooral voor wat de onderzoeksbasis van de opleidingen betreft. Opleidingen spreken dan onderling af wie welke specialisatie in opleidingsonderdelen of afstudeerrichtingen aanbiedt, afhankelijk van de sterktes in onderzoek, de kwalificaties van personeel, de infrastructuur, enz. Zulke afspraken worden het best per studiegebied gebundeld in een samenhangend afsprakenkader. Die afspraken houden ook in dat studenten en/of docenten zich voor specifieke opleidingsonderdelen naar andere instellingen verplaatsen.

Het rationalisatieproces kan ten slotte resulteren in drastischer ingrepen in het opleidingslandschap en meer bepaald door opleidingen echt af te bouwen. Op die manier is het mogelijk een grotere concentratie van opleidingen te realiseren. Zowel kwantitatieve als kwalitatieve indicatoren kunnen ontwikkeld worden om voorstellen tot eventuele afbouw van opleidingen te ondersteunen. Het nieuwe financieringsmodel bevat daarvoor maatregelen die de effecten van zulke ingrepen voor instellingen kunnen dempen. De meest vergaande vorm van optimalisatie en rationalisatie gebeurt op het niveau van instellingen door fusie. Daardoor wordt niet alleen geoptimaliseerd door overlappende opleidingen samen te smelten, maar worden ook schaalvoordelen gerealiseerd op het vlak van de ondersteunende administratieve diensten.

1.2.4. Rationalisatie- en programmatienormen en principes

1.2.4.1. Kwantitatieve rationalisatienormen

De Commissie heeft bij de analyse van de bezetting van de bestaande opleidingen de volgende normen gehanteerd:

- Tegen de start van het academiejaar 2012-2013 moet een rationalisatieplan operationeel zijn voor alle bacheloropleidingen met een bezetting van minder dan 80 studenten (de drie studiejaar samen) uitgedrukt in voltijdse equivalenten, waarbij één voltijds equivalent gelijk is aan 60 opgenomen studiepunten;

- Tegen de start van het academiejaar 2015-2016 moet een rationalisatieplan operationeel zijn voor alle bacheloropleidingen met een bezetting van minder dan 115 studenten (de drie studiejaar samen) uitgedrukt in voltijdse equivalenten, waarbij één voltijds equivalent gelijk is aan 60 opgenomen studiepunten. De norm van 115 studenten is gebaseerd op de assumptie dat er in de desbetreffende bachelor minimum 60 studenten instromen, er daarvan 30 doorstromen naar het tweede jaar en uiteindelijk 25 studenten uitstromen in het derde jaar. De som leidt voor de volledige studieduur van de bacheloropleiding tot een norm van 115 studenten;
- De Commissie doet in dit rapport geen concrete optimalisatievoorstellen voor de masteropleidingen. De gegevens daartoe zijn nog niet volledig beschikbaar. Het zal echter duidelijk zijn dat zich ook hier significante mogelijkheden voordoen tot rationalisatie en optimalisatie. Die mogelijkheden zullen veel explicieter rekening houden met de aanwezigheid van wetenschappelijk onderzoek en met de onderzoeksevaluatie als onderdeel van de accreditatie. Ook is de internationale dimensie onder de vorm van internationale specialisatie veel belangrijker. Een louter kwantitatieve rationalisatienorm lijkt hier dan ook minder bruikbaar.

Opleidingen die de voorgestelde normen niet halen moeten tegen de vastgelegde tijdstippen de desbetreffende opleiding niet langer aanbieden of zij moeten op dat ogenblik een rationalisatieplan opgesteld hebben dat voldoet aan de voorwaarden die door de bevoegde instanties bij de definitie van de notie rationalisatieplan zijn vastgelegd.

1.2.4.2. Afwijkingen op de rationalisatienormen

Het resultaat van de toepassing van de rationalisatienormen op alle opleidingen geeft een lijst van opleidingen die niet voldoen aan de bovengenoemde norm. Die opleidingen kunnen een argumentatie opbouwen volgens één of meerdere elementen, hierna vermeld, die toelaat die opleidingen te blijven aanbieden. De lijst doet vanzelfsprekend geen afbreuk aan de verantwoordelijkheid van de instellingen van hoger onderwijs om naar een beter onderwijsaanbod te evolueren.

1. Overlap tussen afzonderlijke opleidingen: de normen die in de analyse zijn gehanteerd, gaan uit van opleidingsonderdelen zonder enige overlap. Het is duidelijk dat wanneer één of meer opleidingsonderdelen gedeeltelijk overlappen, we een efficiëntere inzet krijgen van de staf en dat met andere woorden de ratio studenten/staf verbetert. Die overlap kan in kaart gebracht worden door de berekening van de ratio gewogen/aangeboden studiepunten.

2. Gezamenlijke opleidingen: het betreft hier in feite het organiseren van een bijzondere vorm van overlap zodat ook de ratio studenten/staf verbetert. Nochtans is een goede definitie van “gezamenlijk inrichten” nodig. Hier kan men als voorwaarde stellen dat de ratio studenten/staf van het geheel met een bepaald percentage moet verbeteren t.o.v. de gemiddelde norm. Op die wijze kan men desgewenst een bonus voor samenwerking invoeren.

FORMULE: "OPLEIDING A"

Instelling 1

Aantal studenten = N1

Staf = X1 VTE

Instelling 2

Aantal studenten = N2

Staf = X2 VTE

Met $N1, N2 < N$ (= norm)

Bij gezamenlijke inrichting worden de studenten $(N1+N2)$ bediend door X3 VTE (met $X3 < X1+X2$)

Waarbij verder X' het gemiddelde aantal VTE voor opleiding A is voor alle inrichtingen die aan de norm N voldoen en waarbij N' het gemiddelde aantal studenten is over alle inrichtingen die aan de norm N voldoen

Dan moet:

$$(N1+N2)/X3 > \alpha N'/X'$$

waarbij α minstens de waarde 0.8 zou kunnen aannemen, hetgeen betekent dat de student/staf ratio minstens 80% bedraagt van de gemiddelde student/staf ratio* van deze instellingen die aan de studentennorm voldoen

In functie van het bereikte resultaat $(N1+N2)/X3$ kan men dan verder nog beslissen om een eventuele extra rationalisatiebonus toe te kennen

*met in achtneming van de toelichting onder aanbeveling 5

3. Opleidingen die gekoppeld kunnen worden aan sterke onderzoeksgroepen: wanneer een instelling een internationaal erkende onderzoeksgroep heeft, kan voor de direct aan de onderzoeksgroep gekoppelde opleiding ook een uitzondering worden voorzien. De wijze waarop bepaald wordt of een onderzoeksgroep al dan niet internationaal performant is en wat gekoppelde opleidingen zijn, moet nog verder worden uitgewerkt.
4. Unieke opleidingen: voor unieke opleidingen geldt een volledig uitzonderingsregime. Daarvoor is het nochtans nodig een sluitende definitie te geven van "unieke" opleidingen, bv. meer dan 50% inhoudelijk verschillend van alle andere bestaande opleidingen. Anders gezegd, unieke benamingen zijn onvoldoende voor het verkrijgen van die uitzondering.

5. Opleidingen met een sterk levensbeschouwelijk aspect. De exhaustieve lijst van opleidingen is:
- Geneeskunde
  - Kerkelijk recht
  - Lerarenopleiding
  - Moraalwetenschappen
  - Sociaal werk
  - Theologie
  - Verpleegkunde
  - Vroedkunde
  - Wijsbegeerte
6. Opleidingen die zich richten op knelpuntberoepen: hier kan eventueel een uitzondering gemaakt worden op basis van de lijst van de VDAB. Zoals hierboven al is vastgesteld, is deze lijst echter bijzonder exhaustief en vormt zij slechts in beperkte mate een houvast als uitzondering. Zie: <http://vdab.be/opleidingen/knelpuntberoepen.shtml>. De instandhouding van opleidingen op verzoek van een economische sector vraagt om een financiële inbreng vanuit de betrokken sector.
7. Lokale aanwezigheid: zeker wat de professionele bachelors betreft, kan een lokale verankering belangrijk zijn. Of men hier per provincie moet tewerk gaan dan wel subregionaal, moet worden uitgeklaard. Meestal is er een belangrijke relatie met de knelpuntberoepen. Die relatie zal bovendien vaak subregionaal van aard zijn. Wat de masters betreft, kan alleen de wetenschappelijk kwalitatieve onderbouw belangrijk zijn en telt lokale aanwezigheid helemaal niet. Wat de academische bachelors betreft, kan men naar een tussenpositie evolueren. We moeten ook rekening houden met het feit dat een aantal professionele bachelors verder doorstromen naar een academische opleiding (bv. verpleegkunde).

Conclusie

Voor de zeven bovenstaande punten moet in onderling overleg nog de juiste parameterisering worden uitgevoerd.

1.2.4.3. Principes programmatie nieuwe opleidingen

Omdat rationaliseren en tezelfdertijd programmeren moeilijk samengaan, stelt de Commissie voor een stilstand/moratorium in te voeren tot 1 september 2011. Dat betekent dat de hogescholen en universiteiten pas vanaf het academiejaar 2011-2012 nieuwe opleidingen kunnen aanbieden, na het doorlopen van de voorgeschreven procedure (aanvragen voor beoordeling macrodoelmatigheid en toets nieuwe opleiding indienen ten laatste op 1 april

2010). Die regeling is alleen van toepassing op financierbare opleidingen en geldt niet voor het oprichten van nieuwe internationale opleidingen (wanneer die passen in internationale kaderprogramma's zoals de Erasmus Mundus opleidingen of in internationale netwerken zoals Coïmbra, Santander, UNICA) en evenmin voor een toekomstige mogelijke uitbreiding van eenjarige naar tweejarige masters. De regeling is eveneens niet van toepassing op opleidingen die reeds toegekend werden, maar nog van start moeten gaan. Indien de erkenning van een nieuwe opleiding noodzakelijk is om te rationaliseren in een bestaande opleiding, moet de nieuwe opleiding opgenomen worden in het rationalisatieplan dat vanaf medio 2008 ingediend kan worden.

a. Na de stilstandperiode – dus vanaf september 2011 – kunnen nieuwe bacheloropleidingen worden aangeboden onder de volgende voorwaarden:

- Indien het gaat om volledig nieuwe opleidingen (nog niet bestaand in de Vlaamse Gemeenschap), die bij opstart uniek (zoals eerder gedefinieerd) zijn, toont de aanvragende instelling aan ofwel dat ze geen rationalisatieoperatie meer moet doorlopen, ofwel dat de nieuwe opleiding deel uitmaakt van een rationalisatieplan en dat daardoor een substantieel optimaliserend effect is bereikt. Daarenboven mag de nieuwe opleiding de rationalisatieoperatie in de Vlaamse Gemeenschap niet doorkruisen.
- Indien het gaat om een bacheloropleiding die al in de Vlaamse Gemeenschap is opgericht, gelden dezelfde voorwaarden. Daarenboven moet men aantonen dat die opleiding in elke instelling waar ze al bestaat op het bachelorniveau gevolgd wordt door een aantal studenten dat tenminste 115 $(1+1/n)$ bedraagt (de drie jaren samen, met n = aantal instellingen waar de opleiding reeds wordt aangeboden).

b. Voor wat de aanvragen voor de oprichting van nieuwe masteropleidingen betreft, gelden gelijke voorwaarden als bij de oprichting van nieuwe bacheloropleidingen (zie boven, eerste lid a). De evaluatie van de onderzoekscapaciteit en van de student/staf ratio staat daarbij centraal. Voor de oprichting van een nieuwe, en dus per definitie unieke, opleiding in Vlaanderen zijn alsnog geen specifieke startnormen afgesproken. Voor een opleiding die reeds elders in Vlaanderen wordt aangeboden, moet een duidelijke norm worden vastgelegd. Het spreekt vanzelf dat bij de oprichting van nieuwe masteropleidingen eveneens terdege rekening gehouden wordt met de aanwezige onderzoekscapaciteit, haar kwaliteit en haar kost. Tot slot, een instelling zal geen nieuwe masteropleidingen kunnen oprichten wanneer niet voldaan is aan de rationalisatievereisten zoals gesteld in het eerste lid van onderdeel a.

De noodzaak en de toepassing van een macrodoelmatigheidstoets blijft vanzelfsprekend gelden voor alle nieuwe opleidingen die men wil aanbieden, naast de criteria die zopas zijn genoemd. De macrodoelmatigheidstoets kan bijkomende beperkingen opleggen.

Deel 2: Ontwikkeling van de structuur van het Vlaamse hoger onderwijs na de academisering van hogeschoolopleidingen

2.1. Vanwaar komen wij?

2.1.1. Bachelor-masterstructuur

Met de goedkeuring van het structuurdecreet van 4 april 2003 is het Bolognaproces in de Vlaamse Gemeenschap volledig geïmplementeerd:

- invoering van de bachelor-masterstructuur
- invoering van de accreditatie
- de vorming van associaties.

De invoering van de bachelor-masterstructuur hield in dat de bestaande opleidingen moesten worden omgevormd. Het drieledige hoger onderwijssysteem is omgevormd tot een tweeledig stelsel, naar oriëntatie (professioneel gerichte opleidingen en academische gerichte opleidingen) van de opleidingen en naar cycli (bachelor en master). Drie van de vier kwadranten zijn daarmee ingevuld:

- professionele bacheloropleidingen
- academische bacheloropleidingen
- academische masteropleidingen
- (geen professionele masteropleidingen)

Het decreet bepaalt de generieke descriptors van elk van die drie opleidingen. De descriptors zijn gebaseerd op de Dublin descriptors, die later ook de descriptors zijn geworden van het *European Qualifications Framework for Higher Education*.

Professioneel hoger onderwijs houdt in dat de opleidingen gericht zijn op de algemene vorming en de verwerving van professionele kennis en competenties, gestoeld op de toepassing van wetenschappelijke of artistieke kennis, creativiteit en praktijkkennis.

Academisch onderwijs betekent dat de opleidingen gericht zijn op de algemene vorming en op de verwerving van academische of artistieke kennis en competenties eigen aan het functioneren in een domein van de wetenschappen of van de kunsten. Academisch gerichte opleidingen zijn uitdrukkelijk op wetenschappelijk onderzoek gebaseerd.

We noteren dat het onderscheid tussen professioneel gerichte opleidingen en academisch gerichte opleidingen internationaal alleen nog in de ISCED classificatie gemaakt wordt⁷. In het OESO rapport over kwaliteit en efficiëntie van het hoger onderwijs volgen de ministers van Onderwijs nog de ISCED-classificatie, die een onderscheid maakt op bachelorniveau tussen de professioneel gerichte bacheloropleidingen en -programma's en de academisch gerichte bacheloropleidingen en -programma's. De Dublin descriptoren maken dat onderscheid niet, maar verwijzen er alleen naar in een voetnoot.⁸

De grote uitdaging in 2003 was de omvorming van de hogeschoolopleidingen van twee cycli – die van academisch niveau zijn – tot geaccrediteerde academische opleidingen. In die zin is deze omvorming het sluitstuk van vroegere hervormingen: van niet-universitair hoger onderwijs naar hogeschoolopleidingen van het lange type en later naar hogeschoolopleidingen van twee cycli van academisch niveau.

2.1.2. Accreditatie

Het doel van de invoering van de accreditatie is een versterking van de kwaliteitszorg in het hoger onderwijs. Accreditatie is het verlenen van een keurmerk, dat aangeeft dat aan bepaalde kwaliteitsmaatstaven is voldaan en dit op basis van een externe beoordeling van de kwaliteit van een opleiding door *peers*.

Het is een vorm van meta-evaluatie van de externe kwaliteitszorg. Er zijn nu uitgewerkte accreditatiekaders op basis van de vijf aspecten (1) de onderwijsinhoud, 2) het onderwijsproces, 3) de uitkomst van het onderwijs, 4) de materiële voorzieningen, de kwaliteit van het personeel, de organisatie en de interne kwaliteitszorg, en 5) de methoden die bij de zelfbeoordeling worden gehanteerd) en van de generieke kwaliteitswaarborgen. In feite zijn dat de generieke descriptoren van een professionele bacheloropleiding, van een academische bacheloropleiding en van een masteropleiding. Ze vormen het embryo van een Vlaams kwalificatiekader voor het hoger onderwijs.

Voor elke opleiding is een overgangsaccredietatie voorzien. Het eindpunt is verschillend, maar de limiet is het einde van het academiejaar 2012-2013. We moeten wel rekening houden met

---

⁷ Om de vergelijking tussen verschillende landen eenvoudiger en meer valide te maken ontwikkelde UNESCO een internationaal standaard classificatiesysteem, ISCED (*International Standard Classification of Education*) (1997). ISCED biedt een classificatie van onderwijsprogramma's en studierichtingen volgens hun onderwijsniveau en -vorm, alsook volgens onderwijsnet en de modaliteit van voorziening (voltijds en/of deeltijds).

⁸ "The word 'professional' is used in the descriptors in its broadest sense, relating to those attributes relevant to undertaking work or a vocation and that involves the application of some aspects of advanced learning. It is not used with regard to those specific requirements relating to regulated professions. The latter may be identified with the profile / specification."

de mogelijkheid van indiening van een verbetertraject in geval van negatief accreditatiebesluit. Dat kan leiden tot een verlenging van de overgangsaccreditaties met ten hoogste drie academiejaren.

De duur van de accreditaties verleend aan omgevormde hogeschoolopleidingen van twee cycli is beperkt tot 4 (accreditaties aangevraagd voor het einde van het academiejaar 2008-2009) of 6 jaar. In ieder geval moet het accreditatieorgaan bij de beoordeling van de omgevormde hogeschoolopleidingen van 2 cycli rekening houden met het overgangsmatige karakter van de wetenschappelijke ondersteuning en de verwevenheid van het onderwijs met het wetenschappelijk onderzoek. De hogescholen kunnen wel afzien van de toepassing daarvan als ze van mening zijn dat het academiseringsproces voltooid is vóór het einde van het academiejaar 2012-2013.

Het accreditiekader voor de academische opleidingen en het daarvan afgeleide visitatieprotocol voor de academische opleidingen zijn aangevuld met paragrafen die betrekking hebben op de accreditatie en de visitatie van de opleidingen die in academisering zijn. VLIR en VLHORA zijn daarvoor samen verantwoordelijk, onder meer voor de samenstelling van de visitatiecommissies.

2.1.3. Vorming van associaties

Hogescholen kunnen academische opleidingen aanbieden in het kader van een associatie. De associaties hebben onder meer als taak de onderzoeksgebondenheid van de academisch gerichte bacheloropleidingen en van de masteropleidingen aangeboden door de hogescholen te realiseren in het raam van een meerjarenplan voor onderzoek. Met de organisatie van de academische opleidingen door de hogescholen in het raam van een associatie kon een versnippering van de middelen voor onderzoek vermeden worden. De onderzoekscapaciteit nodig om de academische opleidingen aan de hogescholen te stoelen op wetenschappelijk onderzoek kan geheel of gedeeltelijk aanwezig zijn aan de universiteit van de associatie. Indien de onderzoekscapaciteit maar gedeeltelijk aanwezig is, moet die capaciteit aangevuld worden door middel van een samenwerkingsovereenkomst met een of meerdere binnen- of buitenlandse universiteiten.

Naar de aard van de opleidingen is er een binair onderwijsaanbod van opleidingen en programma's. Institutioneel is het onderwijsaanbod niet binair gestructureerd.

Universiteiten hebben een zelfstandige bevoegdheid betreffende het academisch onderwijs; hogescholen kunnen dit enkel in de context van een associatie, maar hebben – voor zover zij aan die voorwaarde voldoen – zowel voor als na de academisering ogenschijnlijk een zelfstandige bevoegdheid, waarvan de uitoefening weliswaar in een gedeelte

bevoegdheidscontext met de associatie moet gebeuren. De bevoegdheid van de hogescholen om academisch onderwijs aan te bieden is definitief verbonden met de inschakeling in een associatie. De universiteit in de associatie heeft in een eerste fase de opdracht om de accreditatie als academische opleiding voor te bereiden. Maar ook na de eerste accreditatie blijven de universiteiten in elke associatie belast om binnen het kader van de artikelen 101 en 101bis het academische gehalte van de hogeschoolopleidingen mee te bewaken en verder uit te bouwen.

2.2. Het lopende academiseringsproces

De academiserende bachelor- en masteropleidingen van de hogescholen werken aan de versterking van de verwevenheid van het onderwijs met het wetenschappelijk onderzoek in het kader van een associatie. De overheid ondersteunt dat proces van academisering met extra financiële middelen. Met die middelen kunnen de hogescholen hun personeelsleden inschakelen in het wetenschappelijk onderzoek. In sommige associaties zijn er associatiefaculteiten opgericht, in andere associaties heeft men gekozen voor geassocieerde en geïntegreerde faculteiten (personeelsleden van de hogescholen worden geïntegreerd in de overeenstemmende faculteiten van de universiteit). Hogescholen zijn ook vertegenwoordigd in de onderzoeksraad van de universiteit en in de IOF-raad. Op associatieniveau zijn interfacediensten in ontwikkeling, voortkomende uit de universitaire interfacediensten. In alle associaties is er de mogelijkheid dat de personeelsleden van de hogescholen, al dan niet in samenwerking met onderzoekers van de universiteit, middelen kunnen verwerven van het BOF voor de financiering van (gemeenschappelijke) onderzoeksprojecten.

Academisering is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de hogeschool en de universiteit. Dat komt ook tot uiting in het nieuwe financieringsmodel, waarin het aantal afgeleverde diploma's van bachelor en master in het academisch onderwijs aan de hogescholen meetelt voor de verdeling van het onderzoeksvariabele deel van de werkingsuitkering van de universiteit. Alle associaties hebben een stelsel uitgewerkt voor de monitoring van de voortgang van het academiseringsproces. Intussen zijn een aantal omgevormde opleidingen gestart met de zelfevaluatie als eerste stap in het accreditatieproces met het oog op het indienen van een accreditatieaanvraag eind 2010 of 2011. In ieder geval zullen al in 2011 de eerste accreditatiebesluiten vallen met betrekking tot omgevormde hogeschoolopleidingen. Er is bijgevolg geen sprake van globale accreditatiebeweging in 2013. Het nemen van accreditatiebesluiten loopt over een periode van 2011 tot en met 2013. Het doorlopen van het accreditatieproces van het geheel van de geacademiseerde opleidingen beslaat een tijdsvenster van 2008 tot en met 2013.

2.3. Inkanteling van de academische bachelor- en masteropleidingen van de hogescholen in de universiteiten na 2012-2013

2.3.1. Het binaire hoger onderwijssysteem

De invoering van de bachelor-masterstructuur heeft geleid tot een binair hoger onderwijssysteem naar inhoudelijke oriëntatie van de opleidingen: professioneel gerichte opleidingen en academische gerichte opleidingen. Hoewel de academiserende hogeschoolopleidingen ook van een overgangsaccreditatie genieten en *de iure* als academische opleidingen zijn erkend, is de achterliggende filosofie dat die opleidingen pas echt als volwaardige academische opleidingen beschouwd kunnen worden na het met succes doorlopen van het accreditatieproces.

De vraag rijst wat er moet gebeuren nadat het proces van versterking van de verwevenheid van onderzoek en onderwijs in de hogeschoolopleidingen is beëindigd en nadat door het verlenen van de accreditatie het accreditatieorgaan heeft besloten dat in deze opleidingen voldoende generieke kwaliteitswaarborgen van een academische opleiding aanwezig zijn. Blijven de hogescholen die opleidingen verder aanbieden, weliswaar in het kader van een associatie en dus ondersteund vanuit het onderzoek aan de universiteiten, of worden deze opleidingen overgedragen aan de universiteiten?

Overdracht aan de universiteiten leidt tot een binair hoger onderwijssysteem, zowel naar inhoudelijke oriëntatie ervan als naar institutionele en structurele inbedding ervan.

Aan het eind van het academiejaar 2012-2013 zal de balans opgemaakt worden van de opleidingen die geaccrediteerd zijn voor 6 jaar, de opleidingen die geaccrediteerd zijn voor 8 jaar, de opleidingen die niet geaccrediteerd zijn en de opleidingen die in een verbetertraject zitten na een negatieve accreditatie.

2.3.2. Mogelijkheden en beperkingen van de huidige decreten

In de hieronder genoemde voorstellen gaan we ervan uit dat de besluitvormingsstructuur van de hogeschool blijft bestaan, dat de overdracht van bepaalde bevoegdheden gebeurt binnen de door de hogeschool geschetste randvoorwaarden (zo die worden gedefinieerd), en dat de overdracht onherroepelijk is. Net zoals voorheen de universiteiten- en hogescholendecreten heeft het structuurdecreet voor elk van de hogescholen/universiteiten een territoriale afbakening vastgelegd.

- A. De voorlopig geaccrediteerde/geacademiseerde opleidingen worden overgedragen aan een associatie

Deze formule behoeft voorlopig geen verder betoog. Artikel 100 van het structuurdecreet geeft op dit ogenblik al de verst mogelijke overdrachtbevoegdheid. Daarbij kunnen wel nogal wat praktische problemen rijzen. Vermoedelijk kan die formule als niet meer dan een voorlopige oplossing aangezien worden. Ook op het gebied van internationale erkenning van opleidingen zal zij bijkomende vragen doen rijzen: het model van een associatie als opleidingsinrichter is internationaal niet gekend; men wenst te weten of het om een “universiteit” dan wel een “hogeschool” gaat.

Als de hogescholen nu een bevoegdheid overdragen op grond van artikel 100 van het bestaande structuurdecreet aan de associatie, dan gaan de territoriale afbakeningen mee naar de associatie. Artikel 100 bepaalt immers heel uitdrukkelijk dat de associatie in dat geval de bevoegdheden moet uitoefenen in overeenstemming met de regels die op elk van de instellingen afzonderlijk van toepassing zijn. Om logisch te blijven met de rationalisatieoefening moeten we *de lege ferenda* hier wel aan toevoegen dat met name de associatie in het overgedragen studiegebied van de hogeschool slechts bevoegd is om de bestaande en overgedragen opleidingen aan te bieden en de hogeschool door de overdracht elke bevoegdheid over het overgedragen studiegebied verliest. Overdracht aan de associatie biedt de mogelijkheid van rationalisatie door fusie van verwante opleidingen, die nu binnen de associatie hetzij op dezelfde vestigingsplaats hetzij op verschillende vestigingsplaatsen worden aangeboden. Zeker voor de masteropleidingen rijst de vraag naar de geografische nabijheid van de onderzoeksinfrastructuur, zodat het onderwijs in die opleidingen in voldoende mate met wetenschappelijk onderzoek ondersteund kan worden. De nabijheid van onderzoeksinfrastructuur is van cruciaal belang om de verwevenheid van het onderwijs met wetenschappelijk onderzoek gestalte te geven. Belangrijke uitgangspunten zijn: de vorming van kritische massa en het vermijden van versnippering van de onderzoeksmiddelen.

B. Het bestuur van de organisatie van de voorlopig geaccrediteerde/geacademiseerde opleidingen wordt door de universiteiten behartigd

Uit het structuurdecreet blijkt duidelijk dat de academisering een gezamenlijke opdracht is van de hogescholen en de universiteiten. Gezien de eindbestemming van de academiserende opleidingen van de hogescholen, ligt de hoofdverantwoordelijkheid van de academisering bij de universiteit van de betrokken associatie. Het al dan niet slagen van het academiseringsproces is een zeer belangrijke verantwoordelijkheid van de universiteiten. In de periode tot en met 2012-2013 moeten zij in hoge mate dit academiseringsproces kunnen aansturen. Daarom kiest de Commissie voor het voorlopig behoud van artikel 100, zonder wijzigingen, tot en met 2012-2013 en wil zij daar verder de discussie over voeren. Zoals gezegd, wordt in het huidige artikel 100 de overdracht aan de associatie mogelijk gemaakt. De associatie kan de beslissingsbevoegdheden delegeren aan een universiteit, weliswaar binnen de perken van wat de vzw-wetgeving terzake toelaat en in zover uit juridische analyse blijkt dat de Vlaamse decreten voor het hoger onderwijs dat toelaten.

Naast delegatie kan men ook kiezen voor:

- Personele unie (geheel of gedeeltelijk) tussen de Raad van bestuur van de associatie en de Raad van bestuur van de universiteit;
- Beheerovereenkomst tussen associatie en universiteit;
- Samenwerkingsakkoord tussen associatie en universiteit;
- Aanpassing van statuten, zodat bv. de beslissing van de Raad van bestuur van de associatie over de academische opleidingen wordt genomen op voorstel of advies van de universitaire fractie in die Raad van bestuur;
- Lastgeving, zoals boven geschetst; men moet er rekening mee houden dat delegatie, voor zover in deze mogelijk is, altijd concurrentieel, herroepbaar én overrulebaar is.

2.3.3. De gewenste decretale wijzigingen voor een volledige overdracht aan de universiteit na 2012-2013

Het voorstel is om een apart artikel samen te stellen dat mogelijk maakt dat de hogescholen hun opleidingen rechtstreeks overdragen aan de universiteiten. Voor de hogescholen die al bevoegdheden hebben overgedragen aan de associatie kan worden uitgegaan van de mogelijkheid van een verdere overdracht van de associatie aan de universiteit. Er kan evenzeer worden gedacht aan een eenvoudiger techniek, waarbij de associatieovereenkomsten op dat punt in onderling overleg worden herzien en vervangen door een overdracht van de hogeschool aan de universiteit. Zonodig kan de decreetgever daar de rechtsgrond voor verzekeren. Voor het onderwijs in de Vlaamse Gemeenschap is hoe dan ook een bijzondere decreetwijziging noodzakelijk.

Voor zover aan de doelstellingen van optimalisatie en rationalisatie voldaan is moet de overheid de volledige overdracht aanmoedigen door bv. de toekenning van extra onderzoeksmiddelen via de aan te passen eerste geldstroom aan de betrokken opleidingen en met de nodige aanpassingen van de regelgeving.

:

- aanpassingen van de onderwijsbevoegdheden van zowel de hogescholen als de universiteiten, maar met behoud van de geografische beperkingen die golden voor de overgedragen opleidingen en met behoud van de naam van de opleidingen, de kwalificaties van de graden en van de ermee verbonden titels. De overdracht heeft slechts betrekking op de opleiding, niet op het studiegebied waartoe de opleiding behoort. Vermits de onderwijsbevoegdheid van instellingen bepaald is in termen van

studiegebieden of delen van studiegebieden, impliceert de overdracht van opleidingen een toevoeging van studiegebieden of delen van studiegebieden aan de onderwijsbevoegdheid van de universiteit. De ontwikkeling van nieuwe opleidingen binnen de overgedragen studiegebieden moet echter in de hand gehouden worden of eventueel een aantal jaren bevroren blijven. In het bovenstaande advies gaat de Commissie ervan uit dat bij de overdracht van studiegebieden die nu verschillend zijn van universitaire studiegebieden de verschillen heel duidelijk behouden blijven. Er kan geen sprake zijn van vermenging. In het bijzonder zal de profilering van de overgedragen studiegebieden versterkt worden, zoals onder meer de industrie en het werkveld dat vragen.

- De Commissie wil een proliferatie van nieuwe academische opleidingen binnen de overgedragen studiegebieden vermijden omdat die haaks staat op de rationalisatiegedachte. Dat geldt in het bijzonder wanneer het gaat om opleidingen die al bestaan in andere instellingen. Enkel na grondige informatie en na toetsing aan nog nader te bepalen criteria én het volgen van het mogelijk aan te passen pad van nieuwe opleidingen, is bijkomende programmering op de overgedragen studiegebieden mogelijk. De Commissie beveelt aan om de actuele toestand op dat punt te bevroren.
- aanpassingen van het financieringsmodel, zodat de overgedragen academische opleidingen voldoende financiële middelen ontvangen;
- een regeling van de rechtspositie van het personeel werkzaam in de overgedragen opleidingen, waardoor degenen die aan de voorwaarden voldoen om benoemd te worden conform het statuut van het universitaire personeel ingeschaald kunnen worden in het universitaire statuut, terwijl de personeelsleden die daaraan niet beantwoorden hun statuut behouden in een uitdovend kader.

Bij de overdracht aan de universiteit zal overlap van de overgedragen academische hogeschoolopleidingen met de bestaande universitaire opleidingen op dezelfde of op verwante studiegebieden weggewerkt moeten worden door het maken van interne en externe afspraken binnen en tussen universiteiten betreffende specialisatie- en zwaartepuntvorming alsook betreffende het vormen van kritische massa, zoals bv. handelswetenschappen en bedrijfskunde met toegepaste economische wetenschappen; industriële wetenschappen met ingenieurswetenschappen, bio-ingenieurswetenschappen en natuurwetenschappen; toegepaste taalkunde en taal & letterkunde.

Het wegwerken van overlap impliceert echter niet dat de specificiteit, zoals bv. industriële wetenschappen tegenover ingenieurswetenschappen, bioingenieurswetenschappen en natuurwetenschappen en bv. toegepaste taalkunde tegenover taal & letterkunde, van de

verwante opleidingen van universiteit en hogeschool wordt opgeheven. Immers, het verdwijnen van die eigenheid zou een verarming betekenen en ook indruisen tegen de noden van het afnemende veld. Wegwerken van overlap mag niet betekenen dat door de eenmaking van de opleidingen, een operatie waarbij de vestigingsplaats behouden blijft, er op die plaats wegens het behoren van de opleiding tot het universitaire studiegebied men de deur kan openzetten voor nieuwe programmeringen. Daarom gaat de Commissie (zoals reeds gesteld) ervan uit dat bij de overdracht van studiegebieden die nu verschillend zijn van universitaire studiegebieden, deze verschillen heel duidelijk behouden blijven. Er kan geen sprake zijn van vermenging. In het bijzonder zal de profilering van de overgedragen studiegebieden versterkt worden, zoals onder meer de industrie en het werkveld dat vragen.

2.4. Rol van de associaties.

Zolang hogescholen zelf nog academische opleidingen aanbieden, moeten de associaties blijven bestaan omdat de hogescholen alleen in associatieverband academische bachelors en masters kunnen afleveren en de associaties bijgevolg zorgen voor onderzoeksgebonden academische opleidingen.

Verschuillende scenario's zijn mogelijk eenmaal een vorm van overdracht heeft plaats gevonden.

Ofwel wordt het geheel van de hogeschoolopleidingen overgedragen, waardoor de associatie ophoudt te bestaan. Aldus ontstaat een vorm van "Universiteit Nieuwe Stijl", waarin de vroegere universitaire opleidingen, de geacademiseerde opleidingen van de vroegere hogescholen en de professionele bacheloropleidingen van de vroegere hogescholen zijn opgenomen. In dat model worden de decretale verplichtingen van de associaties overgedragen aan de "Universiteit Nieuwe Stijl". Het verdient echter sterke aanbeveling om de internationale profilering en herkenbaarheid van de universiteit in "strikte zin" te verzekeren en te onderbouwen.

Ofwel worden enkel de academische opleidingen overgedragen aan de universiteit. In dat geval verliezen de associaties een belangrijk deel van de minimale verplichtingen van hun oorspronkelijke opdracht – alle taken die te maken hebben met onderzoek vallen weg – en rijst de vraag naar de toekomst van de associaties. In dat scenario zal het takenpakket van de associaties herzien moeten worden. In elk geval zal de associatie er blijvend moeten over waken dat de dwarsverbanden en de overstapmogelijkheden tussen professionele en academische bacheloropleidingen gestimuleerd, uitgebouwd en versterkt worden. Ook beheersmatige aspecten van infrastructuur en logistiek op de verschillende campussen zullen een permanente afstemming vergen tussen de aanwezige professionele en academische

opleidingen. Na de integratie van de geacademiseerde opleidingen in een universiteit mag de academiseringsopdracht van de associatie dan wel een eind nemen, andere en nieuwe opdrachten en uitdagingen dienen zich aan. Vandaar de noodzaak om de bevoegdheden en taken en de mogelijke juridische vorm van de associatie te herbekijken, of andere “koepelverbanden” tussen de “nieuwe universiteit” en de “nieuwe hogescholen” te organiseren.

Verder zal het op gang gebrachte rationalisatie- en optimalisatieproces de behoefte aan associatieoverschrijdende samenwerkingsverbanden versterken. Dat is ongetwijfeld een opportuniteit. Afspraken tussen instellingen zullen daarom noodzakelijk zijn. Tegelijk zal samenwerking, al dan niet strategisch, tussen instellingen afspraken tussen associaties vereisen. Bijgevolg zal bij toenemende instellingsoverschrijdende samenwerking een rol weggelegd blijven voor de associatie zelf. We denken daarbij aan de strategische samenwerking en afspraken betreffende onderwijs en onderzoek die zich momenteel ontwikkelen tussen de VUB en de UGent, evenals tussen de UH en de K.U.Leuven. Zulke samenwerkingsverbanden houden ongetwijfeld opportuniteiten tot rationalisatie en optimaler gebruik van overheidsmiddelen in. Tegelijk kunnen ze niet beperkt blijven tot de universiteiten, maar dienen ze als katalysator voor complementaire associatieoverschrijdende afspraken en samenwerking. Die evolutie zal in de toekomst de structuur van het hoger onderwijs in Vlaanderen kenmerken en veranderen. Inter-associatie afspraken zullen daarbij potentieel ook bijdragen tot intra-associatie optimalisaties. Voldoende uitdagingen bijgevolg om deze nieuwe rollen alsook de plaats van de associaties in het hoger onderwijs na afsluiting van het academiseringsproces grondig te definiëren en uit te tekenen.

2.5. Uitdagingen voor de langere termijn.

1. *Financiering van de academische opleidingen voortkomend uit de hogescholen:*

Een volwaardige financiering van het onderzoek waarop het onderwijs in die opleidingen moet gestoeld zijn, zal zeker extra middelen vereisen, ongeacht de institutionele inbedding ervan. Vandaar ook de nood aan rationalisatie en concentratie van de onderzoeksactiviteiten. Na integratie in de universiteiten zal de doorgroei van de geacademiseerde opleidingen naar een onderzoekscomponent die evenwaardig is aan de universitaire opleidingen zoals we die vandaag kennen extra financiering noodzakelijk maken. Dat is vanzelfsprekend een groeitraject, aangezien de uitbouw en de ontwikkeling van de onderzoekscomponent over een lange periode zal lopen. Wanneer we kijken naar het te bereiken einddoel, dat we definiëren als gelijkwaardigheid qua onderzoeksfinanciering maar ook qua onderzoeksoutput, dan zal in de eindfase van dit proces een budgettoename in de orde van grootte van 100 miljoen euro nodig zijn. Het spreekt vanzelf dat dit bedrag als een groeitraject moet worden gezien dat over een periode van 10 tot 15 jaar voltooid moet zijn, synchroon met de toename van onderzoekscapaciteit en onderzoeksoutput in de geïntegreerde opleidingen. De schatting van dat bedrag is gebaseerd op de 55/45 verdeling in de universitaire deelenvelophe. In het financieringsdecreet wordt immers 55% van de universitaire deelenvelophe bepaald als onderwijsdeel, terwijl 45% bepaald wordt als onderzoeksdeel. Op de academiseringsmiddelen na, moet dat onderzoeksgedeelte in de deelenvelophe van de academiserende opleidingen nog verder worden uitgebouwd. Indien men (1) rekening houdt met de 30 miljoen euro aan academiseringsmiddelen en deze kwalificeert als onderzoeksmiddelen, (2) stelt dat na de uitbouw van een volwaardige onderzoekscomponent, equivalent aan die van de universiteiten, ook de geacademiseerde deelenvelophe een 55/45 verdeling tussen onderwijsdeel en onderzoeksdeel zou hebben, en (3) dat alles gebeurt onder de voorwaarde van een gelijke waarde per nu bestaand financieringspunt voor de geïntegreerde deelenveloppes, dan komt men tot de vaststelling dat er als eindterm jaarlijks afgerond 100 miljoen euro extra nodig is in de geïntegreerde deelenveloppes van de universiteiten en de geacademiseerde opleidingen ten opzichte van de situatie vandaag.

2. *De evolutie van het academisch personeelsstatuut voor de personeelsleden werkzaam in de academische opleidingen:*

Wanneer de geacademiseerde opleidingen in de universiteit zijn geïntegreerd, dan is het logisch dat de onderwijspersoneelsleden van die opleidingen opgenomen worden in het ZAP-kader/AAP-kader van de betrokken universiteit. Dat houdt echter ook in dat die personeelsleden voldoen aan de criteria van beoordeling, benoeming en bevordering die

gelden voor dat kader. Bijgevolg zijn er ingroeitrajecten nodig, alsook overgangsmaatregelen. Daarbij zal voor personeelsleden werkzaam in de desbetreffende opleidingen een loopbaanpad uitgetekend worden dat de doorgroeimogelijkheid omvat. Tegelijk moet worden voorzien in de mogelijkheid, bij wijze van overgangsmaatregel, te kunnen blijven werken met een uitdovend kader (het nu bestaande personeelsstatuut van de hogescholen) voor de personeelsleden die niet voldoen aan de vereiste academische criteria of die er zelf voor kiezen hun statuut te behouden. Ook voor de andere personeelsleden zal op grond van objectieve criteria als functieanalyse de inschaling moeten gebeuren, voor zover die personeelsleden voldoen aan de voorwaarden die aan de universiteit worden opgelegd.

3. *De positionering van het hoger professioneel onderwijs:*

Het hoger professioneel onderwijs levert een belangrijke bijdrage aan de innovatiecapaciteit van de economie en de samenleving. Het kan die bijdrage nog versterken door zoveel mogelijk studenten onder te dompelen in intellectueel stimulerende projecten (*enquiry-based* onderwijs). Ook het directe contact van de lectoren met het werkveld kan de kwaliteit verhogen en de verdere professionalisering van het professioneel hoger onderwijs ten goede komen. Dat vergt een blijvende band met het academisch onderwijs. Daarnaast is ook het Hoger Beroepsonderwijs in Vlaanderen in ontwikkeling. Het vergt van het hoger professioneel onderwijs een band met het volwassenenonderwijs. Het is de uitdrukkelijke bedoeling dat de professionele bacheloropleidingen hun kenmerkende profilering en finaliteit behouden en versterken. Waar de (meeste) 'academiserende' opleidingen op termijn binnen een eenduidige universitaire faculteitsstructuur ondergebracht zullen zijn, zal voor de professionele opleidingen een eigen structuur blijven bestaan.

4. *De ontwikkeling van associatieoverschrijdende samenwerkingsverbanden:*

Ten einde de rationalisatie- en optimalisatiemogelijkheden maximaal te benutten, tekenen zich vandaag duidelijke opportuniteiten af op het vlak van associatie- en instellingsoverschrijdende samenwerkingsverbanden. Die strategische samenwerkingsverbanden bieden duidelijk mogelijkheden, maar stellen ons ook voor uitdagingen met betrekking tot beheer en organisatie, inclusief de potentiële behoefte aan decretale aanpassingen die zulke samenwerkingsverbanden kunnen faciliteren en onderbouwen. De ontwikkeling van strategische samenwerking tussen universiteiten (zoals VUB en UGent, of UH en K.U.Leuven) zal vormen van optimalisatie toelaten die in het verleden moeilijk realiseerbaar waren.

2.6. Samenvatting

1. Tot en met het academiejaar 2012-2013 kunnen de tot dan bestaande academische hogeschoolopleidingen enkel overgedragen worden aan de associaties conform de bestaande decretale voorschriften. De verantwoordelijkheid voor het slagen van het academiseringsproces is een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van de hogescholen en de universiteit, maar met een toch zeer belangrijke inbreng van deze laatste. Daardoor kan de verantwoordelijkheid ten aanzien van de organisatie en de kwaliteit van die opleidingen het best bij de universiteit gelegd worden. Daarvoor zijn er meerdere mechanismen denkbaar.
2. Vanaf het academiejaar 2013-2014 kunnen de geaccrediteerde academische hogeschoolopleidingen overgedragen worden aan de universiteiten. De geografische omschrijving van de inrichtende macht van de universiteiten is dezelfde als de geografische omschrijving van de inrichtende macht van de hogescholen wat de overgedragen opleidingen betreft. Voor de nu bestaande opleidingen in de universiteit blijven de geografische afbakeningen onveranderd. De Commissie wijst erop dat bij deze operatie enkel geacademiseerde opleidingen van de hogescholen naar de universiteiten worden overgedragen. Er zullen daarbij mogelijks decreetsaanpassingen noodzakelijk zijn om ervoor te zorgen dat de overdracht niet leidt tot onterecht gebruik en expansie door de universiteiten van de studiegebieden waarin de overgedragen opleidingen zijn ingebed. Daartoe is grondig juridisch onderzoek nodig.
3. Bij de mogelijke overdracht van de academische hogeschoolopleidingen aan de associaties en later aan de universiteiten zullen de betrokken instellingen het aanbod maximaal optimaliseren en rationaliseren door de fusie van opleidingen en de organisatie van gezamenlijke opleidingen.
4. De overheid moet de nodige flankerende maatregelen treffen om deze operaties mogelijk te maken en te stimuleren. Het gaat dan om maatregelen op het gebied van financiering en rechtspositie van het personeel.
5. De positie van het professioneel hoger onderwijs in het nieuwe hoger onderwijslandschap moet versterkt worden om de kwaliteit ervan continu te kunnen verbeteren en om het innovatiepotentieel (economisch en maatschappelijk) van die opleidingen maximaal te kunnen benutten.

Deel 3: Numerieke analyse van de bezettingsgraad van de bestaande opleidingen

3.1. Numerieke analyse van het aanbod van professioneel gerichte bacheloropleidingen

3.1.1. Uitgangspunten

Bij een toekomstige rationalisatie van de professioneel gerichte opleidingen aan de hogescholen moeten de volgende uitgangspunten bewaakt worden (cf. 1.2.1.1.1.):

- De professionele bacheloropleidingen vereisen een fijnmazigere spreiding dan de academische opleidingen. De nabijheid van een hogeschool is voor deze professionele bacheloropleidingen nog dikwijls meebepalend in de studiekeuze, ook voor studenten die tot nu toe de weg naar het hoger onderwijs niet gevonden hebben. Een goede spreiding van professionele bacheloropleidingen draagt ook bij tot de regionale ontwikkeling en tot innovatie in kleine en middelgrote ondernemingen en in *not-for-profit* organisaties. De aanwezigheid van stageplaatsen in de nabijheid van een hogeschool is zowel voor het beroepenveld als voor de opleiding interessant.
- Rationalisatie mag de verdere democratisering en de toegankelijkheid van de professioneel gerichte bacheloropleidingen niet belemmeren.
- Het geleverde onderwijs moet kwaliteitsvol zijn.

Toch is een bepaalde vorm van optimalisatie en rationalisatie nodig, en wel om de volgende redenen:

- Er is nood aan een betere besteding van de overheidsmiddelen.
- De efficiëntie en doelmatigheid binnen het professioneel hoger onderwijs moeten verhoogd worden.
- De kwaliteit van zowel het onderwijs als het projectmatig onderzoek en de dienstverlening kan verder verbeterd worden vanuit een grotere kritische massa aan personeel per opleiding.
- Er moet ruimte gecreëerd worden voor onderwijskundige innovatie en studentenbegeleiding.

3.1.2. Methodologie

Onderzoek naar rationalisatie en optimalisatie kan aan de hand van diverse criteria gebeuren. De twee meest voor de hand liggende criteria zijn kwaliteit en kwantiteit.

De beoordeling van de kwaliteit wil de commissie overlaten aan de door de overheid erkende instanties die zich daarover kunnen uitspreken.

Eerder in dit rapport (zie 1.2.4.1.) is een numerieke rationalisatienorm voorgesteld, die geleidelijk zal worden ingevoerd. In de tabellen worden de inschrijvingscijfers (Databank Tertiair Onderwijs, diplomacontract op 1 februari 2007) getoetst aan de normen van 80 en 115 studenten.

Het globale aantal studenten⁹ in de drie bachelorjaren samen wordt getoetst aan de voorgestelde minimumnorm:

- minimum aantal studenten, uitgedrukt in voltijdse eenheden¹⁰, per professionele bacheloropleiding bij de start van het academiejaar 2012-2013: 80;
- minimum aantal studenten, uitgedrukt in voltijdse eenheden, per professionele bacheloropleiding bij de start van het academiejaar 2015-2016: 115.

Op basis van deze resultaten kunnen we nagaan voor welke opleidingen, studiegebieden en subregio's de problemen zich stellen en welke oplossingen eventueel mogelijk zijn. De opleidingen die deze vooropgestelde normen niet halen zijn voorwerp van rationalisatie. Dat betekent dat men op dat ogenblik de opleiding moet stopzetten of tegen de vastgelegde tijdstippen een rationalisatieplan uitwerken (cf. 1.2.4.1). Deze opleidingen kunnen, indien van toepassing, een argumentatie opbouwen volgens één of meerdere van de hierna vermelde aspecten, die toelaat de opleiding te blijven organiseren (zie verder). Opleidingen die de normen wel halen tegen de vastgelegde tijdstippen zijn geen voorwerp van verdere rationalisatie. Toch kunnen de instellingsbesturen ook voor die opleidingen initiatieven nemen die leiden tot verdere optimalisatie en rationalisatie.

Opleidingen die de norm niet halen tegen de vooropgestelde tijdstippen zijn onderworpen aan rationalisatie volgens verschillende mogelijke scenario's:

- afbouwen en stopzetten van de opleiding;
- samenvoegen van weinig bevolkte opleidingen die een grote mate van verwantschap bezitten (herclusteren); ze vormen dan één opleiding met een gemeenschappelijke

---

⁹ Voor de berekening van dit aantal studenten zal het gemiddelde genomen worden van de drie voorgaande academiejaren.

¹⁰ Momenteel wordt gewerkt met studentenaantallen, in de toekomst zal dit moeten omgezet worden naar opgenomen studiepunten.

stam (60 STP) en een aantal afstudeerrichtingen, op voorwaarde dat de student/staf ratio substantieel verbetert.

- een oplossing zoeken in de eigen hogeschool door bv. de tweede vestiging van een identieke opleiding te sluiten;
- een oplossing zoeken binnen de associatie:
  - o de associatie kan één opleiding in de subregio behouden;
  - o de instellingen uit één associatie kunnen de opleiding gezamenlijk aanbieden: wanneer meerdere hogescholen onder de norm scorende gelijke opleidingen gezamenlijk verder wensen in te richten moet de som van het aantal studenten, uitgedrukt in voltijdse eenheden (studiepunten) van de opleiding die gezamenlijk georganiseerd worden, ofwel minimum het dubbele van de norm bedragen ofwel aantonen dat de student/staf ratio substantieel verbetert. Hierbij verwijzen we naar de formule op p. 22 van dit Rapport, waar gesteld wordt dat de student/staf ratio minstens 80% moet bedragen van de gemiddelde student/staf ratio van de instellingen die wel aan de norm voldoen;
- een oplossing zoeken over de associaties heen in de provincie of subregio: om de opleiding verder te kunnen organiseren moet de som van de VTE studenten van de gezamenlijke opleiding het dubbele van de norm bedragen ofwel de student/staf ratio substantieel verbeteren. We verwijzen daarvoor opnieuw naar de formule op p. 22 van dit Rapport, waar gesteld is dat de student/staf ratio minstens 80% moet bedragen van de gemiddelde student/staf ratio van de instellingen die wel aan de norm voldoen.

De volgende aspecten kunnen als argumenten aangehaald worden voor een uitzondering op de rationalisatie (cf. 1.2.4.2.):

- Professionele bacheloropleidingen die door de overheid worden aangegeven als uniek kunnen blijven bestaan, ook wanneer zij de norm niet halen. Opleidingen die alleen een unieke naam hebben, maar in grote mate een afsplitsing zijn van een bestaande opleiding, vallen niet onder de uitzonderingsregel.
- Voor een aantal opleidingen waar het levensbeschouwelijke een duidelijke rol speelt (o.a. lerarenopleiding, verpleegkunde, vroedkunde, sociaal werk,...) wordt een uitzondering op de gestelde normen toegestaan.
- Wanneer alle andere rationalisatie- en optimalisatiemogelijkheden uitgeput zijn, legt de overheid voor professioneel gerichte bacheloropleidingen die gediplomeerden afleveren leidend tot **bepaalde** knelpuntberoepen (een engere definitie dus dan deze gehanteerd door de VDAB) enkele afwijkingen vast.

3.1.3 Vaststellingen bij de oefening rationalisatie en optimalisatie van het aanbod aan professioneel gerichte bacheloropleidingen

Als bijlage I zijn de inschrijvingsgegevens (Databank Tertiair Onderwijs, diplomacontract op 1 februari 2007) getoetst aan de norm 80 en 115 studenten¹¹.

- 1 Architectuur: de opleidingen architectuurassistentie (uniek), interieurvormgeving(vier) en landschap- en tuinarchitectuur (twee) in het studiegebied bereiken de vooropgestelde normen.
- 2 Audiovisuele en beeldende kunst: de unieke opleiding beeldende vorming voldoet aan de vooropgestelde normen.
- 3 Biotechniek: de vijf opleidingen(agro- en biotechnologie) in het studiegebied voldoen aan de vooropgestelde normen.
- 4 Gezondheidszorg
  - 4.1 Biomedische laboratoriumtechnieken (BLT)
Er zijn 10 opleidingen waarvan vier opleidingen niet voldoen bij norm 80 en 7 niet voldoen bij norm 115.
  - 4.2 Ergotherapie
Alle opleidingen voldoen bij norm 80, maar twee opleidingen voldoen niet aan de norm 115. Er zijn 8 opleidingen.
  - 4.3 Logopedie en Audiologie
Alle opleidingen voldoen bij norm 80, maar één opleiding haalt de norm 115 niet. Er zijn 4 opleidingen.
  - 4.4 Medische beeldvorming
Dit is een unieke opleiding en de hoogste norm 115 wordt gehaald.
  - 4.5 Optiek en optometrie
Dit is een unieke opleiding die echter de norm 80 niet haalt.
  - 4.6 Orthopedie
Dit is een unieke opleiding die de norm 80 niet haalt.
  - 4.7 Podologie
Dit is een unieke opleiding die de norm 80 niet haalt.
  - 4.8 Verpleegkunde
Eén opleiding haalt de norm 80 niet en een tweede haalt de norm 115 niet. Er zijn 15 opleidingen.

---

¹¹ Voor het definitief vaststellen van de opleidingen die niet voldoen aan de normen, zal gewerkt worden met gemiddelden over de laatste drie academiejaren.

- 4.9 Voedings- en dieetkunde
Eén opleiding haalt de norm 80 niet en vier halen de norm 115 niet. Er zijn 7 opleidingen.
- 4.10 Vroedkunde
Drie opleidingen halen de norm 80 niet en zes halen de norm 115 niet. Er zijn elf opleidingen.
- 5 Handelswetenschappen en bedrijfskunde
  - 5.1 Bedrijfsmanagement
Alle opleidingen halen zowel de norm 80 als 115. Er zijn 15 opleidingen.
  - 5.2 Communicatiemanagement
Alle opleidingen halen de norm 80 en de norm 115. Er zijn zes opleidingen.
  - 5.3 Hotelmanagement
Alle opleidingen voldoen aan de beide normen. Er zijn drie opleidingen.
  - 5.4 Informatiemanagement en informatiesystemen
Deze unieke opleiding voldoet aan de beide normen.
  - 5.5 Journalistiek
Eén opleiding voldoet niet aan de norm 115. Er zijn zes opleidingen.
  - 5.6 Netwerkeconomie
Deze unieke opleiding haalt de norm 115 niet.
  - 5.7 Office management
Vijf vestigingen halen de norm 80 niet. De helft van de vestigingen (10/20) haalt de norm 115 niet. Er zijn 17 opleidingen.
  - 5.8 Toegepaste informatica
Twee opleidingen halen de beide normen niet. Er zijn 11 opleidingen.
  - 5.9 Toerisme en recreatiemanagement
De vijf opleidingen voldoen aan beide normen .
- 6 Industriële wetenschappen en technologie
  - 6.1 Audiovisuele technieken
Eén opleiding haalt de norm 115 niet. Er zijn vijf opleidingen.
  - 6.2 Autotechnologie
Alle opleidingen voldoen aan beide normen. Er zijn drie opleidingen.
  - 6.3 Bouw
De drie opleidingen voldoen aan de norm 80, maar één opleiding voldoet niet aan de norm 115.
  - 6.4 Chemie
Bij norm 80 voldoen twee opleidingen niet, maar bij norm 115 voldoen zeven van de negen opleidingen niet.
  - 6.5 Elektromechanica
Bij norm 80 voldoen alle opleidingen, maar bij norm 115 voldoen drie van de acht opleidingen niet.

- 6.6 Elektronica – ICT
Drie opleidingen (vier vestigingen) voldoen niet aan de norm 80. De helft van de vestigingen voldoet niet aan norm 115. Er zijn negen opleidingen.
- 6.7 Elektrotechniek
Twee opleidingen voldoen niet aan de norm 80. Geen enkele opleiding haalt de norm 115. Er zijn vier opleidingen.
- 6.8 Facilitair management
Deze unieke opleiding haalt beide normen.
- 6.9 Grafische en digitale media
Beide opleidingen halen beide normen.
- 6.10 Houttechnologie
Deze unieke opleiding haalt beide normen.
- 6.11 Logistiek
Deze unieke opleiding haalt de norm 80 niet
- 6.12 Luchtvaart
Deze unieke opleiding haalt beide normen.
- 6.13 Mechanische ontwerp- en productietechnologie
Twee opleidingen halen beide normen niet. Eén opleiding haalt beide normen. Er zijn drie opleidingen.
- 6.14 Milieuzorg
De drie opleidingen halen beide normen niet
- 6.15 Modetechnologie
Deze unieke opleiding haalt de norm 115 niet.
- 6.16 Multimedia en communicatietechnologie
Beide opleidingen halen de twee normen.
- 6.17 Textieltechnologie
Deze unieke opleiding haalt beide normen niet.
- 6.18 Vastgoed
Eén opleiding haalt beide normen niet. Er zijn drie opleidingen.
- 7 Muziek en podiumkunsten
Opleiding dans is een unieke opleiding en haalt beide normen niet.
- 8 Nautische wetenschappen
Scheepswerktuigkunde is een unieke opleiding en haalt de norm 115 niet.
- 9 Onderwijs
  - 9.1 Kleuteronderwijs
Eén opleiding haalt de norm 80 niet en drie halen de norm 115 niet. Er zijn 16 opleidingen.
  - 9.2 Lager onderwijs
Drie opleidingen halen de norm 115 niet. Er zijn 16 opleidingen.

9.3 Secundair onderwijs

Eén opleiding voldoet niet aan de norm 80. Er zijn 18 opleidingen.

10 Sociaal-agogisch werk

10.1 Maatschappelijke veiligheid

Deze unieke opleiding voldoet aan beide normen

10.2 Orthopedagogie

De zes opleidingen voldoen aan beide normen.

10.3 Sociaal werk

De elf opleidingen voldoen aan beide normen.

10.4 Toegepaste psychologie

De drie opleidingen voldoen aan beide normen.

3.2. Numerieke analyse van het aanbod van academische opleidingen

3.2.1. Uitgangspunten

Bij een toekomstige rationalisatie van de academisch gerichte opleidingen aan universiteiten en hogescholen moeten de volgende uitgangspunten (cf. 1.2.1) bewaakt worden:

- de kwaliteit van het onderwijs is verweven met die van het onderzoek en academisch onderwijs kan slechts zinvol zijn wanneer het steunt op hoogstaand onderzoek; deze premisse ligt ook ten grondslag aan de academisering van de hogeschoolopleidingen van twee cycli;
- de kritische massa in personeel en materiële infrastructuur moet vergroot worden;
- er is ruimte nodig voor onderwijskundige innovatie;
- de zwaartepuntvorming moet versterkt worden.

3.2.2. Methodologie

De eerste masters die in de bachelor-master structuur zijn opgeleid, verwerven in 2008 hun diploma (opleidingen met één jaar op masterniveau). De volledige inschrijvingscijfers (inclusief de tweejarige masteropleiding) zullen pas in februari 2009 bekend zijn. In de huidige oefening wordt dan ook geen numerieke evaluatie gemaakt van de nood aan rationalisatie in de masteropleidingen. Het spreekt echter vanzelf dat vooral op het masterniveau naar samenwerking en zwaartepuntvorming moet worden gestreefd, zodat de koppeling van opleiding en toponderzoek wordt versterkt. Evenzeer is het vanzelfsprekend dat ook voor de masteropleidingen de nodige normen en parametrisaties moeten ingevoerd worden, zoals hierna gebeurt voor de bacheloropleidingen.

In dit rapport onderzoekt de Commissie voor de academische bacheloropleidingen de nood aan rationalisatie. Zij steunt daarvoor op een kwantitatieve analyse van de inschrijvingscijfers. Er is uitgegaan van het gegeven dat een voldoende instroom uit de bachelors nodig is om masteropleidingen zinvol te maken.

De gevolgde methode verloopt in twee stappen. Vooreerst is het aantal studenten in de drie bachelorjaren samen getoetst aan een vooropgestelde minimumnorm. Wanneer een opleiding niet aan die norm voldoet, wordt ze aangeduid als potentieel voorwerp van rationalisatie. In een tweede fase worden de aangeduide opleidingen van nabij onderzocht. We berekenen de student/staf ratio en andere numerieke parameters volgens een methode die meer in detail wordt uiteengezet. Deze tweede fase is nodig omdat gebleken is dat de

instellingen hun opleidingen op een verschillende manier organiseren. Daardoor geeft het aantal ingeschreven studenten vaak een onvolledig beeld van de kosteneffectiviteit van de opleiding. De berekende parameters vormen een genuanceerd beeld dat beter de noodzaak voor rationalisatie aangeeft en interpreteerbaar maakt.

De methode moet als een leidraad worden gezien. Toepassing van de methode kan niet leiden tot deterministische beslissingen. Naast de kwantificering is kwalificatie nodig en meer bepaald spelen andere factoren – zoals de wetenschappelijke basis voor wat de masteropleidingen betreft – een rol bij de verdere invulling van mogelijke rationalisatieafspraken en -pistes. Bovendien is het niet omdat een opleiding niet onder de minimumnorm valt, dat er zich toch geen rationalisatie- of optimalisatievragen of noden kunnen voordoen. De macrodoelmatigheidstest moet immers steeds in rekening worden gebracht en is daarom een belangrijke additionele vereiste. Het normenkader is bijgevolg richtinggevend, maar zeker niet beslissend. Tevens wijzen we erop dat de minimumnormen momenteel gebaseerd zijn op VTE-studenten. Voor de toekomst moet die studentennorm worden vertaald in studiepunten.

In tegenstelling tot de professionele bacheloropleidingen, zijn de academisch gerichte opleidingen veel minder talrijk; er zijn minder vestigingsplaatsen en de opleidingen tellen meestal voldoende studenten. Dat laat toe de voorgestelde methode, die tijdrovend is en van de instellingen zeer veel informatie vraagt, toe te passen.

3.2.2.1. Studentenaantal als primaire norm.

Eerder in dit rapport (zie 1.2.4.1.) is een numerieke rationalisatienorm voorgesteld, die geleidelijk zal worden ingevoerd. In tabel I van bijlage II worden de inschrijvingscijfers (Databank Tertiair Onderwijs, diplomacontract op 1 februari 2007) getoetst aan de normen 80 en 115 studenten. Er wordt ook vergeleken met de norm 60 studenten om aan te geven waar de meest acute problemen liggen.

Voor de masteropleidingen moet de primaire norm nog verder verfijnd. Omdat de eindtermen van een masterdiploma een grotere specificiteit inhouden in vergelijking met het bachelordiploma, moet een aangepaste en verdedigbare norm grondig worden geëvalueerd.

In wat volgt beperken we ons tot de bacheloropleidingen. Uit tabel I blijkt dat bij de universiteiten vooral opleidingen op het studiegebied Wetenschappen aandacht verdienen. Voor de opleidingen aan de hogescholen gaat het voornamelijk om de opleiding *drama* (onderbezet in meerdere instellingen), *kinesithérapie* (KHBO Brugge) en *product design* (KHLim). Hoewel de meeste opleidingen van de K.U.Brussel onder de norm vallen, zijn die opleidingen niet meegenomen in de voorgelegde oefening, omdat reeds maatregelen zijn genomen om het aanbod van de K.U.Brussel te rationaliseren. Ook de opleidingen aan de

K.U.Leuven georganiseerd op de Campus Kortrijk worden hier niet verder besproken omdat die opleidingen geen aparte financiering ontvangen, maar volledig vanuit de K.U.Leuven financiering bekostigd zijn, bijgevolg geen aparte sokkel hebben en tevens door dezelfde K.U.Leuven staf ondersteund worden. Daarnaast betreft het in Kortrijk tweejarige delen van bachelortrajecten. In de uitgevoerde en hierna gerapporteerde analyses zijn daarom noch de studenten noch de docenten in de Kortrijkse opleidingen mee in beschouwing genomen. Een alternatief kan erin bestaan die studenten en docenten te aggregeren met de data van de Leuvense campus.

Voor dit rapport heeft de Commissie bij wijze van demonstratie van de methode de bacheloropleidingen op het gebied van de wetenschappen, waarvan het studentenaantal in tenminste één van de universiteiten onder de norm 60 ligt, voor alle instellingen verder geanalyseerd volgens fase 2 van de voorgestelde methode.

3.2.2.2. Berekening van de student/staf ratio.

De student/staf ratio wordt berekend op basis van de volgende parameters:

a) Onderwijsaanbod, uitgedrukt in studiepunten

We lijsten alle opleidingsonderdelen op die door studenten uit de desbetreffende opleiding in het academiejaar 2006-2007 gevolgd zijn (zowel vaste opleidingsonderdelen als keuzeopleidingsonderdelen). De studiepunten worden opgeteld.

b) Onderwijsaanbod, uitgedrukt in gewogen studiepunten

We delen het aantal opgetelde studiepunten van het opleidingsonderdeel door het totale aantal studenten dat het onderdeel samen volgt¹² en nadien vermenigvuldigen we met het aantal studenten voor dit onderdeel uit de desbetreffende opleiding. De gewogen studiepunten van alle opleidingsonderdelen worden opgeteld.

c) In een eerste stap berekenen we de VTE-belasting van de opleiding op basis van de aanstellingsgegevens, de onderwijsopdracht en het aandeel van de gewogen

---

¹² Afspraken m.b.t. de studententellingen:

- Studenten die eenzelfde opleidingsonderdeel samen volgen, maar die ingeschreven zijn in een andere opleiding, in de oude structuur, in een schakel- of voorbereidingsprogramma, worden gerekend bij het totale aantal studenten.
- Studenten die het opleidingsonderdeel volgen als uitwisselingsstudenten, met een creditcontract, met een examencontract of binnen een postgraduaats- of doctoraatsopleiding, worden nergens meegeteld.

studiepunten in de opleiding in het onderwijspakket van de docenten¹³. Aan de hand van deze informatie berekenen we dan verschillende parameters. De *verwevenheid* ($= 1 - \text{gewogen studiepunten} / \text{onderwijsaanbod}$) geeft aan in welke mate in een opleiding opleidingsonderdelen gedeeld worden met andere opleidingen. Een lage waarde van die parameter duidt aan dat er weinig verwevenheid is (theoretische limiet: een nulwaarde houdt in dat de gewogen studiepunten perfect samenvallen met het onderwijsaanbod, wat betekent dat alle opleidingsonderdelen enkel voor die opleiding worden ingezet). De verhouding *student / gewogen studiepunten* geeft aan hoeveel studenten een studiepunt opnemen dat enkel voor hun opleiding is georganiseerd. De *student/staf (VTE) ratio* levert tegenover de student/gewogen studiepunt verhouding als bijkomende informatie de mate waarin een instelling haar staf inzet over verschillende opleidingen, of omgekeerd, in welke mate de desbetreffende opleiding gedragen wordt door een staf die enkel voor die opleiding is ingezet. Ze vormt de nauwkeurigste aanduiding van de kost van de docenten in de opleiding.

In tabellen II-V van bijlage II zijn de resultaten aangegeven van de berekeningen van de student/staf ratio voor de universiteitsopleidingen op het gebied Wetenschappen die beneden de norm 60 studenten (zie tabel I) vallen.

Voor de *opleiding wiskunde* (tabel II) blijkt dat enkel de UGent boven de norm 80 uitkomt en de K.U.Leuven die norm nagenoeg bereikt (zonder de studenten campus Kortrijk te tellen, die zoals hoger vermeld buiten beschouwing gelaten werden). Het onderwijsaanbod is in alle universiteiten beduidend groter dan 180 studiepunten, wat betekent dat studenten de mogelijkheid hebben om een aantal studiepunten op te nemen uit een pakket van keuzevakken. Het gewogen aantal studiepunten ligt overal veel lager dan het aantal studiepunten, wat wijst op een verwevenheid van het opleidingspakket met dat van andere

---

¹³ Afspraken m.b.t. de berekening van de VTE-belasting:

- Eén verantwoordelijke docentdocent per opleidingsonderdeel;
- Eenzelfde opleidingsonderdeel dat aan verschillende groepen of opleidingen samen gegeven wordt, wordt slechts 1 keer geteld;
- Wanneer 0 studenten in 2006-2007 een bepaald opleidingsonderdeel volgden, worden de studiepunten verbonden aan dit opleidingsonderdeel niet meegerekend in de opdracht van de docent.
- Enkel vakken uit voorbereidings- en schakelprogramma's, bachelor- en master (na master)-opleidingen en de SLO worden meegerekend in de onderwijsbelasting van de docentdocent.
- Elk opleidingsonderdeel wordt toegekend aan de coördinerende verantwoordelijke. De totale onderwijsbelasting van de docentdocent is eveneens bepaald op basis van de vakken waarvoor hij/zij coördinerend verantwoordelijke is. Dat kan afwijken van het totale aantal studiepunten waarvoor de betrokkene effectief ingezet wordt. We kunnen de VTE-belasting van de opleiding op die manier niet exact bepalen. De afwijking tegenover de exacte waarde is echter klein genoeg om het resultaat betekenisvol te maken.

opleidingen. Deze verwevenheid is het meest uitgesproken voor de VUB en het minst voor de UA.

De student/gewogen studiepunt verhouding ligt voor de UGent en de K.U.Leuven rond 0.5, voor de andere universiteiten in de buurt van 0.2.

In de UA, de UHasselt en de VUB is de student/staf ratio vergelijkbaar; ze bedraagt ongeveer de helft van die bij de UGent en de K.U.Leuven. De VUB heeft het kleinste aantal studenten, maar door een grote verwevenheid en door de inzet van het onderwijzend personeel voor andere opleidingen is de staf / student verhouding groter dan voor de UA en de UHasselt.

Voor de *opleiding fysica, chemie en geografie en geomatica* zijn de resultaten in tabellen III – V (bijlage II) opgenomen.

In het algemeen blijken de berekende parameters nuttige informatie op te leveren over de manier waarop opleidingen aan de verschillende universiteiten zijn georganiseerd. De K.U.Leuven biedt doorgaans veel ruimte voor keuzevakken. Vooral aan de VUB is de verwevenheid van de onderzochte opleidingen groot, terwijl ze aan de UA doorgaans klein tot zeer klein is (chemie). Deze kenmerken zijn het gevolg van enerzijds keuzes van de instelling, maar anderzijds ook van historische evoluties. Zo hebben de VUB en de K.U.Leuven gekozen voor brede bacheloropleidingen met een grote verwevenheid (K.U.Leuven niet in de chemie). Voor de VUB is die benadering, mede onder druk van de lage studentenaantallen, ver doorgedreven. De UGent heeft als gevolg van haar historische onderfinanciering en haar snelle groei de hoogste student/staf ratio voor alle onderzochte opleidingen.

3.2.3. Gebruik van de methode in functie van rationalisatie.

De uitgevoerde berekeningen tonen aan dat voor de universitaire (en bij uitbreiding alle academische) bacheloropleidingen de studentenaantallen op zich een onvoldoende maat vormen voor de kosteneffectiviteit en bijgevolg een onvoldoende basis zijn voor rationalisatiebeslissingen. Een verfijnde analyse is nodig. Enkel indien daaruit blijkt dat een opleiding een uitzonderlijk lage student/staf ratio kent, dienen stappen gezet om te rationaliseren. De grote verschillen tussen de opleidingen maken duidelijk dat enkel een vergelijking met de student/staf ratio voor dezelfde opleiding in de andere instellingen zinvol is. Alsnog wordt geen criterium vooropgesteld om te besluiten of afwijkingen significant zijn. Het is aan de instellingen om conclusies te trekken.

We kunnen de methode ook gebruiken om na te gaan of specifieke acties, zoals het verweven van opleidingen, het samenvoegen van opleidingen of het samen organiseren door

verschillende instellingen, een reële rationalisatie impliceren. Dat zal inderdaad moeten blijken uit een verbeterde student/staf ratio. Het verdient aanbeveling om een commissie aan te stellen om de effecten van zulke maatregelen te evalueren.

Vanzelfsprekend kan rationalisatie verschillende vormen aannemen (zie boven) en kunnen bijzondere omstandigheden (zie boven) een grond vormen om opleidingen met een lage student/staf verhouding toch in stand te houden. Voor de academische masteropleidingen, die in de nabije toekomst eveneens van naderbij zullen worden bekeken, kan een grond van uitzondering gevonden worden in uitmuntend onderzoek aan de instelling die de opleiding aanbiedt. Het is inderdaad niet opportuun om sterke onderzoekstradities en een internationale faam verloren te laten gaan omdat de instroom aan studenten, al dan niet tijdelijk, suboptimaal is. Criteria voor uitmuntendheid moeten nog nader bepaald.

Deel 4: Aanbevelingen en voorstellen

4.1. Algemene aanbevelingen

In een hoog ontwikkelde gemeenschap, ingebed in een geglobaliseerde kennismaatschappij, zijn de kwaliteit én de toegankelijkheid van het onderwijs, en meer in het bijzonder van het hoger onderwijs, cruciaal voor het behoud en het verhogen van welvaart en welzijn.

Aangezien in Vlaanderen gekozen is voor onderwijs dat de Overheid (met belastinggeld) financiert, is het nodig de vereiste maatregelen te nemen om dat onderwijs met de hoogst mogelijke efficiëntie te verstrekken, rekening houdend met een grote verscheidenheid aan opdrachten en hoge maatschappelijke verwachtingen.

De rationalisatie/optimalisatie van het opleidingsaanbod, en waar nodig van het daarbij horende onderzoekspotentieel, is bijgevolg cruciaal. Die operatie moet echter wel rekening houden met de wens voor een grotere democratisering en betere toegankelijkheid van het hoger onderwijs, alsook met de socio-economisch context.

Daaruit volgt dat wij het aan onszelf verplicht zijn, binnen de bovengenoemde doelstellingen, onze hoger onderwijsinstellingen optimaal te organiseren, behoorlijk bestuur te implementeren, duidelijke doelstellingen te definiëren en overal maximaal aandacht te besteden aan kwaliteitszorg.

De Commissie kiest voor behoud én versterking van de overheidsfinanciering, voor versnelling en versterking van de invoering van efficiënt bestuur en voor uittekening van correcte afsprakenkaders binnen en over de associaties heen. De aldus versterkte en gegarandeerde middenstroom vanuit de overheid zal in toenemende mate aangevuld moeten worden met middelen verworven op de privé-markt.

De Commissie dringt ook aan op het verhogen van de gelijkheid en het versterken van de autonomie voor alle instellingen. Dat maakt het mogelijk over een gelijkwaardige bestuurlijke slagkracht te beschikken. Dat betekent vanzelfsprekend dat de instellingen de correcte beheer- en rapporteringssystemen organiseren om hun verantwoordingsplicht (*accountability*) ten aanzien van de overheid te waarborgen. Het nieuwe resultaatgedreven financieringssysteem voor het hoger onderwijs ondersteunt de bovengenoemde principes volledig. Dat betekent dat ook op het vlak van de autonomie gelijkheid moet worden tot stand gebracht tussen het vrij hoger onderwijs en het hoger onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap. Dit zullen we moeten verwezenlijken door wijzigingen aan de diverse bijzondere decreten voor de universiteiten en de hogescholen in de Vlaamse Gemeenschap.

De Commissie wijst verder op het financiële groeitraject dat de uitbouw van de onderzoekscomponent aan de geacademiseerde en in de universiteit geïntegreerde opleidingen meebrengt. Het is wenselijk dat de onderzoekscapaciteit en onderzoeksoutput van de academiserende opleidingen zo snel mogelijk op kruissnelheid komen. Om een evenwaardig peil met de universitaire opleidingen te bereiken, is uiteindelijk een jaarlijkse extra financiering van 100 miljoen euro nodig. Dat bedrag is berekend op basis van het nieuwe financieringsmodel, daarbij gebruikmakend van de financiële gegevens d.d. februari 2008. Het uiteindelijke bedrag zal in de toekomst evolueren in functie van o.a. indexaanpassingen alsook van de werking van het kliksysteem op de (deel)enveloppen. Dat groeitraject loopt over een lange tijdsperiode. Daarbij zullen zowel de professionele als de academische opleidingen over voldoende middelen moeten beschikken om hun basisopdrachten kwaliteitsvol te blijven vervullen.

De Commissie komt tot de volgende lijst van 10 concrete aanbevelingen. Die voorstellen betreffen zowel punten waarover binnen de Commissie volledige consensus is bereikt, als voorstellen voor verdere uitwerking en overleg.

4.2. Concrete aanbevelingen

Aanbeveling 1: Tijdelijke stilstand voor het organiseren van nieuwe opleidingen

a. De Commissie stelt voor om met onmiddellijke ingang een stilstand in te voeren voor het organiseren van nieuwe opleidingen ten einde rust te brengen in het hoger onderwijslandschap. Het vrij fundamentele rationalisatie- en optimalisatieproces, zoals beschreven in dit rapport, gaat moeilijk samen met het gelijktijdige programmeren van nieuwe opleidingen. Concreet stelt de Commissie daarom voor een ***moratorium in te voeren tot 1 september 2011***. Dat betekent dat de hogescholen en universiteiten pas vanaf het academiejaar 2011-2012 nieuwe opleidingen kunnen aanbieden, na het doorlopen van de voorgeschreven procedure (aanvragen voor beoordeling macrodoelmatigheid en toets nieuwe opleiding, in te dienen ten laatste op 1 april 2010). Die regeling is alleen van toepassing op financierbare opleidingen. Het moratorium geldt niet voor het oprichten van nieuwe internationale opleidingen (wanneer die passen in internationale kaderprogramma's, zoals de Erasmus Mundus opleidingen, of in internationale netwerken, zoals Coïmbra, Santander, UNICA). Het geldt evenmin voor een toekomstige mogelijke uitbreiding van eenjarige naar tweejarige masters. De regeling is eveneens niet van toepassing op opleidingen die reeds toegekend werden, maar nog van start moeten gaan. Indien de erkenning van een nieuwe opleiding noodzakelijk is om te rationaliseren in een bestaande opleiding moet de nieuwe opleiding opgenomen worden in het rationalisatieplan dat vanaf medio 2008 ingediend kan worden.

b. Na de stilstandperiode – dus vanaf 1 september 2011 – kunnen instellingen voor hoger onderwijs nieuwe bacheloropleidingen aanbieden onder de volgende voorwaarden:

- Indien het gaat om volledig nieuwe opleidingen (nog niet bestaand in de Vlaamse Gemeenschap), die bij opstart uniek (zoals eerder gedefinieerd) zijn, toont de aanvragende instelling aan dat ofwel zij geen rationalisatieoperatie meer moet doorlopen, ofwel de nieuwe opleiding deel uitmaakt van een rationalisatieplan en dat daardoor een substantieel optimaliserend effect is bereikt. Daarenboven mag de nieuwe opleiding de rationalisatieoperatie in de Vlaamse Gemeenschap niet doorkruisen.
- Indien het gaat om een bacheloropleiding die reeds in de Vlaamse Gemeenschap is opgericht, gelden dezelfde voorwaarden. Daarenboven moet worden aangetoond dat die opleiding in elke instelling waar ze al bestaat, gevolgd wordt door een aantal studenten dat tenminste 115 ($1+1/n$) bedraagt (de drie jaren samen, met n = aantal instellingen waar de opleiding reeds wordt aangeboden).

c. Voor wat de aanvragen voor de oprichting van nieuwe masteropleidingen betreft, gelden gelijke voorwaarden als bij de inrichting van nieuwe bacheloropleidingen (zie eerste lid van 1b). De evaluatie van de onderzoekscapaciteit en de student/staf ratio staat daarbij ook centraal. Voor de oprichting van een nieuwe en dus per definitie unieke opleiding in Vlaanderen zijn alsnog geen specifieke startnormen afgesproken. Voor een opleiding die reeds elders in Vlaanderen wordt aangeboden, moet een duidelijke norm worden vastgelegd. Het spreekt vanzelf dat de oprichting van nieuwe masteropleidingen eveneens terdege rekening houdt met de aanwezige onderzoekscapaciteit, haar kwaliteit en haar kost. Tot slot, een instelling zal geen nieuwe masteropleidingen kunnen oprichten wanneer niet voldaan is aan de rationalisatievereisten zoals gesteld in het eerste lid van onderdeel **1b**.

De noodzaak en de toepassing van een macrodoelmatigheidstoets blijft vanzelfsprekend gelden voor alle nieuwe opleidingen die men wil aanbieden, naast de criteria die zopas zijn genoemd. Deze macrodoelmatigheidstoets kan bijkomende beperkingen opleggen.

Aanbeveling 2: Geleidelijke rationalisatie

De Commissie kiest voor een **geleidelijke** procedure van verdere rationalisering. Zoals in deel 2 samengevat is, is reeds een belangrijk intern, endogeen rationaliseringsproces in gang gezet in het Vlaamse hoger onderwijs. Het komt er op dit ogenblik vooral op aan dat proces verder te ondersteunen en waar nodig te versterken.

In dat licht moeten wij het proces van rationalisering en optimalisering van het Vlaamse hoger onderwijsaanbod in toenemende mate bekijken als onderdeel van een bredere internationale,

en vooral **Europese hoger onderwijsruimte**, waarbinnen de internationale mobiliteit van studenten eerder de norm dan de uitzondering zal zijn. Wil Vlaanderen in die ruimte ten volle zijn rol spelen, dan moeten we enerzijds erkennen dat de bestaande **taalbeperkingen** in het gebruik van de onderwijstaal in het hoger onderwijs aan verruiming toe zijn door het hele BAMA stelsel heen¹⁴, en anderzijds dat **verhoogde investeringen in het hoger onderwijs** – een streefcijfer van 2% van het Bruto Binnenlands Product wordt internationaal aanbevolen – voor Vlaanderen van levensbelang zijn. Ook de economische realiteit inspireert daartoe.

Aanbeveling 3: Indicatieve normen

De Commissie kiest, zoals in Deel 2 van het rapport is voorgesteld, voor een combinatie van kwantitatieve én kwalitatieve randvoorwaarden als leidraad bij het rationalisatie/optimalisatieproces. Daarbij vertrekt de Commissie in eerste instantie van een minimale kwantitatieve **norm** die aangeeft op welke gebieden/opleidingen op het eerste gezicht nog mogelijkheden voor rationalisatie en optimalisatie bestaan, alsook waar omwille van de redenen aangegeven in Deel 2 afgeweken kan/mag/moet worden van de eenvoudige kwantitatieve norm. Die norm moet steeds als richtinggevend worden beschouwd. Zo kan het immers ook dat opleidingen die voldoen aan de norm op vrijwillige basis tot rationalisatie overgaan. Omgekeerd kan een opleiding die onder de norm valt toch een maatschappelijke relevantie hebben.

Zoals in Deel 3 van het rapport gedetailleerd is uitgewerkt voor zowel de professionele als de academische bacheloropleidingen stelt de Commissie voor de norm **trapsgewijs** over de tijd heen aan te scherpen: in een eerste fase tot 80 studenten vanaf het academiejaar 2012 (1 september 2012) en tot 115 studenten vanaf het academiejaar 2015 (1 september 2015) (telkens over de drie studie jaren). Voor de eerste norm zal worden gewerkt met gemiddelden over 3 academiejaren, voor de tweede norm worden enkel de recentste gegevens gebruikt.

Aan de hand van wat de Commissie omschrijft als '**knipperlichten**' kunnen nu al instellingen worden aangezet maatregelen te nemen voor de bacheloropleidingen die in 2008 onder de twee toekomstige normen van 80 en 115 zitten om in 2012, respectievelijk 2015 uit de 'gevaarzone' te komen.

Voor wat de masteropleidingen betreft, wordt eenzelfde proces voorgesteld. Daar we op het vlak van de masteropleidingen voor een grote rationalisatie uitdaging staan, zullen de normen voldoende streng moeten zijn, waarbij de onderzoekscapaciteit en de onderzoeksoutput

---

¹⁴ In annex1 formuleert de Commissie op verzoek van de Minister een reeks concrete voorstellen voor aanpassing van de bestaande bepalingen betreffende de onderwijstaal, zoals vervat in het structuurdecreet (art. 91).

doorslaggevende criteria zijn. De Commissie acht het wenselijk dat voorstellen van studieduurverlenging van eenjarige masteropleidingen (meer bepaald in de humane wetenschappen) uitgewerkt worden in samenhang met de rationalisatieoefening van de masteropleidingen. Op die manier kan er voor elk studiegebied of cluster van verwante studiegebieden een coherent en rationeel aanbod van masteropleidingen uitgetekend worden, waarbij de beschikbare onderwijs- en onderzoekscapaciteit van kapitaal belang is.

Aanbeveling 4: Afwijkingen voor rationalisatie

Wanneer opleidingen niet voldoen aan de huidige minimale norm kunnen in eerste instantie interne rationalisatie/optimalisatie **oplossingen** gezocht worden binnen de eigen instelling of associatie, maar ook externe oplossingen behoren tot de mogelijkheden. Bij ontstentenis van een oplossing, moet de opleiding worden stopgezet.

De Commissie houdt rekening met een zevental **afwijkingen** op de normen, onder meer omdat men de student/staf ratio kan verhogen en dus de efficiëntie verbeteren door voldoende overlap te creëren tussen afzonderlijke opleidingen. Voor sommige opleidingen die invulling geven aan een knelpuntberoep, en zeker voor professionele opleidingen, is lokale aanwezigheid belangrijk. De gezamenlijke opleidingen zijn een speciale vorm van overlap en ook daarvoor brengen we de verhoogde student/staf ratio in rekening. Voor unieke opleidingen, waarvoor het noodzakelijk is een duidelijke definitie te formuleren, zijn vanzelfsprekend uitzonderingen in overweging te nemen.

In overeenstemming met de grondwet zijn er uitzonderingen mogelijk voor de opleidingen waar levensbeschouwelijke aspecten cruciaal zijn.

Daarvan is een exhaustieve lijst opgesteld.

Aanbeveling 5: Onderzoeksgebonden onderwijs

Het onderscheid tussen professionele en academische bacheloropleidingen richt zich vooral op **de essentiële rol van academisch onderzoek** in het academische hoger onderwijs. Daarom is voor de academische bacheloropleiding voor een uitgebreidere formule gekozen bij de berekening van de verschillende normen. Indien een opleiding niet voldoet aan de eenvoudige 80/115 norm, zoals boven beschreven, wordt een gedetailleerde kwantitatieve methodiek opgestart, die uitgaat van de student/staf ratio, de verwevenheidsparameter en de effectieve kost in studiepunten (studenten/gewogen SP). Die complexere berekeningen, waarmee de Commissie voor een aantal opleidingen heeft geëxperimenteerd om de bruikbaarheid van de methodiek te testen, vergen echter meer tijd dan in de oorspronkelijke

planning van de Commissie was voorzien. De Commissie wil niettemin de oefening voor de geselecteerde richtingen onverkort verder uitvoeren. Daarna kan eventueel overwogen worden om alsnog over te stappen naar een eenvoudiger oefening. Belangrijk is dat de kwantitatieve normen die de Commissie heeft voorgesteld voldoende rekening houden met het eigene van de academische opleidingen. De methodiek die voor de academische bacheloropleidingen is voorgesteld, geldt onverkort voor de masteropleidingen, met dien verstande dat bij de masteropleidingen de onderzoekscapaciteit en de onderzoeksoutput eveneens versterkt als essentiële criteria worden bekeken.

Voor de **academische bacheloropleidingen** die niet voldoen aan de normen zullen op eenzelfde manier als onder punt 4 rationalisatieoplossingen gezocht worden. Naast de interne rationalisatiemogelijkheden binnen de eigen instelling en de associatie, doen zich hier echter ook de mogelijkheden voor van rationalisatie/optimalisatie binnen de instellings- en associatieoverschrijdende samenwerkingsverbanden die momenteel aan het groeien zijn.

Aanbeveling 6: Masteropleidingen

Er moet een verschil gemaakt worden in aantal en spreiding van vestigingsplaatsen tussen het bachelor- en masterniveau. Inzonderheid voor gespecialiseerde masteropleidingen zijn in de regel slechts enkele vestigingsplaatsen wenselijk. Hier speelt het onderzoek (en ook de onderzoeksevaluatie als onderdeel van de accreditatie) een nog belangrijker kwalitatieve rol dan bij de academische bacheloropleidingen. De internationale dimensie onder de vorm van internationale specialisatie is hier ook veel aanzienlijker. Er doen zich op dat niveau daardoor significante mogelijkheden voor betreffende rationalisatie en optimalisatie.

In dit rapport van de Commissie worden geen concrete voorstellen gedaan betreffende optimalisatie en rationalisatie van de masteropleidingen. De Commissie beschikte nog niet over alle relevantie gegevens tijdens de voorbereiding van het rapport.

De Commissie beveelt wel aan om voor de masteropleidingen de methodologie toe te passen die gebruikt is voor de (academische) bacheloropleidingen (zie aanbevelingen 3, 4 en 5).

Aanbeveling 7: Binair hoger onderwijs

De Commissie heeft grondig nagedacht over de 'binarisering' van het hoger onderwijssysteem en de plaats van de academische hogeschoolopleidingen in dat stelsel.

De Commissie kiest voor een systeem waarbij in de toekomst, vanaf academiejaar 2012-2013, het academisch onderwijs alleen verstrekt wordt door de universiteiten.

Wat de professionele bacheloropleidingen betreft, wenst de Commissie te stellen dat het kwaliteitsverhogende effect gevolgd op het decreet van 1994 zeker niet mag verloren gaan. Ze spreekt zich niet uit over de vraag of ook deze opleidingen moeten worden overgeheveld naar de universiteit, maar wenst dat in het geval die overdracht niet gebeurt er een strikte bindende relatie ontstaat tussen de hogescholen en de universiteit van hun associatie, waarschijnlijk in de vorm van een associatie. Doelstelling is een interactieve werking, waardoor de professionele bacheloropleidingen verder betrokken blijven bij het universitaire gebeuren.

Om de democratische toegang tot het hoger onderwijs te verzekeren, is het belangrijk tegemoet te komen aan de noodzaak die toegang te maximaliseren. Daartoe is een verband tussen academische en professionele bachelors gewenst, ten einde het zogenoemde “waterval”- en “zalm”-proces op te vangen.

Daaruit besluit de Commissie dat voor de hogescholen minstens de mogelijkheid moet geschapen worden om de definitief geaccrediteerde academische opleidingen over te dragen aan de universiteiten. Gezien de grondwettelijke vrijheid van onderwijs moet het voor de vrije instellingen mogelijk zijn die overdracht te doen naar de universiteit van hun associatie. Voor de autonome instellingen moet de overdracht bij bijzonder decreet geregeld worden. De Commissie wijst erop dat, mits inachtneming van bepaalde overgangsregelen, de hogescholen nog altijd de vrijheid hebben om te kiezen voor een associatie van hun keuze.

Voor zover aan de doelstellingen van optimalisatie en rationalisatie voldaan is moet de overheid de volledige overdracht aanmoedigen door bv. de toekenning van extra onderzoeksmiddelen via de aan te passen eerste geldstroom aan de betrokken opleidingen en met de nodige aanpassingen van de regelgeving.

Wat de toekomst betreft na de integratie van de academische opleidingen in de universiteit beveelt de Commissie aan nader onderzoek te verrichten, onder meer naar het al dan niet voortbestaan van associaties, en in voorkomend geval met welke finaliteit, alsook naar de wijze waarop de universiteit de geïntegreerde studierichtingen zal opnemen in haar beheerstructuur.

De Commissie wil een proliferatie van nieuwe academische opleidingen binnen de overgedragen studiegebieden vermijden omdat die haaks staat op de rationalisatiegedachte. Dat geldt in het bijzonder wanneer het gaat om opleidingen die al bestaan in andere instellingen. Enkel na grondige informatie en na toetsing aan nog nader te bepalen criteria én het volgen van het mogelijk aan te passen pad van nieuwe opleidingen, is bijkomende

programmering op de overgedragen studiegebieden mogelijk. De Commissie beveelt aan om de actuele toestand op dat punt te bevroeren.

De Commissie gaat ervan uit dat bij de overdracht van studiegebieden die nu verschillend zijn van universitaire studiegebieden, deze verschillen heel duidelijk behouden blijven. Er kan geen sprake zijn van vermenging. In het bijzonder zal de profilering van de overgedragen studiegebieden versterkt worden, zoals onder meer de industrie en het werkveld dat vragen.

Aanbeveling 8: Hoger Kunstonderwijs

De commissie erkent de eigen specificiteit van de kunstopleidingen en besteedt de nodige aandacht aan een volwaardige plaats ervan in het hoger onderwijssysteem. Ook hier kiest de Commissie voor een binaire structuur en gelden dezelfde aanbevelingen zoals onder punt 7.

De Commissie is van oordeel dat het **kunstonderwijs** een rationalisatie- en optimalisatieproces over de associatiegrenzen heen moet opstarten. Een aantal elementen opgenomen in het financieringsdecreet en in het rationalisatiefonds geven daartoe overigens een duidelijke aanzet. Dat mag echter niet leiden tot een uitzonderingssituatie voor de kunsten. Ook die opleidingen zullen bijgevolg volledig geïntegreerd worden in het binaire hoger onderwijssysteem.

De Commissie stelt voor om in haar schoot een **expertgroep HK** op te richten. Die groep zal niet enkel de rationalisatie- en optimalisatieproblematiek behandelen van het hoger kunstonderwijs, maar ook de inhoudelijke academiseringsproblematiek, onder andere gekenmerkt door de sterke verwevenheid tussen professionele en academische opleidingen en door de nood aan voldoende professionele trajecten.

Aanbeveling 9: Toekomstige financieringsbehoeften

De **toekomstige financieringsbehoeften** die met de rationalisatie/optimalisatie operatie gepaard gaan, zullen beduidend hoger liggen dan de middelen voorzien in het rationalisatiefonds. Het is duidelijk dat besparingen niet de leidraad mogen/kunnen zijn van de huidige rationalisatieoefening. Integendeel, de academisering en straks de formele accreditatie van de geacademiseerde hoger onderwijsopleidingen binnen associaties, en vanaf 2013-2014 binnen de universiteiten, zullen een significante hoeveelheid bijkomende werkmiddelen vergen, meer bepaald wat de onderzoekscomponent in de eerste geldstroom betreft.

In het ontwerp van financieringsdecreet is momenteel een bedrag van 5 miljoen euro voorzien voor rationalisatie. De commissie stelt voor om minimaal dat bedrag jaarlijks en gedurende een langere periode te blijven voorzien. Zoals momenteel opgenomen in het ontwerpdecreet wordt die middelen verdeeld op basis van goedgekeurde rationalisatieplannen. De bestedingsprocedure behoeft echter nog verder uitwerking. Bijkomend voorziet het ontwerpdecreet een gegarandeerde financiering gedurende een bepaalde periode (het dubbele van de studieduur van de desbetreffende opleiding) voor het stopzetten van opleidingen. Die financieringsbonus is gekoppeld aan een sociaal plan. Een gelijkaardige overgangmaatregel is voorzien in het geval een opleiding overgedragen wordt aan een andere instelling, die deze opleiding al aanbiedt. Ook de inspanningen uit het verleden, vanaf het hogeschooldecreet van 1994, verdienen daarbij in rekening te worden gebracht.

Voor de academisering van de bachelor- en masteropleidingen ontvangen de hogescholen van de Vlaamse Regering academiseringsmiddelen, die momenteel 14 miljoen euro bedragen. Daarenboven zetten zowel Wetenschapsbeleid als Onderwijs nog bijkomende middelen in voor de ondersteuning van het wetenschappelijke karakter van de academiserende opleidingen. In 2008 is daarvoor samen meer dan 11 miljoen euro gereserveerd. Het groeipad voor de academiseringsmiddelen voorziet uiteindelijk in een bedrag van 30 miljoen euro. Uit de analyse die de Commissie in haar rapport heeft uitgevoerd, zal na die inhaaloperatie een verder groeipad nodig zijn. Naarmate de onderzoekscapaciteit en de onderzoeksresultaten van de geacademiseerde opleidingen vergelijkbaar worden met die van de universitaire opleidingen, zoals we die vandaag kennen (waarbij we rekening moeten houden met het eigen, specifieke profiel van de geacademiseerde opleidingen), zal de onderzoekscomponent in de financieringsenveloppe ook voor de geacademiseerde opleidingen groeien naar een gelijkwaardig niveau met dat van de universitaire opleidingen. Het is belangrijk dat dit groeipad, dat over een lange tijdsperiode zal lopen, start vanaf de integratie van de desbetreffende opleidingen in de universiteit.

Het komt erop aan de verschillende ondersteuningsmiddelen zo efficiënt en complementair als mogelijk in het rationalisatie- en optimalisatieproces in te zetten. Tevens moeten we rekening houden met de belangrijke kruissubsidiëringen die vandaag bestaan tussen de professionele en de academiserende opleidingen in de hogescholen. Die kruissubsidiëringen kunnen aanzienlijk zijn en daardoor een significante (mogelijks negatieve) impact hebben op de integratie van de academiserende opleidingen in de universiteit. De effecten van de kruissubsidiëringen moeten bijgevolg op gedetailleerde wijze in kaart worden gebracht.

Aanbeveling 10: Evenwaardigheid van het professioneel hoger onderwijs

Na de integratie van de geaccrediteerde academische hogeschoolopleidingen is het van belang dat de professioneel gerichte bacheloropleidingen alle kansen behouden om zich verder te versterken binnen de hoger onderwijsruimte. Het **professioneel hoger onderwijs** neemt een volwaardige plaats in het Vlaamse onderwijslandschap in. Met hun op de praktijk gerichte vorming spelen die opleidingen in op de relevante noden van de arbeidsmarkt. Ze leveren een belangrijke bijdrage aan de innovatiekracht en het concurrentievermogen van de Vlaamse economie en vervullen een cruciale rol in de kennisontwikkeling van kleine en middelgrote ondernemingen en van *non-for-profit* organisaties in hun regio. De kennisoverdracht verloopt overigens niet in één richting. Het professioneel gerichte onderwijs houdt voeling met de praktijk en vertaalt die ervaring in zijn onderwijs.

De heldere keuze voor het binaire stelsel mag er niet toe leiden dat het professioneel hoger onderwijs zijn band verliest met het expliciet onderzoeksgebaseerde academisch hoger onderwijs. Ook al is het verstrekken van kwaliteitsvol onderwijs de hoofdplicht van de professioneel gerichte bacheloropleidingen, toch kunnen ze omwille van hun sterke band met het beroepsleven een belangrijke rol spelen in het vertalen van bevindingen uit het academisch onderzoek naar een concrete context. Die vertaalslag kan gerealiseerd worden door onderzoek dat op praktijk steunt, maar ook bijvoorbeeld door stages van studenten en docenten.

De professioneel gerichte bacheloropleidingen werken democratiserend. Ongeveer een vierde van zijn studenten heeft een studiebeurs. Bovendien trekken die opleidingen studenten aan die behoren tot doelgroepen die momenteel minder gemakkelijk toegang vinden tot het hoger onderwijs. In de nieuwe impulsen die de Minister aan de democratisering wil geven, zullen de professioneel gerichte bacheloropleidingen een sleutelrol vervullen. De kans is groot dat de verhoging van de participatie in het hoger onderwijs en de instroom van nieuwe doelgroepen in de komende jaren zich vooral in de professioneel gerichte opleidingen zullen bevinden. Dat noopt des te meer tot het verder uitbouwen en versterken van de band en van de brugprogramma's tussen het professioneel en het academisch hoger onderwijs.

4.3. Tot besluit

Een verder gedetailleerde concrete uitwerking van voorstellen zal hoe dan ook in een later stadium moeten gebeuren wanneer ook de verschillende partijen in het veld kennis hebben kunnen nemen van de brede visie en voorstellen van de Commissie. Zeker in het geval van een complexe operatie als de rationalisatie en optimalisatie van het hoger onderwijs in Vlaanderen zit *"the devil in the detail"*. Het komt er bijgevolg op aan bij de concrete uitwerking zorgvuldig te zijn en er ook de nodige tijd voor te nemen.

Zo zijn er nog belangrijke uitdagingen in de verdere concretisering van de voorstellen zoals hier geformuleerd. Wij noemen er een aantal, en de lijst is niet exhaustief:

- verschillende definities dienen nog verder te worden uitgeklaard en gedefinieerd. Hieronder enkele bijvoorbeelden:
  - wat betekent "inrichten van opleidingen";
  - wat betekent "samen inrichten";
  - wat betekent "samen uitreiken van diploma's"; etc.
- het rationalisatiekader voor de MA-opleidingen dient nog verder uitgewerkt te worden (inclusief normen + meten & evalueren van onderzoekscapaciteit & -kwaliteit). Hier is de nood tot rationalisatie en optimalisatie immers heel groot, gezien de onderzoeksgebondenheid op masterniveau het sterkst is, evenals de kost die daarmee gepaard gaat;
- de bestedingsprocedure voor de middelen van het Rationalisatiefonds dient verder te worden uitgewerkt;
- de overdracht van opleidingen versus studiegebieden voor de academiserende opleidingen (o.a. de problematiek van art.100) dient verder juridisch bekeken en moet leiden tot de nodige voorstellen qua decreetsaanpassingen waar en wanneer nodig en welke ;
- de problematiek van de 2-jarige MA voor humane wetenschappen dient bekeken te worden;
- de inventaris van alle opleidingen in de knipperlichtzone (<80, < 115 studenten) wordt naar de volgende fase van de rationalisatie-analyse gebracht conform de principes geschetst in de nota;
- de ontwikkeling van een format/kader + procedure + tijdsas voor het ontwikkelen van rationalisatieplannen en trajecten door en over de associaties moet worden voorbereid en geïmplementeerd. Welke aanpassingen en welke sturing door de overheden aan decreten zijn nodig om de vrijwillige afspraken afdwingbaar te maken;
- de bepaling van de criteria voor academisering voor de inkanteling van de hogeschoolopleidingen in de universiteit, rekening houdend met de beperkte onderzoeksmiddelen waarover deze instellingen nu beschikken;
- hoe worden de sokkels in het financieringsdecreet aangepast nadat de academiserende opleidingen in de universiteit zijn gekanteld;
- het bepalen van een normwaarde voor wat betreft gezamenlijke opleidingen;
- de invulling van de nexus onderzoek-onderwijs in de academische opleidingen.

Kortom, het rapport van deze Ministeriële Commissie schetst hier slechts het brede kader waarbinnen rationalisatie en optimalisatie idealiter binnen het Vlaamse Hoger Onderwijs landschap vorm zou kunnen krijgen. Tezelfdertijd illustreert het rapport ook de vele uitdagingen die zich in de nabije toekomst stellen aan zulke oefeningen. De Commissie is beschikbaar voor verdere concretisering die zich opdringen.

Bijlage I

Tabel I – Inschrijvingscijfers professioneel gerichte bacheloropleidingen – norm 80

Bron: Databank Tertiair Onderwijs

Academiejaar 2006-2007

Soort contract: diplomacontract

Aard inschrijving: eerste inschrijving

80

Studiegebied	Opleiding	Instelling	Associatie	Vestigingsplaats	Totaal
Architectuur	PBA architectuurassistentie	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	252
	<i>Totaal PBA architectuurassistentie</i>				252
Architectuur	PBA interieurvormgeving	Hogeschool Gent	UG	GENT	366
Architectuur	PBA interieurvormgeving	Hogeschool Sint-Lukas Brussel	KUL	SCHAARBEEK	139
Architectuur	PBA interieurvormgeving	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	GENT	200

Architectuur	PBA interieurvormgeving	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	537		
	Totaal PBA interieurvormgeving					1.242	
Architectuur	PBA landschap- en tuinarchitectuur	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	167		
Architectuur	PBA landschap- en tuinarchitectuur	Hogeschool Gent	UG	GENT	200		
Architectuur	Totaal PBA landschap- en tuinarchitectuur					367	
Totaal Architectuur						1.861	
Audiovisuele en beeldende kunst	PBA beeldende vormgeving	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	GENT	188		
	Totaal PBA beeldende vormgeving					188	
Totaal Audiovisuele en beeldende kunst						188	
Biotechniek	PBA agro- en biotechnologie	Hogeschool Gent	UG	GENT	459		
Biotechniek	PBA agro- en biotechnologie	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	434		
Biotechniek	PBA agro- en biotechnologie	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	163		
Biotechniek	PBA agro- en biotechnologie	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	SINT-NIKLAAS	209		
Biotechniek	PBA agro- en biotechnologie	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	ROESELARE	478		
	Totaal PBA agro- en biotechnologie					1.743	
Totaal Biotechniek						1.743	
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	58	58	1
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Hogeschool Gent	UG	GENT	119		

Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	74	74	1
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	46	46	1
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	97		
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	168		
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	90		
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	68	68	1
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	GENT	146		
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	100		
	<i>Totaal PBA biomedische laboratoriumtechnologie</i>				966		
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	Arteveldehogeschool	UG	GENT	328		
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	110		
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	141		
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	Hogeschool Gent	UG	GENT	118		
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	KORTRIJK	82		
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	115		
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	204		
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	237		
	<i>Totaal PBA ergotherapie</i>				1.335		

Gezondheidszorg	PBA logopedie en audiologie	Arteveldehogeschool	UG	GENT	430		
Gezondheidszorg	PBA logopedie en audiologie	Hogeschool Gent	UG	GENT	154		
Gezondheidszorg	PBA logopedie en audiologie	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	90		
Gezondheidszorg	PBA logopedie en audiologie	Lessius Hogeschool	KUL	ANTWERPEN 1	358		
	<i>Totaal PBA logopedie en audiologie</i>				1.032		
Gezondheidszorg	PBA medische beeldvorming	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	127		
	<i>Totaal PBA medische beeldvorming</i>				127		
Gezondheidszorg	PBA optiek en optometrie	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	69	69	1
	<i>Totaal PBA optiek en optometrie</i>				69		
Gezondheidszorg	PBA orthopedie	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	66	66	1
	<i>Totaal PBA orthopedie</i>				66		
Gezondheidszorg	PBA podologie	Arteveldehogeschool	UG	GENT	78	78	1
	<i>Totaal PBA podologie</i>				78		
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Arteveldehogeschool	UG	GENT	366		
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	79	79	1
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	196		
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	258		
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Hogeschool Gent	UG	GENT	310		
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	OOSTENDE	89		

Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	259			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	LIER	252			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	189			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	421			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	410			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	216			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	348			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	509			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	138			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	SINT-NIKLAAS	146			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	267			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	ROESELARE	277			
	<i>Totaal PBA verpleegkunde</i>				4.730			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: bijscholing voor kine en paramedici	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	LIER	1	1	1	
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: bijscholing voor kine en paramedici	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	2	2	1	
	<i>Totaal PBA verpleegkunde: bijscholing voor kine en paramedici</i>				3			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: brugprogramma	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	2	2	1	

Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: brugprogramma	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	11	11	1
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: brugprogramma	Hogeschool Gent	UG	GENT	155		
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: brugprogramma	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	26	26	1
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: brugprogramma	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	LIER	50	50	1
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: brugprogramma	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	64	64	1
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: brugprogramma	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	40	40	1
	<i>Totaal PBA verpleegkunde: brugprogramma</i>				348		
Gezondheidszorg	PBA voeding- en dieetkunde	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	74	74	1
Gezondheidszorg	PBA voeding- en dieetkunde	Hogeschool Gent	UG	GENT	110		
Gezondheidszorg	PBA voeding- en dieetkunde	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	81		
Gezondheidszorg	PBA voeding- en dieetkunde	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	89		
Gezondheidszorg	PBA voeding- en dieetkunde	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	167		
Gezondheidszorg	PBA voeding- en dieetkunde	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	GENT	132		
Gezondheidszorg	PBA voeding- en dieetkunde	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	189		
	<i>Totaal PBA voeding- en dieetkunde</i>				842		
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Arteveldehogeschool	UG	GENT	211		
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	92		
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	130		

Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	80		
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	LIER	84		
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL		TURNHOUT	183	
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	126		
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	71	71	1
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	64	64	1
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	122		
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	SINT-NIKLAAS	67	67	1
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	131		
	Totaal PBA vroedkunde				1.361		
Totaal Gezondheidszorg					10.957		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Arteveldehogeschool	UG	GENT	603		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	437		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Hogeschool Gent	UG	AALST	410		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Hogeschool Gent	UG		GENT	1.497	
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SCHAARBEEK	457		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	283		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	424		

Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	565
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	197
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	855
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	565
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	597
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	1.200
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	117
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	1.878
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	187
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	1.040
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	235
	<i>Totaal PBA bedrijfsmanagement</i>				<i>11.547</i>
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA communicatiemanagement	Arteveldehogeschool	UG	GENT	675
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA communicatiemanagement	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	323
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA communicatiemanagement	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	KORTRIJK	155
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA communicatiemanagement	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	427
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA communicatiemanagement	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	363

Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA communicatiemanagement	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	574
	<i>Totaal PBA communicatiemanagement</i>				2.517
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA hotelmanagement	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	230
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA hotelmanagement	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	171
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA hotelmanagement	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	320
	<i>Totaal PBA hotelmanagement</i>				721
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA informatiemanagement en informatiesystemen	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	410
	<i>Totaal PBA informatiemanagement en informatiesystemen</i>				410
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA journalistiek	Arteveldehogeschool	UG	GENT	599
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA journalistiek	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	155
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA journalistiek	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	KORTRIJK	86
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA journalistiek	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	364
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA journalistiek	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	146
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA journalistiek	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	329
	<i>Totaal PBA journalistiek</i>				1.679
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA netwerkeconomie	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	81
	<i>Totaal PBA netwerkeconomie</i>				81

Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Arteveldehogeschool	UG	GENT	115		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	71	71	1
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	37	37	1
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Hogeschool Gent	UG	AALST	112		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Hogeschool Gent	UG	GENT	359		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SCHAARBEEK	54	54	1
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	KORTRIJK	94		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	116		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	115		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	91		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	67	67	1
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	218		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	101		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	184		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	244		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	78	78	1
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	565		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	98		

Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	132		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	249		
	<i>Totaal PBA office management</i>				3.100		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	259		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	77	77	1
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Hogeschool Gent	UG	AALST	148		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Hogeschool Gent	UG	GENT	437		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SCHAARBEEK	66	66	1
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	134		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	286		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	419		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	314		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	259		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	467		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	210		
	<i>Totaal PBA toegepaste informatica</i>				3.076		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toerisme en recreatiemanagement	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	176		

Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toerisme en recreatiemanagement	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	KORTRIJK	176
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toerisme en recreatiemanagement	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	214
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toerisme en recreatiemanagement	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	450
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toerisme en recreatiemanagement	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	165
	Totaal PBA toerisme en recreatiemanagement				1.181
Totaal Handelswetenschappen en bedrijfskunde					24.312
Industriële wetenschappen en technologie	PBA audiovisuele technieken: assistentie	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	141
	Totaal PBA audiovisuele technieken: assistentie				141
Industriële wetenschappen en technologie	PBA audiovisuele technieken: beeld-geluid-montage	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	274
	Totaal PBA audiovisuele technieken: beeld-geluid-montage				274
Industriële wetenschappen en technologie	PBA audiovisuele technieken: film, TV en video	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SCHAARBEEK	200
	Totaal PBA audiovisuele technieken: film, TV en video				200
Industriële wetenschappen en technologie	PBA audiovisuele technieken: fotografie	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SCHAARBEEK	95
Industriële wetenschappen en technologie	PBA audiovisuele technieken: fotografie	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	148
	Totaal PBA audiovisuele technieken: fotografie				243
Industriële wetenschappen en technologie	PBA autotechnologie	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SINT-KATELIJNE-WAVER	234
Industriële wetenschappen en technologie	PBA autotechnologie	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	345

Industriële wetenschappen en technologie	PBA autotechnologie	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	226		
	<i>Totaal PBA autotechnologie</i>				805		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA bouw	Hogeschool Sint-Lukas Brussel	KUL	SCHAARBEEK	111		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA bouw	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	145		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA bouw	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	289		
	<i>Totaal PBA bouw</i>				545		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Hogeschool Antwerpen	UA	MECHELEN	17	17	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Hogeschool Gent	UG	GENT	119		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	OOSTENDE	39	39	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	93		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	81		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	100		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	80		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	GENT	124		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	97		
	<i>Totaal PBA chemie</i>				750		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Hogeschool Gent	UG	GENT	341		

Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SINT-KATELIJNE-WAVER	165			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	OOSTENDE	97			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	253			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	278			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	102			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	102			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	175			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	246			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	BOOM	353			
	<i>Totaal PBA elektromechanica</i>				2.112			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	6	6	1	
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Hogeschool Antwerpen	UA	MECHELEN	38	38	1	
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SINT-KATELIJNE-WAVER	160			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	OOSTENDE	89			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	272			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	144			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	50	50	1	

MINISTERIËLE COMMISSIE OPTIMALISATIE EN RATIONALISATIE IN HET HOGER ONDERWIJS

Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	42	42	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	GENT	395		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	115		
	<i>Totaal PBA elektronica-ICT</i>				1.311		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektrotechniek	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	74	74	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektrotechniek	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	93		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektrotechniek	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	GENT	101		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektrotechniek	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	79	79	1
	<i>Totaal PBA elektrotechniek</i>				347		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA facilitair management	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	SINT-NIKLAAS	122		
	<i>Totaal PBA facilitair management</i>				122		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA grafische en digitale media	Arteveldehogeschool	UG	GENT	464		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA grafische en digitale media	Hogeschool Antwerpen	UA	TURNHOUT	121		
	<i>Totaal PBA grafische en digitale media</i>				585		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA houttechnologie	Hogeschool Gent	UG	GENT	217		
	<i>Totaal PBA houttechnologie</i>				217		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA logistiek	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	43	43	1

	<i>Totaal PBA logistiek</i>				43		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA luchtvaart	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	OOSTENDE	137		
	<i>Totaal PBA luchtvaart</i>				137		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA mechanische ontwerp- en productietechnologie	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SINT-KATELIJNE-WAVER	43	43	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA mechanische ontwerp- en productietechnologie	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	GENT	135		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA mechanische ontwerp- en productietechnologie	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	63	63	1
	<i>Totaal PBA mechanische ontwerp- en productietechnologie</i>				241		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA milieuzorg	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	51	51	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA milieuzorg	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	13	13	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA milieuzorg	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	6	6	1
	<i>Totaal PBA milieuzorg</i>				70		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA modetechnologie	Hogeschool Gent	UG	GENT	95		
	<i>Totaal PBA modetechnologie</i>				95		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA multimedia en communicatietechnologie	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	KORTRIJK	1.052		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA multimedia en communicatietechnologie	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	139		
	<i>Totaal PBA multimedia en communicatietechnologie</i>				1.191		

Industriële wetenschappen en technologie	PBA textieltechnologie	Hogeschool Gent	UG	GENT	8	8	1
	Totaal PBA textieltechnologie				8		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA vastgoed	Hogeschool Antwerpen	UA	MECHELEN	160		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA vastgoed	Hogeschool Gent	UG	GENT	362		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA vastgoed	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	69	69	1
	Totaal PBA vastgoed				591		
Totaal Industriële wetenschappen en technologie					10.028		
Muziek en podiumkunsten	PBA dans	Hogeschool Antwerpen	UA	LIER		36	1
	Totaal PBA dans				36		
Totaal Muziek en podiumkunsten					36		
Nautische wetenschappen	PBA scheepswerktuigkunde	Hogere Zeevaartschool	UA	ANTWERPEN 3	98		
	Totaal PBA scheepswerktuigkunde				98		
Totaal Nautische wetenschappen					98		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Arteveldehogeschool	UG	GENT	473		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	159		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	87		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Groep T - Leuven Hogeschool	KUL	LEUVEN	132		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	165		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Hogeschool Antwerpen	UA	LIER	83		

Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Hogeschool Gent	UG	GENT	192		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	66	66	1
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	237		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	VORSELAAR	248		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	DIEST	157		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	160		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	401		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	247		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	153		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	315		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	219		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	TIELT	413		
	<i>Totaal PBA kleuteronderwijs</i>				3.907		
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Arteveldehogeschool	UG	GENT	532		
Onderwijs	PBA lager onderwijs	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	214		
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	88		
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Groep T - Leuven Hogeschool	KUL	LEUVEN	145		
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	185		

Onderwijs	PBA lager onderwijs	Hogeschool Antwerpen	UA	LIER	85
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Hogeschool Gent	UG	GENT	240
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	96
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	319
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	214
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	VORSELAAR	256
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	DIEST	193
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	339
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	546
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	359
Onderwijs	PBA lager onderwijs	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	115
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	454
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	306
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	SINT-NIKLAAS	295
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	TIELT	543
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	TORHOUT	302
	<i>Totaal PBA lager onderwijs</i>				5.826

Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Arteveldehogeschool	UG	GENT	1.513			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	359			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	352			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Groep T - Leuven Hogeschool	KUL	LEUVEN	419			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	452			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Hogeschool Antwerpen	UA	LIER	60	60	1	
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Hogeschool Gent	UG	GENT	638			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	141			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	235			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	257			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	VORSELAAR	204			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	689			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	776			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	211			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	158			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	345			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	594			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	SINT-NIKLAAS	133			

Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	TORHOUT	660		
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	63	63	1
	Totaal PBA secundair onderwijs				8.259		
Totaal Onderwijs					17.992		
Sociaal-agogisch werk	PBA maatschappelijke veiligheid	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	123		
	Totaal PBA maatschappelijke veiligheid				123		
Sociaal-agogisch werk	PBA orthopedagogie	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	295		
Sociaal-agogisch werk	PBA orthopedagogie	Hogeschool Gent	UG	GENT	1.074		
Sociaal-agogisch werk	PBA orthopedagogie	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	656		
Sociaal-agogisch werk	PBA orthopedagogie	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	442		
Sociaal-agogisch werk	PBA orthopedagogie	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	372		
Sociaal-agogisch werk	PBA orthopedagogie	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	558		
	Totaal PBA orthopedagogie				3.397		
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Arteveldehogeschool	UG	GENT	1.133		
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	305		
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	272		

Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	450	
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Hogeschool Gent	UG	GENT	703	
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	KORTRIJK	152	
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Hogeschool West-Vlaanderen	UG			OOSTENDE
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	439	
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	809	
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	676	
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	550	
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	393	
	Totaal PBA sociaal werk					6.117
Sociaal-agogisch werk	PBA toegepaste psychologie	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	OOSTENDE	173	
Sociaal-agogisch werk	PBA toegepaste psychologie	Lessius Hogeschool	KUL	ANTWERPEN 1	942	
Sociaal-agogisch werk	PBA toegepaste psychologie	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	368	
	Totaal PBA toegepaste psychologie					1.483
Totaal Sociaal-agogisch werk					11.120	
Eindtotaal					78.335	

2326 47

Tabel II – Inschrijvingscijfers professioneel gerichte bacheloropleidingen – norm 115

Bron: Databank Tertiair Onderwijs

Academiejaar 2006-2007

Soort contract: diplomacontract

Aard inschrijving: eerste inschrijving

115

Studiegebied	Opleiding	Instelling	Associatie	Vestigingsplaats	Totaal
Architectuur	PBA architectuurassistentie	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	252
	<i>Totaal PBA architectuurassistentie</i>				252
Architectuur	PBA interieurvormgeving	Hogeschool Gent	UG	GENT	366
Architectuur	PBA interieurvormgeving	Hogeschool Sint-Lukas Brussel	KUL	SCHAARBEEK	139
Architectuur	PBA interieurvormgeving	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	GENT	200
Architectuur	PBA interieurvormgeving	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	537
	<i>Totaal PBA interieurvormgeving</i>				1.242
Architectuur	PBA landschap- en tuinarchitectuur	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	167

MINISTERIËLE COMMISSIE OPTIMALISATIE EN RATIONALISATIE IN HET HOGER ONDERWIJS

Architectuur	PBA landschap- en tuinarchitectuur	Hogeschool Gent	UG	GENT	200		
Architectuur	Totaal PBA landschap- en tuinarchitectuur				367		
Totaal Architectuur					1.861		
Audiovisuele en beeldende kunst	PBA beeldende vormgeving	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	GENT	188		
	Totaal PBA beeldende vormgeving				188		
Totaal Audiovisuele en beeldende kunst					188		
Biotechniek	PBA agro- en biotechnologie	Hogeschool Gent	UG	GENT	459		
Biotechniek	PBA agro- en biotechnologie	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	434		
Biotechniek	PBA agro- en biotechnologie	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	163		
Biotechniek	PBA agro- en biotechnologie	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	SINT-NIKLAAS	209		
Biotechniek	PBA agro- en biotechnologie	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	ROESELARE	478		
	Totaal PBA agro- en biotechnologie				1.743		
Totaal Biotechniek					1.743		
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	58	58	1
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Hogeschool Gent	UG	GENT	119		
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	74	74	1
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	46	46	1
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	97	97	1
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	168		

Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	90	90	1
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	68	68	1
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	GENT	146		
Gezondheidszorg	PBA biomedische laboratoriumtechnologie	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	100	100	1
	<i>Totaal PBA biomedische laboratoriumtechnologie</i>				966		
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	Arteveldehogeschool	UG	GENT	328		
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	110	110	1
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	141		
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	Hogeschool Gent	UG	GENT	118		
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	KORTRIJK	82	82	1
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	115		
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	204		
Gezondheidszorg	PBA ergotherapie	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	237		
	<i>Totaal PBA ergotherapie</i>				1.335		
Gezondheidszorg	PBA logopedie en audiologie	Arteveldehogeschool	UG	GENT	430		
Gezondheidszorg	PBA logopedie en audiologie	Hogeschool Gent	UG	GENT	154		
Gezondheidszorg	PBA logopedie en audiologie	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	90	90	1
Gezondheidszorg	PBA logopedie en audiologie	Lessius Hogeschool	KUL	ANTWERPEN 1	358		

	<i>Totaal PBA logopedie en audiologie</i>				1.032			
Gezondheidszorg	PBA medische beeldvorming	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	127			
	<i>Totaal PBA medische beeldvorming</i>				127			
Gezondheidszorg	PBA optiek en optometrie	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	69	69	1	
	<i>Totaal PBA optiek en optometrie</i>				69			
Gezondheidszorg	PBA orthopedie	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	66	66	1	
	<i>Totaal PBA orthopedie</i>				66			
Gezondheidszorg	PBA podologie	Arteveldehogeschool	UG	GENT	78	78	1	
	<i>Totaal PBA podologie</i>				78			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Arteveldehogeschool	UG	GENT	366			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	79	79	1	
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	196			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	258			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Hogeschool Gent	UG	GENT	310			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	OOSTENDE	89	89	1	
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	259			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	LIER	252			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	189			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	421			

Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	410			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	216			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	348			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	509			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	138			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	SINT-NIKLAAS	146			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	267			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	ROESELARE	277			
	<i>Totaal PBA verpleegkunde</i>				4.730			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: bijscholing voor kine en paramedici	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	LIER	1	1	1	
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: bijscholing voor kine en paramedici	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	2	2	1	
	<i>Totaal PBA verpleegkunde: bijscholing voor kine en paramedici</i>				3			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: brugprogramma	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	2	2	1	
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: brugprogramma	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	11	11	1	
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: brugprogramma	Hogeschool Gent	UG	GENT	155			
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: brugprogramma	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	26	26	1	
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: brugprogramma	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	LIER	50	50	1	

Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: brugprogramma	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	64	64	1
Gezondheidszorg	PBA verpleegkunde: brugprogramma	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	40	40	1
	<i>Totaal PBA verpleegkunde: brugprogramma</i>				348		
Gezondheidszorg	PBA voeding- en dieetkunde	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	74	74	1
Gezondheidszorg	PBA voeding- en dieetkunde	Hogeschool Gent	UG	GENT	110	110	1
Gezondheidszorg	PBA voeding- en dieetkunde	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	81	81	1
Gezondheidszorg	PBA voeding- en dieetkunde	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	89	89	1
Gezondheidszorg	PBA voeding- en dieetkunde	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	167		
Gezondheidszorg	PBA voeding- en dieetkunde	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	GENT	132		
Gezondheidszorg	PBA voeding- en dieetkunde	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	189		
	<i>Totaal PBA voeding- en dieetkunde</i>				842		
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Arteveldehogeschool	UG	GENT	211		
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	92	92	1
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	130		
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	80	80	1
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	LIER	84	84	1
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	183		
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	126		
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	71	71	1

Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	64	64	1
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	122		
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	SINT-NIKLAAS	67	67	1
Gezondheidszorg	PBA vroedkunde	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	131		
	Totaal PBA vroedkunde				1.361		
Totaal Gezondheidszorg					10.957		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Arteveldehogeschool	UG	GENT	603		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	437		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Hogeschool Gent	UG	AALST	410		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Hogeschool Gent	UG	GENT	1.497		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SCHAARBEEK	457		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	283		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	424		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	565		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	197		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	855		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	565		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	597		

Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	1.200
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	117
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	1.878
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	187
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	1.040
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA bedrijfsmanagement	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	235
	<i>Totaal PBA bedrijfsmanagement</i>				11.547
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA communicatiemanagement	Arteveldehogeschool	UG	GENT	675
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA communicatiemanagement	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	323
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA communicatiemanagement	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	KORTRIJK	155
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA communicatiemanagement	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	427
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA communicatiemanagement	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	363
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA communicatiemanagement	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	574
	<i>Totaal PBA communicatiemanagement</i>				2.517
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA hotelmanagement	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	230
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA hotelmanagement	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	171
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA hotelmanagement	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	320
	<i>Totaal PBA hotelmanagement</i>				721

Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA informatiemanagement en informatiesystemen	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	410			
	<i>Totaal PBA informatiemanagement en informatiesystemen</i>				410			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA journalistiek	Arteveldehogeschool	UG	GENT	599			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA journalistiek	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	155			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA journalistiek	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	KORTRIJK	86	86	1	
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA journalistiek	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	364			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA journalistiek	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	146			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA journalistiek	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	329			
	<i>Totaal PBA journalistiek</i>				1.679			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA netwerkeconomie	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	81	81	1	
	<i>Totaal PBA netwerkeconomie</i>				81			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Arteveldehogeschool	UG	GENT	115			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	71	71	1	
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	37	37	1	
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Hogeschool Gent	UG	AALST	112	112	1	
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Hogeschool Gent	UG	GENT	359			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SCHAARBEEK	54	54	1	
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	KORTRIJK	94	94	1	

Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	116			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	115			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	91	91	1	
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	67	67	1	
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	218			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	101	101	1	
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	184			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	244			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	78	78	1	
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	565			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	98	98	1	
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	132			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA office management	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	249			
	<i>Totaal PBA office management</i>				3.100			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	259			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	77	77	1	
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Hogeschool Gent	UG	AALST	148			
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Hogeschool Gent	UG	GENT	437			

Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SCHAARBEEK	66	66	1
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	134		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	286		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	419		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	314		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	259		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	467		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toegepaste informatica	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	210		
	Totaal PBA toegepaste informatica				3.076		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toerisme en recreatiemanagement	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	176		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toerisme en recreatiemanagement	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	KORTRIJK	176		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toerisme en recreatiemanagement	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	214		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toerisme en recreatiemanagement	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	450		
Handelswetenschappen en bedrijfskunde	PBA toerisme en recreatiemanagement	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	165		
	Totaal PBA toerisme en recreatiemanagement				1.181		
Totaal Handelswetenschappen en bedrijfskunde					24.312		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA audiovisuele technieken: assistentie	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	141		
	Totaal PBA audiovisuele technieken: assistentie				141		

Industriële wetenschappen en technologie	PBA audiovisuele technieken: beeld-geluid-montage	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	274		
	<i>Totaal PBA audiovisuele technieken: beeld-geluid-montage</i>				274		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA audiovisuele technieken: film, TV en video	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SCHAARBEEK	200		
	<i>Totaal PBA audiovisuele technieken: film, TV en video</i>				200		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA audiovisuele technieken: fotografie	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SCHAARBEEK	95	95	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA audiovisuele technieken: fotografie	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	148		
	<i>Totaal PBA audiovisuele technieken: fotografie</i>				243		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA autotechnologie	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SINT-KATELIJNE-WAVER	234		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA autotechnologie	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	345		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA autotechnologie	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	226		
	<i>Totaal PBA autotechnologie</i>				805		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA bouw	Hogeschool Sint-Lukas Brussel	KUL	SCHAARBEEK	111	111	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA bouw	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	145		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA bouw	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	289		
	<i>Totaal PBA bouw</i>				545		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Hogeschool Antwerpen	UA	MECHELEN	17	17	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Hogeschool Gent	UG	GENT	119		

Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	OOSTENDE	39	39	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	93	93	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	81	81	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	100	100	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	80	80	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	GENT	124		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA chemie	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	97	97	1
	<i>Totaal PBA chemie</i>				750		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Hogeschool Gent	UG	GENT	341		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SINT-KATELIJNE-WAVER	165		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	OOSTENDE	97	97	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	253		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	278		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	102	102	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	102	102	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	175		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	246		

Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektromechanica	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	BOOM	353		
	<i>Totaal PBA elektromechanica</i>				2.112		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	6	6	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Hogeschool Antwerpen	UA	MECHELEN	38	38	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SINT-KATELIJNE-WAVER	160		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	OOSTENDE	89	89	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	272		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	144		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	50	50	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	42	42	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	GENT	395		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektronica-ICT	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	115		
	<i>Totaal PBA elektronica-ICT</i>				1.311		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektrotechniek	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	74	74	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektrotechniek	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	93	93	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektrotechniek	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	GENT	101	101	1
Industriële wetenschappen en technologie	PBA elektrotechniek	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	79	79	1
	<i>Totaal PBA elektrotechniek</i>				347		

Industriële wetenschappen en technologie	PBA facilitair management	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	SINT-NIKLAAS	122			
	<i>Totaal PBA facilitair management</i>				122			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA grafische en digitale media	Arteveldehogeschool	UG	GENT	464			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA grafische en digitale media	Hogeschool Antwerpen	UA	TURNHOUT	121			
	<i>Totaal PBA grafische en digitale media</i>				585			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA houttechnologie	Hogeschool Gent	UG	GENT	217			
	<i>Totaal PBA houttechnologie</i>				217			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA logistiek	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	43	43	1	
	<i>Totaal PBA logistiek</i>				43			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA luchtvaart	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	OOSTENDE	137			
	<i>Totaal PBA luchtvaart</i>				137			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA mechanische ontwerp- en productietechnologie	Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	KUL	SINT-KATELIJNE-WAVER	43	43	1	
Industriële wetenschappen en technologie	PBA mechanische ontwerp- en productietechnologie	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	GENT	135			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA mechanische ontwerp- en productietechnologie	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	63	63	1	
	<i>Totaal PBA mechanische ontwerp- en productietechnologie</i>				241			
Industriële wetenschappen en technologie	PBA milieuzorg	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	51	51	1	
Industriële wetenschappen en technologie	PBA milieuzorg	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	13	13	1	

Industriële wetenschappen en technologie	PBA milieuzorg	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	6	6	1
	Totaal PBA milieuzorg				70		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA modetechnologie	Hogeschool Gent	UG	GENT	95	95	1
	Totaal PBA modetechnologie				95		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA multimedia en communicatietechnologie	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	KORTRIJK	1.052		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA multimedia en communicatietechnologie	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	139		
	Totaal PBA multimedia en communicatietechnologie				1.191		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA textieltechnologie	Hogeschool Gent	UG	GENT	8	8	1
	Totaal PBA textieltechnologie				8		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA vastgoed	Hogeschool Antwerpen	UA	MECHELEN	160		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA vastgoed	Hogeschool Gent	UG	GENT	362		
Industriële wetenschappen en technologie	PBA vastgoed	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	69	69	1
	Totaal PBA vastgoed				591		
Totaal Industriële wetenschappen en technologie					10.028		
Muziek en podiumkunsten	PBA dans	Hogeschool Antwerpen	UA	LIER	36	36	1
	Totaal PBA dans				36		
Totaal Muziek en podiumkunsten					36		

Nautische wetenschappen	PBA scheepswerktuigkunde	Hogere Zeevaartschool	UA	ANTWERPEN 3	98	98	1
	Totaal PBA scheepswerktuigkunde				98		
Totaal Nautische wetenschappen					98		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Arteveldehogeschool	UG	GENT	473		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	159		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	87	87	1
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Groep T - Leuven Hogeschool	KUL	LEUVEN	132		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	165		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Hogeschool Antwerpen	UA	LIER	83	83	1
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Hogeschool Gent	UG	GENT	192		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	66	66	1
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	237		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	VORSELAAR	248		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	DIEST	157		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	160		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	401		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	247		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	153		
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke	UA	ANTWERPEN 1	315		

		Hogeschool Antwerpen						
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	219			
Onderwijs	PBA kleuteronderwijs	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	TIELT	413			
	<i>Totaal PBA kleuteronderwijs</i>				3.907			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Arteveldehogeschool	UG	GENT	532			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	214			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	88	88	1	
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Groep T - Leuven Hogeschool	KUL	LEUVEN	145			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	185			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Hogeschool Antwerpen	UA	LIER	85	85	1	
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Hogeschool Gent	UG	GENT	240			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	96	96	1	
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	319			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	214			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	VORSELAAR	256			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	DIEST	193			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	339			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	546			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	359			

Onderwijs	PBA lager onderwijs	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	115			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	454			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	EREMBODEGEM	306			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	SINT-NIKLAAS	295			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	TIELT	543			
Onderwijs	PBA lager onderwijs	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	TORHOUT	302			
	<i>Totaal PBA lager onderwijs</i>				5.826			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Arteveldehogeschool	UG	GENT	1.513			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	359			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	352			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Groep T - Leuven Hogeschool	KUL	LEUVEN	419			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	452			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Hogeschool Antwerpen	UA	LIER	60	60	1	
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Hogeschool Gent	UG	GENT	638			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	SINT-ANDRIES	141			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Brugge- Oostende	KUL	BRUGGE	235			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	TURNHOUT	257			
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	VORSELAAR	204			

Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	689		
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	776		
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Mechelen	KUL	MECHELEN	211		
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Provinciale Hogeschool Limburg	UH	HASSELT	158		
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	345		
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	594		
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	KUL	SINT-NIKLAAS	133		
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	TORHOUT	660		
Onderwijs	PBA secundair onderwijs	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	63	63	1
	Totaal PBA secundair onderwijs				8.259		
Totaal Onderwijs					17.992		
Sociaal-agogisch werk	PBA maatschappelijke veiligheid	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	123		
	Totaal PBA maatschappelijke veiligheid				123		
Sociaal-agogisch werk	PBA orthopedagogie	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	295		
Sociaal-agogisch werk	PBA orthopedagogie	Hogeschool Gent	UG	GENT	1.074		
Sociaal-agogisch werk	PBA orthopedagogie	Katholieke Hogeschool Limburg	KUL	DIEPENBEEK	656		
Sociaal-agogisch werk	PBA orthopedagogie	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	442		
Sociaal-agogisch werk	PBA orthopedagogie	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	372		

Sociaal-agogisch werk	PBA orthopedagogie	Plantijn-Hogeschool van de provincie Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	558
	<i>Totaal PBA orthopedagogie</i>				3.397
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Arteveldehogeschool	UG	GENT	1.133
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	KUL	BRUSSEL-STAD	305
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Erasmushogeschool Brussel	VUB	ANDERLECHT	272
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	450
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Hogeschool Gent	UG	GENT	703
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	KORTRIJK	152
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Hogeschool West-Vlaanderen	UG		235
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Katholieke Hogeschool Kempen	KUL	GEEL	439
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Katholieke Hogeschool Leuven	KUL	HEVERLEE	809
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	XIOS Hogeschool Limburg	UH	DIEPENBEEK	676
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Karel de Grote-Hogeschool Katholieke Hogeschool Antwerpen	UA	ANTWERPEN 1	550
Sociaal-agogisch werk	PBA sociaal werk	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	393
	<i>Totaal PBA sociaal werk</i>				6.117
Sociaal-agogisch werk	PBA toegepaste psychologie	Hogeschool West-Vlaanderen	UG	OOSTENDE	173
Sociaal-agogisch werk	PBA toegepaste psychologie	Lessius Hogeschool	KUL	ANTWERPEN 1	942
Sociaal-agogisch werk	PBA toegepaste psychologie	Katholieke Hogeschool Zuid-West-Vlaanderen	KUL	KORTRIJK	368

	<i>Totaal PBA toegepaste psychologie</i>	<i>1.483</i>	
<i>Totaal Sociaal-agogisch werk</i>		<i>11.120</i>	
Eindtotaal		78.335	6.056 87

Bijlage II

Tabel I – Inschrijvingscijfers academische bacheloropleidingen– norm 60/80/115

Bron: Databank Tertiair Onderwijs

Academiejaar 2006-2007

Soort contract: diplomacontract

Aard inschrijving: eerste inschrijving

Hogescholen

Instelling	Vestiging	Studiegebied	Opleiding	T	filter 60	filter 80	filter 115	opm.
Arteveldehogeschool	Gent	Gezondheidszorg	Kinesithérapie	198	198	198	198	
EHSAL-Europese Hogeschool Brussel	Brussel	Gezondheidszorg	arbeidsorganisatie en gezondheid	76	76	76	76	
associatie Leuven		Handelswetenschappen en bedrijfskunde	Business Administration	125	125	125	125	
			Handelsingenieur	144	144	144	144	
			handelswetenschappen	1.096	1.096	1.096	1.096	

Erasmushogeschool Brussel	Anderlecht	Audiovisuele en beeldende kunst	audiovisuele kunsten	191	191	191	191	
associatie Brussel		Industriële wetenschappen en technologie	industriële wetenschappen	130	130	130	130	
		Muziek en podiumkunsten	Drama	37	37	37	37	
			Muziek	195	195	195	195	
		Toegepaste taalkunde	toegepaste taalkunde	247	247	247	247	
Groep T - Leuven Hogeschool	Leuven	Industriële wetenschappen en technologie	ind. wet.: chemie	127	127	127	127	totale opleiding telt 629 studenten
associatie Leuven			ind. wet.: elektromechanica	354	354	354	354	
			ind. wet.: elektronica-ICT	148	148	148	148	
			Industr.Scienc.: Chemical Engineering	21	21	21	21	totale opleiding telt 77 studenten
			Industr.Scienc.: Electromech.Engineering	15	15	15	15	
			Industr.Scienc.: Electronic Engineering	41	41	41	41	
Hogere Zeevaartschool associatie Antwerpen	Antwerpen	Nautische wetenschappen	nautische wetenschappen	334	334	334	334	
Hogeschool Antwerpen	Antwerpen	Architectuur	Architectuur	275	275	275	275	
associatie Antwerpen			Interieurarchitectuur	187	187	187	187	
		Audiovisuele en beeldende kunst	beeldende kunsten	418	418	418	418	
			conservatie en restauratie	101	101	101	101	
		Gezondheidszorg	Kinesithérapie	206	206	206	206	

		Industriële wetenschappen en technologie	ind. wet.: bouwkunde	206	206	206	206	totale opleiding telt 626 studenten
			ind. wet.: chemie	76	76	76	76	
			ind. wet.: elektromechanica	159	159	159	159	
			ind. wet.: elektronica-ICT	185	185	185	185	
		Muziek en podiumkunsten	Drama	59	59	59	59	
			Muziek	182	182	182	182	
		Productontwikkeling	Productontwikkeling	242	242	242	242	
		Toegepaste taalkunde	toegepaste taalkunde	385	385	385	385	
Hogeschool Gent	Gent	Audiovisuele en beeldende kunst	audiovisuele kunsten	86	86	86	86	
associatie Gent			beeldende kunsten	481	481	481	481	
		Biotechniek	Biowetenschappen	162	162	162	162	
		Handelswetenschappen en bedrijfskunde	bestuurskunde en publiek management	156	156	156	156	
			handelswetenschappen	923	923	923	923	
		Industriële wetenschappen en technologie	ind. wet.: bouwkunde	211	211	211	211	totale opleiding telt 593 studenten
			ind. wet.: chemie	80	80	80	80	
			ind. wet.: elektromechanica	118	118	118	118	
			ind. wet.: elektronica-ICT	61	61	61	61	

			ind. wet.: informatica	119	119	119	119	
			ind. wet.: textieltechnologie	4	4	4	4	
		Muziek en podiumkunsten	Drama	33	33	33	33	
			Muziek	264	264	264	264	
		Toegepaste taalkunde	toegepaste taalkunde	724	724	724	724	
Hogeschool Sint-Lukas Brussel	Schaarbeek	Audiovisuele en beeldende kunst	audiovisuele kunsten	144	144	144	144	
associatie Leuven			beeldende kunsten	306	306	306	306	
Hogeschool voor Wetenschap & Kunst	Gent	Architectuur	Architectuur	407	407	407	407	
associatie Leuven			Interieurarchitectuur	183	183	183	183	
		Audiovisuele en beeldende kunst	beeldende kunsten	319	319	319	319	
	Leuven	Muziek en podiumkunsten	Drama	15	15	15	15	
			Muziek	254	254	254	254	
	Schaarbeek	Architectuur	Architectuur	174	174	174	174	
			interieurarchitectuur	62	62	62	62	
		Handelswetenschappen en bedrijfskunde	handelswetenschappen	258	258	258	258	
		Toegepaste taalkunde	toegepaste taalkunde	287	287	287	287	
	Sint-Katelijne-	Industriële wetenschappen en	ind. wet.: bouwkunde	178	178	178	178	Totale opleiding telt

	Waver	technologie						444 studenten
			ind. wet.: chemie	87	87	87	87	
			ind. wet.: elektromechanica	109	109	109	109	
			ind. wet.: elektronica-ICT	70	70	70	70	
Hogeschool West-Vlaanderen	Kortrijk	Industriële wetenschappen en technologie	ind. wet.: chemie	57	57	57	57	Totale opleiding telt 316 studenten
associatie Gent			ind. wet.: elektromechanica	80	80	80	80	
			ind. wet.: elektronica-ICT	46	46	46	46	
			ind. wet.: industrieel ontwerpen	102	102	102	102	
			ind. wet.: milieukunde	31	31	31	31	
Karel de Grote-Hogeschool	Antwerpen	Audiovisuele en beeldende kunst	beeldende kunsten	369	369	369	369	
associatie Antwerpen		Industriële wetenschappen en technologie	ind. wet.: chemie	73	73	73	73	Totale opleiding telt 263 studenten
			ind. wet.: elektromechanica	128	128	128	128	
			ind. wet.: elektronica-ICT	62	62	62	62	
Katholieke Hogeschool Brugge-Oostende	Brugge	Gezondheidszorg	Kinesitherapie	58	58	58	58	De opleiding werd vrijwillig gereduceerd tot 2 jaar, maar er is meer bevoegdheid
associatie Leuven	Oostende	Industriële wetenschappen en technologie	ind. wet.: bouwkunde	88	88	88	88	Totale opleiding telt 238 studenten

			ind. wet.: elektromechanica	88	88	88	88	
			ind. wet.: elektronica-ICT	36	36	36	36	
			ind. wet.: kunststofverwerking	26	26	26	26	
Katholieke Hogeschool Kempen	Geel	Biotechniek	Biowetenschappen	106	106	106	106	
associatie Leuven		Industriële wetenschappen en technologie	ind. wet.: elektromechanica	150	150	150	150	Totale opleiding telt 182 studenten
			ind. wet.: elektronica-ICT	32	32	32	32	
Katholieke Hogeschool Limburg	Diepenbeek	Audiovisuele en beeldende kunst	audiovisuele kunsten	232	232	232	232	
associatie Leuven			beeldende kunsten	108	108	108	108	
			Productdesign	54	54	54	54	unieke opleiding
		Industriële wetenschappen en technologie	ind. wet.: chemie	52	52	52	52	Totale opleiding telt 231 studenten
			ind. wet.: elektromechanica	118	118	118	118	
			ind. wet.: elektronica-ICT	61	61	61	61	
Katholieke Hogeschool Sint-Lieven	Aalst	Industriële wetenschappen en technologie	ind. wet.: bouwkunde	44	44	44	44	De opleiding IW&T van de KaHoSt. Lieven in Aalst telt 76 studenten en valt daarmee onder de norm. Echter, enkel de eerste 90 studiepunten worden in Aalst georganiseerd zodat de norm niet
associatie Leuven			ind. wet.: chemie	5	5	5	5	
			ind. wet.: elektromechanica	18	18	18	18	
			ind. wet.: elektronica-ICT	9	9	9	9	

								als zodanig toepasbaar is.
	Gent	Industriële wetenschappen en technologie	ind. wet.: bouwkunde	317	317	317	317	totale opleiding telt 832 studenten
			ind. wet.: chemie	119	119	119	119	
			ind. wet.: elektromechanica	274	274	274	274	
			ind. wet.: elektronica-ICT	122	122	122	122	
Lessius Hogeschool	Antwerpen	Handelswetenschappen en bedrijfskunde	handelswetenschappen	479	479	479	479	
associatie Leuven		Toegepaste taalkunde	toegepaste taalkunde	625	625	625	625	
Provinciale Hogeschool Limburg	Hasselt	Architectuur	Architectuur	212	212	212	212	
associatie Hasselt			Interieurarchitectuur	210	210	210	210	
		Audiovisuele en beeldende kunst	beeldende kunsten	216	216	216	216	
		Gezondheidszorg	Kinesitherapie	129	129	129	129	
XIOS Hogeschool Limburg	Diepenbeek	Industriële wetenschappen en technologie	ind. wet.: bouwkunde	150	150	150	150	Totale opleiding telt 254 studenten
associatie Hasselt			ind. wet.: elektromechanica	41	41	41	41	
			ind. wet.: elektronica-ICT	22	22	22	22	
			ind. wet.: nucleaire technologie	34	34	34	34	
			ind. wet.: verpakkingstechnologie	7	7	7	7	

Universiteiten

Instelling	Vestiging	Studiegebied	Opleiding	T	filter 60	filter 80	filter 115	opm.
K.U.Brussel	Koekelberg	Economische en toeg.economische wetens.	economische wetenschappen	4	4	4	4	
			TEW: handelsingenieur	9	9	9	9	
			toegepaste economische wetenschappen	36	36	36	36	
		Geschiedenis	Geschiedenis	40	40	40	40	
		Politieke en sociale wetenschappen	communicatiewetenschappen	21	21	21	21	
			politieke en sociale wetenschappen	28	28	28	28	
		Rechten, notariaat en crimin. wetensch.	Rechten	200	200	200	200	
		Taal- en letterkunde	T&L kunde: Engels-Duits	2	2	2	2	Totale opleiding telt 27 studenten
			T&L kunde: Nederlands-Duits	3	3	3	3	
			T&L kunde: Nederlands-Engels	22	22	22	22	
		Wijsbegeerte en moraalwetenschappen	Wijsbegeerte	8	8	8	8	
K.U.Leuven	Kortrijk	Biomedische wetenschappen	biomedische wetenschappen	44	44	44	44	In Kortrijk worden enkel de eerste 2 bachelorjaren

								georganiseerd, zodat de norm niet als zodanig toepasbaar is.
		Economische en toeg.economische wetens.	toegepaste economische wetenschappen	198	198	198	198	
		Geneeskunde	Geneeskunde	208	208	208	208	
		Geschiedenis	Geschiedenis	55	55	55	55	In Kortrijk worden enkel de eerste 2 bachelorjaren georganiseerd, zodat de norm niet als zodanig toepasbaar is.
		Psychologie en pedagogische wetens.	Onderwijskunde	69	69	69	69	
		Rechten, notariaat en crimin. wetensch.	Rechten	205	205	205	205	
		Taal- en letterkunde	T&L kunde: Duits-Italiaans	2	2	2	2	Totale opleiding telt 88 studenten In Kortrijk worden enkel de eerste 2 bachelorjaren georganiseerd, zodat de norm niet als zodanig toepasbaar is.
			T&L kunde: Duits-Spaans	2	2	2	2	
			T&L kunde: Engels-Duits	4	4	4	4	
			T&L kunde: Engels-Italiaans	4	4	4	4	
			T&L kunde: Engels-Spaans	14	14	14	14	
			T&L kunde: Frans-Duits	2	2	2	2	
			T&L kunde: Frans-Engels	5	5	5	5	
			T&L kunde: Frans-Italiaans	5	5	5	5	
			T&L kunde: Frans-Spaans	15	15	15	15	

			T&L kunde: Nederlands-Duits	8	8	8	8	
			T&L kunde: Nederlands-Engels	21	21	21	21	
			T&L kunde: Nederlands-Italiaans	1	1	1	1	
			T&L kunde: Nederlands-Spaans	5	5	5	5	
		Wetenschappen	Biologie	17	17	17	17	In Kortrijk worden enkel de eerste 2 bachelorjaren georganiseerd, zodat de norm niet als zodanig toepasbaar is.
			Chemie	37	37	37	37	Idem
			Fysica	20	20	20	20	Idem
			Informatica	13	13	13	13	Idem
			Wiskunde	19	19	19	19	idem
K.U.Leuven	Leuven	Archeologie en kunstwetenschappen	Archeologie	95	95	95	95	
			Kunstwetenschappen	143	143	143	143	
			Musicologie	47	47	47	47	unieke opleiding
		Bewegings- en revalidatiewetenschappen	lichamelijke opvoeding en bewegingswet.	477	477	477	477	
			revalidatiewetensch. en kinesithérapie	332	332	332	332	
		Biomedische wetenschappen	biomedische wetenschappen	443	443	443	443	

		Economische en toeg.economische wetens.	economische wetenschappen	148	148	148	148	
			TEW: handelsingenieur	527	527	527	527	
			TEW: handelsir in de beleidsinformatica	60	60	60	60	
			toegepaste economische wetenschappen	892	892	892	892	
		Farmaceutische wetenschappen	farmaceutische wetenschappen	489	489	489	489	
		Gecombineerde studiegebieden (BAMA)	Arabistiek en Islamkunde	91	91	91	91	
			Slavistiek en Oost-Europakunde	76	76	76	76	
			taal- en regiostudies: Japanologie	112	112	112	112	totale opleiding telt 299 studenten
			taal- en regiostudies: Sinologie	166	166	166	166	
			taal- en regiostudies:Oude nabije Oosten	21	21	21	21	
		Geneeskunde	Geneeskunde	806	806	806	806	
		Geschiedenis	Geschiedenis	525	525	525	525	
		Godgeleerdheid, godsdienstw. en kerk.rec	godgeleerdheid en godsdienstwetensch.	234	234	234	234	
			Theology and Religious Studies	66	66	66	66	unieke opleiding
		Politieke en sociale wetenschappen	Communicatiewetenschappen	709	709	709	709	
			politieke en sociale wetenschappen	459	459	459	459	

		Psychologie en pedagogische wetens.	pedagogische wetenschappen	494	494	494	494	
			Psychologie	1.137	1.137	1.137	1.137	
		Rechten, notariaat en crimin. wetensch.	criminologische wetenschappen	623	623	623	623	
			Rechten	1.388	1.388	1.388	1.388	
		Sociale gezondheidswetenschappen	logopedische en audiologische wetensch.	224	224	224	224	
		Taal- en letterkunde	T&L kunde: Duits-Italiaans	6	6	6	6	totale opleiding telt 777 studenten
			T&L kunde: Duits-Spaans	10	10	10	10	
			T&L kunde: Engels-Duits	39	39	39	39	
			T&L kunde: Engels-Grieks	4	4	4	4	
			T&L kunde: Engels-Italiaans	28	28	28	28	
			T&L kunde: Engels-Latijn	12	12	12	12	
			T&L kunde: Engels-Spaans	84	84	84	84	
			T&L kunde: Frans-Duits	12	12	12	12	
			T&L kunde: Frans-Engels	63	63	63	63	
			T&L kunde: Frans-Grieks	3	3	3	3	
			T&L kunde: Frans-Italiaans	26	26	26	26	
			T&L kunde: Frans-Latijn	10	10	10	10	

			T&L kunde: Frans-Spaans	117	117	117	117	
			T&L kunde: Latijn-Duits	3	3	3	3	
			T&L kunde: Latijn-Grieks	34	34	34	34	
			T&L kunde: Latijn-Italiaans	1	1	1	1	
			T&L kunde: Latijn-Spaans	8	8	8	8	
			T&L kunde: Nederlands-Duits	13	13	13	13	
			T&L kunde: Nederlands-Engels	204	204	204	204	
			T&L kunde: Nederlands-Frans	35	35	35	35	
			T&L kunde: Nederlands-Grieks	4	4	4	4	
			T&L kunde: Nederlands-Italiaans	10	10	10	10	
			T&L kunde: Nederlands-Latijn	18	18	18	18	
			T&L kunde: Nederlands-Spaans	33	33	33	33	
		Tandheelkunde	Tandheelkunde	191	191	191	191	
		Toegepaste biologische wetenschappen	bio-ingenieurswetenschappen	465	465	465	465	
		Toegepaste wetenschappen	ingenieurswet.: chemische technologie	92	92	92	92	totale opleiding telt 1410 studenten (329 arch, 1081 ir)
			ingenieurswet.: computerwetenschappen	50	50	50	50	
			Ingenieurswetenschappen	468	468	468	468	
			ingenieurswetenschappen: architectuur	329	329	329	329	

			ingenieurswetenschappen: bouwkunde	110	110	110	110	
			ingenieurswetenschappen: elektrotechniek	144	144	144	144	
			ingenieurswetenschappen: materiaalkunde	18	18	18	18	
			ingenieurswetenschappen: werktuigkunde	186	186	186	186	
			irsweten.:geotechniek en mijnbouwkunde	13	13	13	13	
		Wetenschappen	biochemie en biotechnologie	92	92	92	92	
			Biologie	153	153	153	153	
			Chemie	88	88	88	88	
			Fysica	128	128	128	128	
			Geografie	108	108	108	108	
			Geologie	64	64	64	64	
			Informatica	136	136	136	136	
			Wiskunde	79	79	79	79	
		Wijsbegeerte en moraalwetenschappen	Philosophy	35	35	35	35	unieke opleiding
			Wijsbegeerte	194	194	194	194	

UGent	Gent	Archeologie en	Archeologie	189	189	189	189	
-------	------	----------------	-------------	-----	-----	-----	-----	--

		kunstwetenschappen						
			Kunstwetenschappen	407	407	407	407	
		Bewegings- en revalidatiewetenschappen	lichamelijke opvoeding en bewegingswet.	363	363	363	363	
			revalidatiewetensch. en kinesitherapie	193	193	193	193	
		Biomedische wetenschappen	biomedische wetenschappen	264	264	264	264	
		Diergeneeskunde	Diergeneeskunde	682	682	682	682	
		Economische en toeg.economische wetens.	economische wetenschappen	52	52	52	52	
			EW / TEW / TEW: handelsingenieur: 1ste jaar	666	666	666	666	
			TEW: handelsingenieur	220	220	220	220	
			toegepaste economische wetenschappen	264	264	264	264	
		Farmaceutische wetenschappen	farmaceutische wetenschappen	433	433	433	433	
		Gecombineerde studiegebieden (BAMA)	Afrikaanse talen en culturen	58	58	58	58	
			Oosterse talen en culturen	271	271	271	271	
			Oost-Europese talen en culturen	118	118	118	118	
		Geneeskunde	Geneeskunde	648	648	648	648	
		Geschiedenis	Geschiedenis	699	699	699	699	

		Politieke en sociale wetenschappen	Communicatiewetenschappen	679	679	679	679	
			politieke wetenschappen	430	430	430	430	
			Sociologie	228	228	228	228	
		Psychologie en pedagogische wetens.	pedagogische wetenschappen	643	643	643	643	
			Psychologie	1.355	1.355	1.355	1.355	
		Rechten, notariaat en crimin. wetensch.	criminologische wetenschappen	671	671	671	671	
			Rechten	1.405	1.405	1.405	1.405	
		Sociale gezondheidswetenschappen	logopedische en audiologische wetensch.	191	191	191	191	
		Taal- en letterkunde	T&L kunde: Duits-Grieks	1	1	1	1	totale opleiding telt 1096 studenten
			T&L kunde: Duits-Italiaans	3	3	3	3	
			T&L kunde: Duits-Spaans	16	16	16	16	
			T&L kunde: Duits-Zweeds	21	21	21	21	
			T&L kunde: Engels-Duits	57	57	57	57	
			T&L kunde: Engels-Grieks	6	6	6	6	
			T&L kunde: Engels-Italiaans	36	36	36	36	
			T&L kunde: Engels-Latijn	21	21	21	21	

			T&L kunde: Engels-Spaans	134	134	134	134
			T&L kunde: Engels-Zweeds	55	55	55	55
			T&L kunde: Frans-Duits	13	13	13	13
			T&L kunde: Frans-Engels	25	25	25	25
			T&L kunde: Frans-Grieks	3	3	3	3
			T&L kunde: Frans-Italiaans	38	38	38	38
			T&L kunde: Frans-Latijn	4	4	4	4
			T&L kunde: Frans-Spaans	125	125	125	125
			T&L kunde: Frans-Zweeds	9	9	9	9
			T&L kunde: Latijn-Grieks	47	47	47	47
			T&L kunde: Latijn-Italiaans	5	5	5	5
			T&L kunde: Latijn-Spaans	10	10	10	10
			T&L kunde: Latijn-Zweeds	2	2	2	2
			T&L kunde: Nederlands-Duits	35	35	35	35
			T&L kunde: Nederlands-Engels	292	292	292	292
			T&L kunde: Nederlands-Frans	35	35	35	35
			T&L kunde: Nederlands-Grieks	1	1	1	1
			T&L kunde: Nederlands-Italiaans	15	15	15	15

			T&L kunde: Nederlands-Latijn	24	24	24	24	
			T&L kunde: Nederlands-Spaans	45	45	45	45	
			T&L kunde: Nederlands-Zweeds	18	18	18	18	
		Tandheelkunde	Tandheelkunde	129	129	129	129	
		Toegepaste biologische wetenschappen	bio-ingenieurswetenschappen	530	530	530	530	
		Toegepaste wetenschappen	ingenieurswet.: computerwetenschappen	34	34	34	34	totale opleiding telt 1046 studenten (298 arch, 748 ir)
			ingenieurswet.: toegepaste natuurkunde	37	37	37	37	
			Ingenieurswetenschappen	432	432	432	432	
			ingenieurswetenschappen: architectuur	298	298	298	298	
			ingenieurswetenschappen: bouwkunde	56	56	56	56	
			ingenieurswetenschappen: elektrotechniek	48	48	48	48	
			irsweten.: werktuigkunde-elektrotechniek	103	103	103	103	
			irwet:chemische techn. en materiaalkunde	38	38	38	38	
		Wetenschappen	biochemie en biotechnologie	187	187	187	187	
			Biologie	257	257	257	257	
			Chemie	111	111	111	111	
			fysica en sterrenkunde	102	102	102	102	
			geografie en geomatica	139	139	139	139	

			Geologie	78	78	78	78	
			Informatica	216	216	216	216	
			Wiskunde	92	92	92	92	
		Wijsbegeerte en moraalwetenschappen	Moraalwetenschappen	86	86	86	86	
			Wijsbegeerte	135	135	135	135	
UHasselt	Diepenbeek	Economische en toeg.economische wetens.	TEW: handelsingenieur	178	178	178	178	
			TEW: handelsir in de beleidsinformatica	37	37	37	37	
			toegepaste economische wetenschappen	393	393	393	393	
		Geneeskunde	Geneeskunde	197	197	197	197	
		Verkeerskunde	Verkeerskunde	87	87	87	87	
		Wetenschappen	Biologie	71	71	71	71	
			Chemie	53	53	53	53	
			Fysica	31	31	31	31	
			Wiskunde	39	39	39	39	
tUL	Diepenbeek	Biomedische wetenschappen	biomedische wetenschappen	210	210	210	210	
		Wetenschappen	Informatica	124	124	124	124	
Universiteit	Antwerpen	Biomedische	biomedische wetenschappen	223	223	223	223	

Antwerpen		wetenschappen						
		Diergeneeskunde	Diergeneeskunde	291	291	291	291	
		Economische en toeg.economische wetens.	TEW: bedrijfskunde	604	604	604	604	totale opleiding telt 1039 studenten
			TEW: economisch beleid	40	40	40	40	
			TEW: handelsingenieur	295	295	295	295	
			TEW: handelsir in de beleidsinformatica	100	100	100	100	
		Farmaceutische wetenschappen	farmaceutische wetenschappen	198	198	198	198	
		Gecombineerde studiegebieden (BAMA)	sociaal-economische wetenschappen	166	166	166	166	
		Geneeskunde	Geneeskunde	313	313	313	313	
		Geschiedenis	Geschiedenis	275	275	275	275	
		Politieke en sociale wetenschappen	Communicatiewetenschappen	339	339	339	339	
			politieke wetenschappen	195	195	195	195	
			Sociologie	204	204	204	204	
		Rechten, notariaat en crimin. wetensch.	Rechten	912	912	912	912	
		Taal- en letterkunde	T&L kunde: Duits-FTLwetenschap	5	5	5	5	totale opleiding telt 653 studenten
			T&L kunde: Duits-Italiaans	2	2	2	2	

			T&L kunde: Duits-Spaans	7	7	7	7
			T&L kunde: Engels-Duits	18	18	18	18
			T&L kunde: Engels-FTLwetenschap	81	81	81	81
			T&L kunde: Engels-Italiaans	14	14	14	14
			T&L kunde: Engels-Spaans	46	46	46	46
			T&L kunde: Frans-Duits	6	6	6	6
			T&L kunde: Frans-Engels	17	17	17	17
			T&L kunde: Frans-FTLwetenschap	17	17	17	17
			T&L kunde: Frans-Italiaans	14	14	14	14
			T&L kunde: Frans-Spaans	57	57	57	57
			T&L kunde: Italiaans-FTLwetenschap	11	11	11	11
			T&L kunde: Nederlands-Duits	18	18	18	18
			T&L kunde: Nederlands-Engels	103	103	103	103
			T&L kunde: Nederlands-Frans	18	18	18	18
			T&L kunde: Nederlands-FTLwetenschap	157	157	157	157
			T&L kunde: Nederlands-Italiaans	5	5	5	5
			T&L kunde: Nederlands-Spaans	21	21	21	21
			T&L kunde: Spaans-FTLwetenschap	36	36	36	36

		Toegepaste biologische wetenschappen	bio-ingenieurswetenschappen	87	87	87	87	
		Wetenschappen	biochemie en biotechnologie	75	75	75	75	
			Biologie	127	127	127	127	
			Chemie	54	54	54	54	
			Fysica	62	62	62	62	
			Informatica	116	116	116	116	
			Wiskunde	38	38	38	38	
		Wijsbegeerte en moraalwetenschappen	Wijsbegeerte	150	150	150	150	
V.U.Brussel	Elsene	Archeologie en kunstwetenschappen	kunstwetenschappen en archeologie	102	102	102	102	
		Bewegings- en revalidatiewetenschappen	lichamelijke opvoeding en bewegingswet.	186	186	186	186	
			revalidatiewetensch. en kinesithérapie	109	109	109	109	
		Biomedische wetenschappen	biomedische wetenschappen	99	99	99	99	
		Economische en toeg.economische wetens.	economische wetenschappen	30	30	30	30	
			TEW: handelsingenieur	218	218	218	218	
			toegepaste economische wetenschappen	237	237	237	237	

		Farmaceutische wetenschappen	farmaceutische wetenschappen	130	130	130	130	
		Geneeskunde	Geneeskunde	149	149	149	149	
		Geschiedenis	Geschiedenis	139	139	139	139	
		Politieke en sociale wetenschappen	Communicatiewetenschappen	298	298	298	298	
			politieke wetenschappen	190	190	190	190	
			Sociologie	90	90	90	90	
		Psychologie en pedagogische wetens.	agogische wetenschappen	183	183	183	183	
			Psychologie	457	457	457	457	
		Rechten, notariaat en crimin. wetensch.	criminologische wetenschappen	311	311	311	311	
			Rechten	500	500	500	500	
		Taal- en letterkunde	T&L kunde: Nederlands-Engels	78	78	78	78	
			taal- en letterkunde: combinatie 2 talen	259	259	259	259	
		Toegepaste biologische wetenschappen	bio-ingenieurswetenschappen	79	79	79	79	
		Toegepaste wetenschappen	Ingenieurswetenschappen	163	163	163	163	
			ingenieurswetenschappen: architectuur	83	83	83	83	
		Wetenschappen	Biologie	67	67	67	67	

			Chemie	16	16	16	16	
			Computerwetenschappen	79	79	79	79	
			Fysica	23	23	23	23	
			Geografie	42	42	42	42	
			Wiskunde	33	33	33	33	
		Wijsbegeerte en moraalwetenschappen	Wijsbegeerte	69	69	69	69	

Tabel II – Student/staf ratio voor de opleiding *Wiskunde*

Wiskunde	Studenten aantallen (06-07)	Onderwijs aanbod	Gewogen studiepten	Verwevenheid	Student / gewogen studiepten	VTE- inzet	Student / staf ratio
K.U.Leuven	79	399	176	0,56	0,45	3,3	24
Universiteit Antwerpen	38	252	218	0,13	0,17	3,09	12
Universiteit Gent	92	318	179	0,44	0,51	2,75	33
Universiteit Hasselt	39	278	162	0,42	0,24	2,5	16
Vrije Universiteit Brussel	33	383	150	0,61	0,22	1,76	19

Tabel III – Student/staf ratio voor de opleiding *Fysica*

Fysica	Studenten aantallen (06-07)	Onderwijs aanbod	Gewogen studiepten	Verwevenheid	Student / gewogen studiepten	VTE- inzet	Student / staf ratio
K.U.Leuven	128	512	256	0,50	0,50	5,13	25
K.U.Leuven (zonder KULAK)							
Universiteit Antwerpen	62	267	185	0,31	0,34	2,57	24
Universiteit Gent	102	220	154	0,30	0,66	2,4	43
Universiteit Hasselt	31	243	124	0,49	0,25	1,88	16
Vrije Universiteit Brussel	23	289	111	0,62	0,21	2,07	11

Tabel IV – Student/staf ratio voor de opleiding *Chemie*

Chemie	Studenten aantallen (06-07)	Onderwijs aanbod	Gewogen studiepten	Verwevenheid	Student / gewogen studiepten	VTE- inzet	Student / staf ratio
K.U.Leuven	88	303	253	0,17	0,35	2,58	34
K.U.Leuven (zonder KULAK)							
Universiteit Antwerpen	54	201	193	0,04	0,28	3,32	16
Universiteit Gent	111	196	149	0,24	0,74	2,09	53
Universiteit Hasselt	53	234	160	0,32	0,33	3,14	17
Vrije Universiteit Brussel	16	385	99	0,74	0,16	1,24	13

Tabel V – Student/staf ratio voor de opleiding *Geografie en Geomatica*

Geografie en Geomatica	Studenten aantallen (06-07)	Onderwijs aanbod	Gewogen studiepten	Verwevenheid	Student / gewogen studiepten	VTE- inzet	Student / staf ratio
K.U.Leuven	108	472	330	0,30	0,33	4,83	22
Universiteit Gent	139	252	200	0,21	0,69	2,58	54
Vrije Universiteit Brussel	42	284	129	0,55	0,32	1,2	35

Annex 1: TAALREGELING DECREET

1. De bacheloropleiding is de grondslag van de vorming in het hoger onderwijs. Zij wordt in de Vlaamse Gemeenschap daarom logischerwijs in het Nederlands aangeboden. In het kader van de Europese en internationale uitwisselingsprogramma's is het echter belangrijk dat studenten uit het buitenland die een semester aan een Vlaamse universiteit of hogeschool studeren een totaal pakket opleidingsonderdelen van 30 studiepunten kunnen volgen in een bachelorprogramma.
Voorstel decreetaanpassing: de omvang van het aantal opleidingsonderdelen dat in een andere taal dan het Nederlands mag worden aangeboden optrekken van 10% tot 20% van het opleidingsprogramma.
2. Masteropleidingen waarvoor aangetoond wordt dat de gediplomeerden enkel op de Vlaamse arbeidsmarkt terecht kunnen, zijn in principe in het Nederlands, met de bestaande uitzonderingsmogelijkheid (taalequivalent).
Geen decreetwijziging nodig.
3. Masteropleidingen met een internationale- of onderzoeksfinaliteit in de doelstelling of in het beroepsprofiel moeten kunnen worden aangeboden in een internationale forumtaal.
Daarvoor is een decreetwijziging noodzakelijk.
4. Master na master programma's kunnen in een taal naar keuze worden aangeboden.
Geen decreetwijziging nodig.

Voorstel aanpassingen in artikel 91 van het structuurdecreet:

§1.

- 3^e lid: de motiveringsplicht wordt het best niet per opleidingsonderdeel, maar globaal per opleidingsprogramma geformuleerd.
Motivering: wegwerken van administratieve overlast.
- 4^e lid: "In geen geval kan ..." kan het best geschrapt worden vanwege praktisch onuitvoerbaar.

Motivering: wat betekent het dat een opleidingsonderdeel niet volledig in een andere taal kan worden aangeboden?

- 5^e lid: de omvang van het aantal opleidingsonderdelen dat in een bachelorprogramma in een andere taal dan het Nederlands mag worden aangeboden optrekken van 10% tot 20% van het opleidingsprogramma.

Motivering: het bevorderen van de Europese en internationale uitwisselingsprogramma's (Erasmus, e.a.), zodat studenten uit het buitenland een pakket van 30 studiepunten kunnen volgen in een internationale forumtaal.

§2.

Het aanbieden van een taalequivalent niet meer als algemene en dwingende verplichting formuleren.

Motivering:

- Een masteropleiding in een internationale forumtaal moet niet specifiek voor buitenlandse studenten zijn ontworpen, maar moet functioneel zijn voor de doelstellingen van de opleidingen (forumtaal van het onderzoek, opening naar de tewerkstelling, enz.)
- De eventuele taakverdeling moet ruimer kunnen dan binnen één provincie.

§6

Voorstel: deze bepaling schrappen

Motivering: De verslaggeving kan als onderdeel in het algemene jaarverslag worden opgenomen. Om redenen van administratieve vereenvoudiging is er het best maar één jaarverslag, en geen gefragmenteerde verslagen over allerlei thema's. Omwille van het politieke belang van de zaak kan dit punt expliciet worden vermeld in de memorie van toelichting.